

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurcihan DUMAN

SİCİLYA'DA HADİS İLMİ VE SİCİLYALI MUHADDİSLER

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurcihan DUMAN

SİCİLYA'DA HADİS İLMİ VE SİCİLYALI MUHADDİSLER

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nurcihan DUMAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Veli ATMACA (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK (İmza)

Üye : Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER (İmza)

Tez Başlığı: Sicilya'da Hadîs İlmi ve Sicilyalı Muhaddisler

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 01/07/2021

Mezuniyet Tarihi : 02/09/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sicilya’da Hadîs İlmî ve Sicilyalı Muhaddisler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynaklar kısmında gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Nurcihan DUMAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Nurcihan DUMAN
Öğrenci Numarası	20155249003
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK
Tez Başlığı	Sicilya'da Hadis İlmi ve Sicilyalı Muhaddisler
Turnitin Ödev Numarası	1636211296

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 159 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 26/08/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 13

alıntılar dahil % 15 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

26/08/2021

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
TEŞEKKÜR	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ SİCİLYA

1.1.Sicilya'nın İsmi	4
1.2.Coğrafi Yapısı	5
1.3.Stratejik Konumu	6
1.3.1.Müslümanların Fethi Öncesi Adanın Durumu	6
1.3.1.1.Siyasi Durum	6
1.3.1.2.Dinî Durum	7
1.3.1.3.İktisadi Durum	7
1.3.1.4.Sosyal Durum	8

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HÂKİMİYETİNDE SİCİLYA VE İSLAM HÂKİMİYETİ SONRASI SİCİLYA

2.1.Sicilya'nın Fethi	9
2.2.Müslümanların İdaresinde Sicilya'nın Durumu	11
2.2.1.Sosyal Durum	11
2.2.2.Dinî Durum	12
2.2.3.İktisadi Durum	18
2.2.4.Siyasi Durum	19
2.3.Sicilya'da İlmî Hayat ve Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları	19
2.3.1.Sicilya'da İlmî Hayat	19
2.3.2.Sicilya'da Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları	25
2.3.2.1.İdare Tarafından Âlimlere ve İlme Verilen Değerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi	32
2.3.2.2.Mescitlerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi	32
2.3.2.3.Diğer İslam Beldeleri ile Olan Yakın İlişkilerin İlmî Hayata ve Hadîs İlmine Katkısı ve Önemi	33

2.3.2.4.Evlerde Verilen Özel Derslerin İlmî Hayata ve Hadîs İlmine Katkısı ve Önemi	36
2.3.2.5.Rıhlelerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi.....	36
2.3.2.6.İlmî İcâzetlerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi ...	37
2.3.2.7.İlim Meclislerinin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi	38
2.3.2.8.Ribâtların Sicilya'daki İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi	38
2.3.2.9.Kırtasiye Malzemelerinin İlmî Hayata Katkısı ve Önemi	41
2.4.İslam Hâkimiyeti Sonrası Normanlar (Vikingler) (نورمان, نورمان) İdaresindeki Sicilya'da Müslümanların Durumu	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİCİLYALI MUHADDİSLER ve İLMÎ FAALİYETLERİ

3.1.Sicilyalı Muhaddisler	50
3.1.1.Esed b. el-Furât b. Sinân el-Kayrevânî (213/828)	51
3.1.2. Abdullâh b. Sehl el-Kıbrîyânî el-Kayrevânî (248/863)	54
3.1.3.Muhammed b. Amr b. el-Abbâs el-Kıllevrî (253/867)	54
3.1.4.Abdullâh İbn Hamdûn (Hamdeviyye) el-Kelbî es-Sıkıllî (270/884)	54
3.1.5.Mûsâ b. el-Hasen b. Abdillâh b. Yezîd es-Sıkıllî (272/886)	55
3.1.6.Muhammed b. Süleyman b. Sâlim el-Kattân (İbnü'l-Kehhâle) (282-89/894-901) .	55
3.1.7.Sâlim b. Süleymân el-Kindî (289/902)	56
3.1.8.Saîd b. Şâ'ban b. Kurrâ el-Endelûsî (295/908)	56
3.1.9.Diâme b. Muhammed (297/909)	56
3.1.10.Meymûn b. Amr b. el-Ma'lûb el-Mâlikî (310/928)	56
3.1.11.Muhammed b. Muhammed b. Hâlid el-Kaysî et-Tuveyrî (317/930)	57
3.1.12.Lokmân b. Yûsuf el-Gassânî (319/931)	57
3.1.13.Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Subeyh el-Harrât (334/946)	59
3.1.14.Sâbit es-Sıkıllî (ö?).....	59
3.1.15.Halef b. Ebi'l-Kâsım el-Ezdî el-Berâzî (Berâdeî) (430/1038).....	59
3.1.16.Abbâs b. Amr b. Hârûn es-Sıkıllî el-Verrâk (379/927).....	62
3.1.17.Abdurrahmân el-Bekrî es-Sıkıllî (380/990)	62
3.1.18.Muhammed b. Horasan en-Nahvî es-Sıkıllî (386/996)	63
3.1.19.Hasen b. Ali en-Nahvî es-Sıkıllî (391/1000).....	63

3.1.20. Ali b. el-Hasen es-Sıkillî el-Kazvînî (403/1012)	64
3.1.21. Ahmed b. Selmân Allân es-Sıkillî (ö?)	64
3.1.22. Muhammed b. İbrâhîm b. Mûsâ es-Sıkillî (412/1022).....	64
3.1.23. Sâid b. el-Hasen b. İsa er-Rebeî Ebu'l-Alâ el-Lügavî (417/1026).....	65
3.1.24. Ebu'l-Kâsım es-Sıkillî (427/1035).....	65
3.1.25. Abdullâh b. Muhammed el-Mâlikî (444/1052?-438/1046?).....	65
3.1.26. Atîk b. Abdilcebbâr er-Rebeî İmâdüddîn Ebû Bekr el-Ensârî es-Sıkillî (ö?)	65
3.1.27. Ahmed b. Abdirrahmân (İbnü'l-Hasâirî) es-Sıkillî (ö?)	66
3.1.28. Muhammed İbn Abdillâh b. Yûnus et-Temîmî es-Sıkillî (451/1059).....	67
3.1.30. Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Kuraşî İbn Sıkillî (ö?).....	68
3.1.31. Abdülcelil b. Mahlûf es-Sıkillî (459/1066).....	68
3.1.32. Muhammed b. Ali b. el-Hasen b. Abdilber es-Sıkillî (459/1066).....	68
3.1.33. Ebû Bekr b. el-Abbâs el-Farazî es-Sıkillî (ö?)	69
3.1.34. Hasen b. Raşîk el-Kayrevânî es-Sıkillî (463/1070).....	70
3.1.35. Atîk b. Ali b. Dâvud es-Sementârî (464/1071)	71
3.1.36. Gâlib b. Abdillâh b. Ebi'l-Yümn b. Muhammed b. Âmil el-Kaysî (465/1072).....	72
3.1.37. Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn el-Fakîh es-Sıkillî (466/1073)	72
3.1.38. Ali b. el-Müferrec (el-Ferec) b. Abdirrahmân es-Sıkillî (470/1077)	74
3.1.39. Mûsâ b. Ali b. Muhammed b. Ali es-Sıkillî (470/1077)	75
3.1.40. Muhammed b. Sâbık es-Sıkillî (493/1099)	75
3.1.41. Ebû Bekr b. İkâl es-Sıkillî (ö?)	75
3.1.42. Ömer b. Halef b. Mekkî es-Sıkillî el-Himyerî (501/1107).....	76
3.1.43. Ahmed b. Ömer b. Atıyye es-Sıkillî (504?505/1110?1111)	77
3.1.44. Mus'ab b. Muhammed b. Ebi'l-Furât el-Kuraşî el-Abdarî es-Sıkillî (506/1112)	77
3.1.45. Muhammed b. Abdillâh es-Sıkillî (508/1114)	77
3.1.46. Mecber b. Muhammed b. Abdilazîz es-Sıkillî (515/1121)	78
3.1.47. Ali b. Ca'fer b. Ali Muhammed b. Abdillâh b. Huseyn el-Ağlebî Ebu'l-Kâsım b. el-Katta' es-Sâdi (515/1121)	78
3.1.48. Abdurrahmân b. Atîk b. Halef İbn Fahhâm es-Sıkillî el-Kuraşî (516/1122)	79
3.1.49. Muhammed b. Ebi'l-Ferec el-Mâzerî el-Kettânî el-Mâlikî es-Sıkillî (ez-Zekî) (516?517/1122?1123)	81
3.1.50. Abdülkerîm b. Abdillâh b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkillî (517/1123).....	81
3.1.51. Muhammed b. Abdilazîz b. Ebi'l-Hayr b. Ali el-Ensârî (518/1124).....	82
3.1.52. Atîk b. Muhammed b. el-Hâkim et-Temîmî es-Sıkillî (523/1128)	82

3.1.53.Ömer b. Yûsuf b. Muhammed el-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkkîlî (526/1131).....	83
3.1.54.Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hayr es-Sıkkîlî (526/1131).....	84
3.1.55.Muhammed b. el-Müslim b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kuraşî el-Mahzûmî es-Sıkkîlî (530/1135)	84
3.1.56.Muhammed b. Atîk b. Ömer el-Hars es-Sıkkîlî (ö?).....	85
3.1.57.Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-İmam el-Mâzerî (536/1141)	85
3.1.58.Osmân b. el-Haccac eş-Şâkkî es-Sıkkîlî (544/1149)	87
3.1.59.Muhammed b. Ebî Muhammed b. Zafer es-Sıkkîlî (565/1169)	88
3.1.60.Ebu'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh es-Sıkkîlî (585?587?589/1189?1191?1193)	88
3.1.61.Hasen b. Abdilbâkî b. Ebi'l-Kâsım es-Sıkkîlî el-Medînî el-Mâlikî el-Attâr (İbn el-Bâcî) (598/1201)	89
3.1.62.Muhammed b. el-Hasen b. Ali er-Rebe'î el-Mâlikî el-Kirkentî (598/1201	89
3.1.63.Îsâ b. Hammâd b. Abdurrahmân b. Ömer es-Sıkkîlî (599/1202?).....	89
3.1.64.Hasen b. Ali b. İbrâhîm el-Kirkentî eş-Şâfî es-Sıkkîlî (623/1226)	90
3.1.65.Süleyman b. Mahmûd b. Ebi'l-Huseyn b. Mahfûz el-Kuraşî es-Sıkkîlî(623/1226)90	
3.1.66.Vehbân b. Abdilazîz b. Halîl es-Sıkkîlî (628/1230).....	90
3.1.67.İbrâhîm b. Ali b. Muhammed b. el-Hasen b. Temim b. el-Huseyn es-Sıkkîlî el-Mahallî (632/1234).....	90
3.1.68.Ali b. Abdilkâfî b. Ali b. Mûsâ es-Sıkkîlî (645/1247)	90
3.1.69.Muhammed b. Abdilkâfî b. Ali b. Mûsâ Şemsüddîn es-Sıkkîlî (649/1251)	91
3.1.70.Muhammed b. Süleyman b. Ebi'l-Fadl b. Ebi'l-Fütûh b. Yûsuf b. Yûnus eş-Şemsüsseddî es-Sıkkîlî (660/1261).....	91
3.1.71.Ebû Bekr b. Ebî Abdillâh eş-Şâfî Şerafüddîn b. es-Sıkkîlî (692/1292).....	91
3.1.72.Muhammed b. Ebî 'l-Kâsım b. Abdillâh b. Abdurrahmân b. el-Hasen b. Muaz es-Sıkkîlî (ö?).....	91
3.1.73. Ebû Abdillâh b. Takıyyiddîn Ebi'l-Hazm İbn Ebi'z-Zikr es-Sıkkîlî (699/1299).92	
3.1.74.Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Kuraşî es-Sıkkîlî (İbnü'l-Hacerî) (VII. Asır)	92
3.1.75.Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdirrezzâk Şerafüddîn es-Sıkkîlî (ö?).....	92
3.1.76.Muhammed b. Muhammed b. Fahriddîn Ebû Abdillâh b. es-Sıkkîlî (727/1326) ..92	
3.1.77.Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî es-Sıkkîlî (İbnü'l-Hâle) (ö?).....	93
3.1.78.Ahmed b. Abdillâh b. Saîd (Şuayb) b. Muhammed b. Abdillâh Cemâlüddîn es-Sıkkîlî (ö?).....	93
3.1.79.Şihâbüddîn Ahmed b. el-Affî Muhammed b. Ömer es-Sıkkîlî (725/1234)	93

3.1.80.Ebû Bekr b. Ali b. Mekkî el-Muhaddîs en-Nebîh Sirâcuddîn es-Sıkkîlî (725/1324)	94
3.1.81.Ahmed b. Muhammed b. Nehhâs Yahyâ es-Sıkkîlî (ö.?)	94
3.1.82.Ali b. Osmân b. el-Huseyn er-Rebeî es-Sıkkîlî (ö.?)	94
3.1.83.Abdülhak b. el-Hasen b. Abdillâh es-Sıkkîlî (ö.?)	94
3.1.84.Ahmed b. Ali b. el-Hakem es-Sıkkîlî (ö.?)	94
3.1.85.Ahmed b. Muhammed b. el-Cezzâr (ö.?)	95
3.1.86.Ömer b. Abdinnûr (ö.?)	95
3.1.87.Îsâ b. Abdülmün'im es-Sıkkîlî (ö.?)	95
3.1.88.Muhammed b. Nasr b. Hadrâm (ö.?)	96
3.1.89.Saîd b. Yahyâ İbnü'l-Ferrâ es-Sıkkîlî (ö.?)	96
3.1.90.Ebû Mes'ûd Süleyman es-Sıkkîlî (ö.?)	96
3.1.91.Râik el-Fetâ es-Sıkkîlî (ö.?)	96
3.1.92.Ebu'l-Hasen Ali b. Abdilcebbâr (ö.?)	96
3.1.93.Ahmed b. Ebi'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh el-Belevî es-Sıkkîlî (İbnü'l-Kassâr) (ö.?)	96
3.1.94.İbn Fercûc es-Sıkkîlî (ö.?)	97
3.1.95.Ahmed b. Muhammed el-Kilâî (ö.?)	97
3.1.96.İbn el-Kâbile (ö.?)	97
3.1.97.Ammâr b. el-Mansûr el-Kelbî (ö.?)	97
3.1.98.Ebû Muhammed b. Samne es-Sıkkîlî (ö.?)	97
3.1.99.Abdurrahmân b. Muhammed Bekr es-Sıkkîlî (ö.?)	98
3.1.100.Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf es-Serakûsî (ö.?)	98
3.1.101.Raşîd Ahmed b. Kâsım b. Zeyd es-Sıkkîlî (515/1121)	98
3.1.102.Yahyâ b. Abdirrahmân b. Abdilmün'im es-Sıkkîlî (608/1211)	98
3.1.103.Ebû Abdillâh İbnü'l-Bennâ (ö.?)	99
3.1.104.Abdülmün'im b. el-Huseyn el-Cerşî el-Utkî es-Sıkkîlî (ö.?)	99
3.1.105.Muhammed b. Îsâ b. Matar (ö.?)	99
3.1.106.Ebu'l-Kâsım er-Rakûs (ö.?)	99
3.1.107.Abdülmelik b. el-Hasen es-Sıkkîlî (ö.?)	99
3.1.108.Ebû Muhammed es-Sıkkîlî İbn Sâhibî'l-Hums (ö.?)	100
3.1.109.Ebû Abdillâh el-Hadramî (ö.?)	100
3.1.110.Amr b. Sârevî (Sârû) el-Levâtî es-Sıkkîlî el-Fakîh (ö.?)	100
3.1.111.Derrâc el-Fetâ es-Sıkkîlî (ö.?)	100

3.1.112.Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh es-Sıkkîlî (ö.?).....	100
3.1.113.Ömer b. Abdilmelik b. es-Sıkkîlî (ö.?).....	100
3.1.114.Şucâ' İbnü's-Sıkkîlî (ö?).....	101
3.1.115.Abbâs b. Amr b. Hârûn el-Kinânî es-Sıkkîlî (ö.?)	101
3.1.116.Muhammed b. et-Tayyîb es-Sıkkîlî (ö?)	101
3.1.117.Ali b. el-Huseyn b. Muhammed es-Sıkkîlî (ö?)	101
3.1.118.Ahmed b. Muhammed el-Arabî es-Sıkkîlî (1186/1772)	101
3.1.119.Ahmed b. Muhammed es-Sıkkîlî (1214/1799)	101
3.1.120.Muhammed b. Ahmed es-Sıkkîlî (1232/1816)	101
3.1.121.Abdülhâdî b. Ahmed es-Sıkkîlî el-Huseynî (1311/1893)	102
3.1.122.Muhammed b. Muhammed Ahmed b. el-Arabî es-Sıkkîlî el-Huseynî (1316/1898)	102
3.1.123.Muhammed b. Ahmed es-Sıkkîlî el-Huseynî eş-Şerîf (721/1322)	102
3.1.124.İbrâhîm b. el-Mekkî es-Sıkkîlî (1328/1910)	102
3.1.125.Ca'fer b. İbrâhîm b. el-Mekkî es-Sıkkîlî el-Huseynî (1361/1942)	102
3.1.126.Abdülkebîr b. el-Mâhî b. İbrâhîm b. Muhammed b. eş-Şeyh Ahmed b. Muhammed es-Sıkkîlî el-Huseynî (1388/1968).....	103
3.2.Bazı Sicilyalı Muhaddis Âlimler Ve Eserleri	104
3.2.1.Esed b. el-Furât (213/828):	104
3.2.2.Muhammed b. Süleyman b. Sâlim el-Kattân (İbnü'l-Kehhâle) (282-89/894-9019):	104
3.2.3.Abdurrahmân el-Bekrî es-Sıkkîlî (380/990):	104
3.2.4.Ali b. el-Hasen el-Kazvînî es-Sıkkîlî (403/1012):	104
3.2.5.Berâziî (430/1038?):.....	104
3.2.6.Abdullâh b. Muhammed el-Mâlikî (444/1052?-438/1046?):.....	105
3.2.7.Muhammed b. Abdillâh b. Yûnus es-Sıkkîlî (451/1049):.....	105
3.2.8.Muhammed b. Sâbık es-Sıkkîlî (493/1099):	105
3.2.9.Hasen b. Raşîk el-Kayrevânî es-Sıkkîlî (463/1070):	105
3.2.10.Abdülhak b. Muhammed es-Sehmî es-Sıkkîlî el-Mâlikî, (464/1072? (466/1074):	107
3.2.11.Atîk b. Ali b. Dâvûd es-Sementârî (464/1071):	107
3.2.12.Ebû Bekr b. İkal es-Sıkkîlî (ö.?):	107
3.2.13.İbn Mekkî es-Sıkkîlî (501/1107):.....	107

3.2.14. Ali b. Ca'fer b. Ali Muhammed b. Abdillâh b. Huseyn el-Ağlebî Ebu'l-Kâsım b. el-Katta' es-Sâdi (515/1121):	107
3.2.15. Abdurrahmân b. Atîk b. Halef İbn Fahhâm es-Sıkillî el-Kuraşî (516/1122):	108
3.2.16. Muhammed b. Ebi'l-Ferec el-Mâzerî el-Kettânî el-Mâlikî es-Sıkillî (ez-Zekî) (516?517/1122?1123):	108
3.2.17. Muhammed b. el-Müslim b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mahzûmî es-Sıkillî (530/1135):	108
3.2.18. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî el-Mâzerî (536/1141):	109
3.2.19. Muhammed b. Ebî Muhammed b. Zafer es-Sıkillî (565/1169):	109
3.2.20. Ömer b. Abdinnûr (ö?):	110
3.2.21. İbn Fercûc es-Sıkillî (Ferrûc, Müferrec):	110
3.3. En Çok Öne Çıktıkları Alan İtibarıyla Sicilyalı Âlimler	110
3.3.1. Hadis Alanında Öne Çıkan Âlimler	110
3.3.2. Fıkıh Alanında Öne Çıkan Âlimler	113
3.3.3. Kıraat Alanında Öne Çıkan Âlimler	114
3.3.4. Kelâm Alanında Öne Çıkan Âlimler	114
3.3.5. Tasavvuf Alanında Öne Çıkan Âlimler	114
3.3.6. Dil Alanında Öne Çıkan Âlimler	114
3.3.7. Belâgat Ve Şiir Alanında Öne Çıkan Âlimler	114
3.4. Sicilyalı Âlimler Tarafından Farklı Alanlarda Verilen Eserler Ve Faydalandıkları Bazı Kaynaklar	115
3.4.1 Tefsir, Kıraat	115
3.4.2. Tasavvuf	115
3.4.3. Tarih	115
3.4.4. Şiir	115
3.4.5. Dil	116
3.4.6. Coğrafya	116
3.4.7. Tıp	116
3.4.8. Eczacılık	117
3.4.9. Kimya	117
3.4.10. Matematik, Astronomi, Geometri	117
3.5. Sicilya'da Ders Halkalarında Okutulan Bazı Kitaplar Ve Yazarları	117
3.5.1. İmâm-ı Mâlik (179/796)	118
3.5.2. Sahnûn (240/854)	118

3.5.3.Müslim (261/875): <i>el-Câmiu's-Sahîh</i>	118
3.5.4.Kâsım b. Sabit es-Serakustî (302/914-15):	118
3.5.5.Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Abdirrahmân et-Temîmî el-Kasrî (322/933):	118
3.5.6.Ebû Muhammed İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî (386/996):	118
3.5.7.Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Meâfirî el-Kâbisî (403/1012):	118
3.5.8.Ebu'l-Kâsım Halef b. Behlûl el-Berîlî:	118
3.5.9.Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Lahmî (478/1085):.....	118
3.5.10.El-Hasen b. Hâtım el-Ezdî (ö?):.....	118
3.5.11.Mus'ab b. Muhammed b. Ebi'l-Furât Ebu'l-Arab el-Kuraşî el-Abdarî es-Sıkılî (506/1112):.....	119
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	126
EK 1- HARİTALAR	135
EK 2- FOTOĞRAFLAR	137
Ö Z G E Ç M İ Ş	139

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
ÇKÜ	: Çankırı Karatekin Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakültesi
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
h.zr.	: Hazırlayan
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Yayınları
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet vakfı
Thk.	: Tahkik
Trs.	: Tarihsiz
HİTÜ	: Hitit Üniversitesi
vb.	: Benzeri
vd.	: diğerleri
yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÖZET

“Sicilya’da Hadîs İlmi ve Sicilyalı Muhaddisler” adını verdiğimiz bu çalışmada, Müslümanların Sicilya’yı fetihlerinden (212/827) itibaren adanın İslam hâkimiyetinden çıkıp (484/1091) Norman idaresine girdiği dönem de dahil olmak üzere Hicri III. Miladi IX. Yüzyıl’dan Hicri X. Miladi XVI. Yüzyıl’a kadar Sicilya’da var oluşları ve adaya ilmî ve kültürel anlamda sağladıkları katkılar genel olarak incelenmiştir. Özelde ise İslami ilimlerden hadîs konusunda yaptıkları çalışmalar ele alınmıştır. Bu anlamda Sicilyalı Muhaddisler hakkında bilgi verilmiş ve az da olsa var olan bilgiler ışığında çalışmaları tanıtılmıştır.

Çalışmanın temel konusu: Sicilya’da hadîs ilminin yeri ve Sicilya’yı hadîs ilmi açısından etkilemiş veya Sicilya’daki ilmî hayattan etkilenmiş olan âlimler hakkında bilgi vermektir. Bu hususta Sicilya’nın fethiyle beraber adadaki ilmî ve kültürel değişime dikkat çekilmiş, bu değişime sebep olan unsurlar üzerinde durulmuş ve bu birikime Sicilya içinden veya dışından katkı sağlayan âlimlerin bazı çalışmalarına yer verilmiştir.

Birinci bölümde: Sicilya’nın ismi, coğrafi yapısı, stratejik konumu ve Müslümanların fethi öncesi adanın siyasi, iktisadi, dinî ve sosyal durumu hakkında genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise: adanın fethi ile beraber Müslüman hâkimiyetindeki Sicilya’nın siyasi, iktisadi ve sosyal durumu hakkında kısa bilgilere yer verilmiş, dinî açıdan ise Sicilya’da bulunan mezhepler ve adadaki etkin mezhep üzerinde durulmuştur. Sicilya’da ilmî hayatın ve hadîs ilminin vücut buluşu, gelişimi ve gelişimine etki eden unsurlar hakkında bilgiler verilmiş adanın İslam hâkimiyetinden çıkıp; Normanlar (Vikingler) idaresine girdiği dönemde, Sicilya’da kalan Müslümanların durumu ve ilmî hayatın bu durumdan nasıl etkilendiği araştırılmış, elde edilen bilgiler paylaşılmıştır.

Üçüncü bölümde: Sicilya ve hadîs ilmi ile ilgisi tespit edilmiş olan âlimlerin yaşam öyküleri, eserleri, daha çok öne çıktıkları alan itibarıyla Sicilyalı âlimlerin isim listesi, Sicilyalı âlimler tarafından farklı alanlarda verilen diğer eserler, faydalandıkları kaynaklar ve Sicilya’da ders halkalarında okutulan bazı kitaplar verilmiştir.

Son olarak araştırmada yer verdiğimiz bilgiler ile ilgili özet niteliğinde bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sicilya, Hadîs ilmi, Fıkıh ilmi, Normanlar, Vikingler, İfrîkiye, Kayrevan

SUMMARY

THE SCIENCE OF HADITH IN SICILIA AND SICILIAN HADITH SCHOLARS

The present study, which is labelled as “Hadithology in Sicily and Sicilian Muhaddiths”, examined the presence as well as scholarly and cultural contributions of Sicilian muhaddiths to Sicily between the times when Muslims conquered the island (212/827) and Normans reign (484/1091) it. In other words, the period scrutinized in the present study was between 9th Century (Hegira, 3) and 16th Century (Hegira, 10). Specifically, the present study focused on the works of Sicilian muhaddiths on hadiths which is one of the fields of Islamology. That is, the present study provided information about the Sicilian muhaddiths and acknowledged their works in line with the limited records. The main objective of the present study is to provide information about the Hadithology in Sicily and Islamic scholars who either have an effect on or have been affected by Hadithology studies in Sicily. In this regard, the cultural and scholar transformation seen in the island by its conquest is examined and the scholars who lived in the island or made contribution to Hadithology in Sicily are presented in the study.

The first chapter provided general information on the name of Sicily, its geography, its strategic position, as well as general information about the political, economic, religious, and social circumstances of the island before its conquest by the Islamic forces.

The second chapter focused on the political, economic, and social circumstances of the island under dominance of Muslims. As for religious issues, information about the religious sects existed in the Sicily and specifically, the information about the dominant sect of the island is presented in this chapter. Additionally, the development, as well as factors affecting the development of Islamic life and hadithology in Sicily during the Islamic dominance is examined thoroughly and the findings concerning the life of Muslims in the island during the Normans (Vikings) reign and its effects on Islamic scholarly life are presented in detail.

The third chapter presented the list of the Islamic scholars (muhaddiths) who interested in hadithology in Sicily. This chapter also included the bibliography of Sicilian muhaddiths, their life stories, their works on hadithology and other fields, their reference sources, and their works studied in hadiths reading spheres in Sicily.

The final chapter presented a summary discussion concerning the information and findings of the present study.

Keywords: Sicily, Hadithology, Islamic jurisprudence (Fiqh), Normans, Vikings, Ifriqiya, Kairouan

TEŞEKKÜR

Bu çalışma boyunca her hususta yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİLEK'e, araştırma esnasında desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Zişan TÜRÇAN'a, kaynak bulma hususunda yardımcı olan Dr. Tunahan ERDOĞAN ve Mehmet MARANGOZ'a, tezimin düzenlenmesi hususunda yardımcı olan Süleyman KAHRAMAN'a, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca başta eşim Süleyman DUMAN, oğlum Fatih DUMAN ve maddi manevi destekçimiz olan babam Ali DUMAN olmak üzere çalışma boyunca desteklerini gördüğüm herkese teşekkür ederim.

Nurcihan DUMAN
Antalya, 2021

ÖNSÖZ

Müslümanların, Allah Resulü (s.a.v.) zamanından başlayarak Hadîs-i Şerif'leri muhafaza amaçlı bir hassasiyetleri ve ilerleyen zamanlarda da başlı başına bir ilim dalı haline gelen hadîs ilmine karşı özel bir alakaları olmuştur. Âlimler, İslam dininin ikinci kaynağı olan hadîsleri, nakletme hususunda hassas davranarak öyle sağlam kurallar koydular ki, bu sistem, doğru habere ulaşmada bir yol olmuş aynı zamanda, farklı sebeplerden hadîs uydurma işine girenleri engellemeye çalışmıştır. Müslümanlar tüm ilim dallarına ilgi göstermekle beraber, hadîs ilmine özel bir ilgi göstermişlerdir. Bu sebeple; asırlar boyunca hadîsleri naklederlerken hadîs senedlerini adeta kılı kırk yararcasına incelemişler, hadîslerin rivâyetleri hususunda en ufak bir şüpheyi dahi kayıt altına almışlar, bu sistemle, sahih olmayan haberleri belirlemişler bunları *Mevzûat* ismi verdikleri kitaplarda toplamışlardır. Böylece; hadîs âlimleri, hem hadîs zannedilen uydurma sözlerin tanınmalarını sağlamışlar hem de Müslümanların doğru bilgiye ulaşmaları için ömürlerini bu uğurda harcamışlardır. Bu sistemde en birinci kural, hadîs senetlerini araştırma hususu ve râvilerin sağlamlık derecelerini kontrol etme meselesidir. Bu sayede râviler tarafından nakledilen haberler, kategorilere ayrılmış oldu. Âlimler bu uygulama için özel terimler bulmuşlar ve bunun sonucunda hadîs ilmi başlı başına bir ilim dalı haline gelmiştir.

Peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) "*Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınımsız sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmazsınız. Bunlar, Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünnetidir.*"¹ sözü, müminlerin yaşam tarzlarını oluşturan Kur'an'ı Mübin'e ve istikametlerini belirleyen hadîsi şeriflere daha sıkı sarılmaları açısından bir rehber olmuştur.

Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (562/1166) "*Allah Teala'nın kitabı ile alakalı ilim Tefsir İlmi sonra ilimlerin en şerefli; hadîs ilmidir.*" der.

Sicilyalı muhaddislerin hadîs alanına katkılarını değerlendirmek adına, "*Sicilya'da Hadîs İlmi ve Sicilyalı Muhaddisler*" adlı araştırmamızın konuya ilgi duyanlara ufak bir katkı sağlaması umuduyla çalışmamızı yapmış bulunmaktayız.

Bu araştırmada sadece Sicilya'daki hadîs ilminin gelişim aşamaları hakkındaki bilgilere değil, genel anlamda da olsa Sicilya'da hadîs ilminin ve diğer ilimlerin nasıl bir

¹ Koçyiğit, Talât, *Hadîs Usûlü*, TDV Yay, Ankara, 2011, s.2; İmâm-ı Mâlik, *el-Muvatta'*, "*Kader*, 3" (thk. Muhammed Fuat Abdülbâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985, s. 899.

ortamda vücut bulduğu, yaşadığı ve geliştiğini göstermesi bakımından, Sicilya hakkında ulaşabildiğimiz farklı bilgilere de yer verilmiştir.

Sicilya'daki ilmî hayata dair bazı kaynaklarda bulunan az da olsa kıymetli bilgiler, çalışmamıza oldukça fazla katkı sağlamıştır. Şöyle ki, o dönemlerde birçok İslam coğrafyasında olduğu gibi, Sicilya'nın da cehalet ve karanlıklar içinde yüzen Avrupa'yı aydınlatan bir merkez olduğunu bilmek, Müslümanların o günün şartlarında yeraltında inşa ettikleri sulama kanallarının bugün bile hala kusursuz olarak işlediğini ve Sicilyalılar tarafından hala kullanıldığını görmek, bugünün Sicilya'sında bile balıkçıların ava çıkarken dillerine pelesenk olmuş Arapça duaları duymak, Sicilya mutfaklarındaki bazı tatlılardan yemekleri Kuskus'a kadar Sicilyalı halkın gündelik yaşantısında hala Sicilyalı Müslümanlardan izler taşıyor olması, araştırmamız hususunda heyecanımızı ve gayretimizi artırmıştır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bugünün Sicilya'sına ait bu görüntülerin yer aldığı bir görsele ait adres, İnternet Kaynakları bölümünde “*Âsâru Müslimî Sıkilliyye*” adı altında verilmiştir.

Her ne kadar Sicilyalı Müslümanların miras bıraktıkları sayısız eser tahrip edilmiş olsa da, o dönemin zengin birikimine göre az sayıda olmakla beraber günümüze kadar ulaşabilen insanlığa miras olarak bıraktıkları eşsiz eserleriyle, asırlar öncesinden adeta günümüz Müslümanlarına sesleniyor olmaları bizleri onurlandırırken, nice kıymetli eserlerinin günümüze ulaşamamış olması, Müslümanlar açısından büyük bir kayıp ve üzüntü verici bir durumdur. Endülüs'ün Avrupa'ya birçok alanda yaptığı katkı herkes tarafından bilinirken, neredeyse her alanda Avrupa'yı etkilemiş İtalya ve Güney Fransa üzerinden adeta bir köprü vazifesi görerek Avrupa'yı aydınlatmış; dolayısıyla bugünkü Avrupa'nın yapısının temel taşlarını oluşturan Sicilya'dan, birçok kimsenin haberinin bile olmaması hakikaten üzücü bir durumdur. Bununla birlikte, “hadîs ilmi ve Sicilya” denilince zihinlerde hiçbir âlimin isminin çağrışım yapmaması da, bizde, bu alanda bir eksiklik olduğu kanaatini oluşturmuştur. Diğer taraftan, bizi, o topraklarda şehit olmuş ya da bir şekilde orada ömür geçirmiş kıymetli âlimlerin hatıralarına saygı açısından naçizane bir çalışma yapmamız gerektiği düşüncesine sevk etmiştir. Ayrıca bizim gibi bu konuya ilgi duyan diğer araştırmacılarla ulaşabildiğimiz bilgileri paylaşma düşüncesi bizi gayretlendirdi ve bu mütevazı çalışmaya teşvik etti. Muhakkak konumuz Sicilyalı Muhaddislerin tesbiti, bizim daha çok bu alana ağırlık vermemiz gerekir fakat aşağıda izah edeceğimiz gibi, Sicilyalı hadîsçilerin o dönemde içinde bulundukları tüm şartların; dönemin idarecilerinin tutumu vb. malumdur ki, ilmî hayatı ve araştırma konumuz olan hadîs ilminin gelişimini de etkileyeceği açıktır. Bu sebepten dönemin şartlarının daha net görülebilmesi ve o dönemin şartları içinde değerlendirme yapılabilmesi

için sınırlarımızı çok fazla aşmamaya çalışarak Sicilya ile ilgili olan diğer hususlara da değinme ihtiyacı hissettik.

Sicilya'nın fethi söz konusu olunca sayısız esere ulaşabildiğimiz halde, adadaki ilmî gelişim söz konusu olunca sadece hadîs ilmi konusunda değil, diğer ilim dalları hakkında da yapılan çalışmalar gerçekten yetersiz görünmektedir. Bu çalışmada, Müslümanlar, adada sosyal, kültürel, iktisadi ve ilmî gelişimlerini tamamladıktan sonra yalnız İslam ülkeleri ile bilgi alışverişinde bulunmamışlar, aynı zamanda Avrupa'ya ışık saçan bir konumda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Normanlar Sicilya'yı işgal ettiklerinde, adadaki her açıdan mükemmel işleyiş karşısında adeta şaşkına dönmüşler, Müslümanların ilmî ve kültürel birikimlerini hayranlıkla karşılamışlar ve onlara karşı alışılmamış biçimde hoşgörülü davranmışlardır. Müslümanlardan teslim aldıkları bu birikimden faydalanmaları neticesinde; o güne kadar savaşçı ve barbar bir toplum olarak nitelendirilen Normanlar'ın (Vikinger), Sicilya'da varoluşlarıyla beraber Normanlar üzerindeki bu olumsuz özellik, yerini pek de alışılmamış biçimde kendilerine has eşsiz bir kültüre bırakmıştır. Adada yerleşmiş bulunan bu kusursuz sistemden sonuna kadar faydalanmışlar, İslam hâkimiyetindeki Sicilya'da adeta Avrupa rönesansı için atılmış olan tohumlar, Normanlar idareyi ele alınca filizlenmiş ve neticesinde bugünkü Avrupa'nın temellerinin atılmasını sağlamıştır. Müslümanların idarenin üç asra yakın ellerinde olması ve idare ellerinden çıktıktan sonra da toplamda beş yüzyıla yakın Sicilya'yı ilmî, kültürel, iktisadi birçok alanda etkilemiş olmaları sebebiyle, Sicilya'da hadîs ilminin nasıl bir ortamda hayat bulduğunu, geliştiğini ve devamlılığını göstermesi bakımından araştırmada, yukarıda değindiğimiz gibi; hadîs ilmi dışında Sicilya ile ilgili farklı bazı bilgilere de yer verilmiştir.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmamızın konusu “*Sicilya’da Hadîs İlmî ve Sicilyalı Muhaddisler*” olup bu konu, bizim araştırmaya başladığımız 2016 yılında daha önce Türkiye’de ve diğer ülkelerde bu tür bir başlık altında çalışılmamıştır. Müslümanlar açısından Sicilya’da mükemmel bir yaşanmışlık olduğu halde “Sicilya” ve “Hadîs” kelimeleri yan yana getirildiği zaman zihinlerde, Müslümanlık ve hadîs ilmi ile alakalı bir kavram oluşmuyorsa, bu bize, Müslümanlar olarak eksikliğin farkında olmadığımız bir durumu göstermektedir. Sicilya hakkında Türkiye’de yapılan çalışmalar daha çok Tarih, Seyahatnâme, Coğrafya gibi alanlarda yapılan çalışmalar olmuştur. Dışarıda yapılan çalışmalar ise, yine Sicilya tarihi üzerine ve İslam hâkimiyetindeki Sicilya’da yaşamış olan tüm ilimler üzerine yapılmış genel çalışmalar olup müstakil olarak tefsir, kıraat vb. alanlarda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Hadîs alanında ise, bu tür bir çalışma göremedik. En azından biz araştırmamız esnasında böyle bir çalışmaya rastlamadık. Bu sebepten bu araştırmamıza: “*Sicilya’da Hadîs İlmî ve Sicilyalı Muhaddisler*” adı verilmiştir. Çalışmamızı sonlandırmamıza yakın dönemde: 2019 yılında ise, KİMLİK Yayınları tarafından Prof. Dr. Süleyman DOĞANAY’ın yazmış olduğu “Sicilya’da Hadîs” isimli bir kitap yayımlanmıştır. Doğanay adı geçen çalışmada 83 Sicilyalı âlim tesbit etmiştir. Biz ise, araştırmamızın sonunda 126 âlimin ismine ulaştık. Her iki araştırma karşılaştırıldığında, ilk bakışta aynı konunun çalışılması sebebiyle bazı benzerlikler varmış gibi görünse de, söz konusu kitap ve bizim çalışmamız ayrıntılı olarak incelendiği zaman, çalışma içerisindeki yorumlar ve araştırma konusunu ele alış biçimi açısından her iki çalışmanın da kendilerine özgü oldukları görülecektir.

Yaptığımız bu araştırma ile amacımız; Sicilyalı olan veya bir şekilde Sicilya’ya katkısı olan, Sicilya ile alakası olan hadîs âlimlerinin isimlerini tesbit etmek ve bu âlimlerin hadîs ilmine yaptıkları katkıları belirlemektir. Bu vesile ile konuya ilgisi olanlara faydalı olabilmek ve gelecek dönemlerde konuya ilişkin yapılacak çalışmalara bir parça da olsa katkı sağlayabilmektir. Araştırmamızı sadece Müslümanların adaya hâkim olduğu dönem aralığına hapsedmemek adına belli bir tarih aralığını işlemedik. Neticede üç asra yakın İslam hâkimiyetinde kalan Sicilya’yı, Normanlar işgal ettikleri zaman tüm Müslümanlar adayı terk etmemişler bir kısmı burada yaşamaya devam etmişler, bir kısmı ise İslam ülkerine hicret etmişler ve Sicilyalı olarak “Sıkıllî” nisbesiyle buralarda yaşamlarını ve ilmî çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu sebepten Sicilya’nın fethinden itibaren İslam hâkimiyetinde ve

sonrasında Normanlar (Vikingler) idaresinde bulunan Sicilya ile bir şekilde ilişkisi olan âlimlerin isimlerini tesbit etmeye çalıştık.

Maalesef XII. Yüzyıl başlarında ise, artık idareciler hoşgörü siyasetini bırakıp hristiyanlığı yaymayı kendilerine amaç edindikleri için Sicilya'da Müslümanların nüfusu hızla azalmaya başlamıştır.

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Sicilya'da Hadîs İlmi ve Sicilyalı Muhaddisler konulu çalışmamızda veri toplama ve değerlendirme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmamızda elimizden geldiğince birincil kaynaklardan faydalandık bununla beraber en çok başvurduğumuz eserlerden biri ayrıntılı ve düzenli bir şekilde Sicilya'daki ilmî hayatı sunması bakımından Zehrânî'nin *el-Hayâtül-İlmiyyetü fî Sıkilliyyeti'l-İslâmiyye* adlı kitabı bu araştırmada adeta rehberimiz olmuştur.

Çalışmamızda Tarih, Coğrafya, Seyahatname, Tabakât, Terâcim, Siyer alanlarında birçok kaynaktan yararlanılmış fakat daha çok, birçok dile tercüme edilmiş olan Michele Amârî'nin (1806/1889) eseri *el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Sıkilliyye nusûsun fî't-târîhi ve'l-büldân ve't-terâcim ve'l-merâci'* eseri sık başvurduğumuz bir kaynaktır. Yûsuf Hasan Nevfel'e ait *el-Arabu fî Sıkilliyye* isimli kitaptan da oldukça faydalanılmıştır. Zehebî'nin (748/1348), *Târîhu'İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*'ı, Martino Mario Moreno'nun (1383/1964) *el-Müslimûne fî Sıkilliyye*'si ve İhsan Abbâs'ın (1423/2003), *el-Arabu fî Sıkilliyye* isimli eseri birçok konuda faydalandığımız kaynaklardır. Kadı İyâz'ın (544/1149): *Tertîbü'l medârik* isimli eseri yine Kadı İyâz'a ait *el-Gunye* ve İbn Ferhûn'un (799/1397) *ed-Dibâcü'l müzheb* adlı eserleri ve Ebû't-Tâhir es-Silefî'nin (576/1180) *Mu'cemü's Sefer* adlı kitapları, Sicilyalı âlimlerin yaşam öykülerine dair bilgilere ulaştığımız eserlerdendir. Ayrıca Mevlüt Poyraz'ın *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi* isimli çalışmasından da oldukça faydalanılmıştır. Bunlardan başka kaynaklara da müracaat edilmiştir, bu kısımda hepsinin ismini söylememiz mümkün olmayacağından, çalışmamızda yeri geldikçe bu eserlere yapılan müracaatlar görülecektir.

Sicilya'nın İslam dönemi hakkında yakın zamanda yapılmış olan Arapça ve Türkçe çalışmalardan da olabildiğince faydalanmaya çalışılmıştır. Arapça kaynaklara ulaşabilmemizde yol gösterici olması bakımından Mustafa Hizmetli'nin 2011 yılında yayımlanan *Sicilya Tarihinin Kaynakları Bir Bibliyografya Denemesi* adlı makalesinden Sicilya ile ilgili kaynaklara ulaşmak bakımından oldukça istifade ettik. Bunlarla beraber yakın dönemde Sicilya üzerine yapılmış birçok çalışmadan da faydalanılmıştır. Bu bağlamda Sicilya'daki ilmî hayatla ilgili dergi, makale vb. çalışmalara da başvurulmuştur. Faydalandığımız diğer kaynaklar araştırma boyunca yeri geldikçe gösterilecektir.

Araştırmamızın yöntemi temel olarak, Sicilya’da yaşamış ya da Sicilya’ya sonradan yerleşmiş hadîs âlimlerinin isimlerinin tesbiti için ulaşabildiğimiz kaynaklardan izlerinin sürülmesidir. Bu itibarla yukarıda bahsettiğimiz kaynakların yanında günümüze yakın yapılmış bazı çalışmaları, konumuzla ilgili Yûsuf Sâmiḥ Asmaî’ye ait *Asmaî’nin Sicilya Hatıraları* gibi bazı seyahatnamelere dair çalışmalar, Sicilyalı bir hadîs âliminin daha ismini tesbit edebilme heyecanı ve çabasıyla incelediğimiz ve faydalandığımız kaynaklar olup, tüm titizliğimize rağmen muhakkak gözümüzden ve dikkatimizden kaçan isimler olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ SİCİLYA

Müslümanların Sicilya’da her bakımdan nasıl köklü bir değişim gerçekleştirdiklerinin anlaşılabilmesi için, İslam öncesi Sicilya’nın durumu hakkında biraz bilgi vermenin gerekli olduğu düşünülerek bu bölüm oluşturulmuştur.

1.1.Sicilya’nın İsmi

“Sicilya tarihi boyunca birbirine benzer birkaç isimle anılmıştır. Ancak Sicilya ismi, köken olarak Latince’dir. Latincesinde veya İtalyancasında olduğu haliyle “Sicilia” adının Latince “Trinacria”dan geldiği iddia edilir. Latince’de “Tranicia” üç köşeli anlamı taşımaktadır. Adanın kuş bakışı görünümünü göz önüne getirdiğimiz zaman gerçekten üç köşeli olduğunu görebiliriz. Ancak, Sicilya Latince’de ve İtalyanca’da “Sicilia” Grekçe’de “Sikelia” Arapça’da ise Sıkkiliye olarak birbirinden çok da farklı olmayan formlarda telaffuz edilmiştir. Türkçemizde ise, Latin ve İtalyan dillerindeki telaffuz şekli ile yani “Sicilya” olarak yazılıp okunmaktadır.”²

Hemen hemen tüm Arapça kaynaklarda Sicilya, صِقْلِيَّة “Sıkkiliyye”³ şeklinde geçmesine rağmen, Ebû Abdillâh el-Makdîsi de (390/1000) pek rastlanmayan bir kullanımla أَصْقَالِيَّة “Eskaliyye” şeklinde kaydetmiştir.⁴

“Sakliyye ve Sıkkiliyye” şeklinde kullanım da mevcuttur. Sem’ânî (562/1166), صَقْلِيَّة “Sakalliyye” şeklinde almış ve Ömer er-Ravâsî’nin أَصْقَالِي “es-Sakallî” şeklinde kaydettiğini söylemiştir.⁵ Ayrıca Ebu’l-Kâsım Ubeydullah b. Abdillâh b. Hurdazbih (300/912-13) سِقْلِيَّة “Sıkkiliyye” olarak sin harfi ile kaydetmiştir.⁶ Piri Reis’in (960/1553) “*Kitâb’ı Bahriyye*”sinde (kitabın mukaddimesinde geçen tam ismi *Cezâir-i Bahr-i Sefîd Eşkâli, Eşkâl-i Cezâir ve Sevâhil-i Bahr-i Sefîd*⁷) ise “Çiçilye” olarak geçtiği bilgisi verilmiştir.⁸

² Şahin, Seyhun, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)* (Doktora Tezi), Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), 2012, s.1.

³ Şakiroğlu, Mahmut H., *Sicilya*, DİA, İstanbul, TDV, 2009: XXXVII, s.138; Geniş bilgi için bkz. Fikret Işıltan, “Sicilya”, İA, X, s. 589-596.

⁴ Makdîsî, Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü’l-tekâsîm fî ma’rifeti’l-ekâlîm*, Madbouli, Mısır, 1991, s. 221.

⁵ Sem’ânî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, (thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî), Dâiratü’l-Meârifî’l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1977, C. VIII, s. 321.

⁶ İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Abdillâh, *Kitâbü’l-mesâlik ve’l-memâlik*, Londra, 1889, s. 231.

⁷ Sarıcaoğlu, Fikret, *Kitab-ı Bahriyye*, Ankara, 2002, C. XXVI, s. 72.

⁸ Şakiroğlu, 2009, C. XXXVII, s.139; Ülkeul, Cevat, *Piri Reis’in Kalemi ve Türk Kartograflarının Çizgileriyle Sicilya Adası*, Dönence Yay, İstanbul, 2015, s. 34; Sarıcaoğlu, Fikret, *Kitab-ı Bahriyye*, Ankara, 2002, C. XXVI, s. 72; bkz. Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte ve diğerleri.), İstanbul 1988, III.

1.2.Coğrafi Yapısı

Sicilya, engebeli arazilerle kaplanmış dağlık ve tepelik alanlara sahiptir. Ortalama yükseltisi 400 m. olan adada güneye ve batıya doğru ilerledikçe, buralarda tepeler ve yaylalar görülür. Adanın dağlarının yüksekliği kuzeye doğru azalmaktadır. Yaklaşık olarak 1000 m. yükseltiye sahip üç sıradağ bulunmaktadır. Adanın doğusunda bu üç sıradağ çukur ve yükselti oluşturmaktadır. Bu sıradağların oluşturduğu iki vadiden Nehrü'l-Mültevi (Fiume Torto) ve Nehrü'l-Platani (Fiume Platani) isimli iki nehir akmaktadır ve adayı iki kısma ayırmaktadır. Adanın en önemli dağı olan Etna Yanardağı 3263 metre yüksekliğinde olup Katani'de bulunmaktadır. Diğer dağların yükseltisi ise 2000 m'yi geçmez. Adanın geri kalan kısmında ise tepeler mevcuttur. Adada sık sık deprem ve yanardağ etkisi görülür. Adanın orta kesimlerine, yeşilliklere sahip dar geçitlerle ulaşılabilir. Muhtemelen volkanik patlamalar sonucu meydana gelmiş olan adanın bazı düz arazileri, tarımsal açıdan oldukça verimli olup meyve ve zirai ürünler bakımından oldukça zengindir.⁹

Sicilya yer altı ve yer üstü suları bakımından oldukça iyi durumdadır. Vadileri zengin akarsu kaynaklarına sahiptir. Kuzey Afrika bölümünde, Mültevi, Platani, Belice, Salso, Gela, Acata, Yunanistan tarafında denize dökülen Simeto nehri, Anapo ve Alcantara nehri olmak üzere daha başka nehirler de vardır.¹⁰

Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İdrîsî, (560/1165) *Nüzhetü'l-müştâk fi ihtirâkı'l-âfâk* isimli eserinde, Sicilya'dan bahsederken onun benzersiz güzellikte olduğunu, diğer ülkeler içinde bir eşinin daha olmadığını, hatta başka ülkelerden gelen gezgin kimselerin de onun faziletleri hususunda hemfikir olduklarını, ayrıca onun güzelliklerini anlatma hususunda aciz kaldıklarını, güzelliğiyle bakanları kışkırtan Sicilya'ya hayran kalmaları neticesinde bunu her yerde dile getirdiklerini söyler.¹¹ İdrîsî bu eserinde, Sicilya'nın her şehrini ayrı ayrı ele alarak her bakımdan ayrıntılı bilgi verir.

Ebu'l-Hasen el-Mes'ûdî (345/956) *Ahbâru'z-zamân*"da Sicilya hakkında: "Sicilya geniş bir memleket olup üzerinde dağlar, nehirler, ağaçlar, otlaklar vardır. Gün içinde dumanını gece ise ateşini gösteren ve denize doğru kıvılcımlar atan volkan dağı vardır. Suda yüzen sünger gibi delikli taşlar vardır ki, insanlar bunları alıp evlerine götürüp ayaklarını törpülüyorlar." demektedir.¹²

⁹ Poyraz, Mevlüt, *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar Tarafından Fethi* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 17-18.

¹⁰ Poyraz, 2015: 18.

¹¹ İdrîsî, Muhammed b. Abdillâh b. İdrîs, *Nüzhetü'l-müştâk fi ihtirâkı'l-âfâk*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2002, C. I, s. 588-591.

¹² Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Huseyn b. Ali, *Ahbâru'z-zamân ve men ebâdehü'l-hidsân ve acâiü'l-büldân ve'l-gamîr bî'l-mâi ve'l-imrân*, Dâru'l-Endülüs, Beyrut, 1996, s. 66-67.

Sicilya'nın dağları, birçok akarsuyu ile verimli topraklara sahip olduğu ve adada yedi yüz kalenin bulunduğu söylenir.¹³

1.3.Stratejik Konumu

Sicilya, Kuzey Afrika'ya yakın olması ayrıca Akdeniz'in ortasında bulunması sebebiyle stratejik öneme sahiptir. Sahip olduğu bu özellikler nedeniyle Sicilya'da hâkimiyet kuranın, Doğu ve Batı havzalarının birleştiği denize sahip olarak Akdeniz'de söz sahibi olacağı bilindiği için tarih boyunca Kuzeyli kavimler ve Güneyli kavimler tarafından adada hâkimiyet için mücadeleler hız kesmeden devam etmiştir.¹⁴

Sicilya adasına hâkim olmak demek Müslümanlar açısından bakarsak; Endülüs, Mısır, Kuzey Afrika ve Suriye kıyılarının güvenliklerinin sağlanması demektir. Adaya sahip olmak isteyen diğer topluluklar için ise, Yunanlılar, Fenikeliler, Gotlar, Bizanslılar gibi, hem Akdeniz sahillerine sahip olarak kıyılarda hâkimiyet kurmak hem de yapacakları saldırılarda kolaylık sağlanmasıdır. Ayrıca Sicilya'da hakim olan Devletin, Akdeniz'de ticaret yollarını denetleme gücünü elinde bulundurması demektir.¹⁵

1.3.1.Müslümanların Fethi Öncesi Adanın Durumu

Müslümanların hâkimiyetinde bulunan Sicilya'daki değişimin görülebilmesi için bu bölümde, Müslümanların fethi öncesi adanın genel durumu hakkında paylaşacağımız bilgiler konunun daha net anlaşılabilmesine yardımcı olacaktır.

1.3.1.1.Siyasi Durum

“Müslümanların fethinden önce ada, siyasi, askerî ve stratejik konumunun yanı sıra Bizans İmparatorluğu krallarının batıda konakladıkları sırada idari merkez olarak kullandıkları bir yer olması, Bizans'ın Akdeniz'de yaptıkları askerî faaliyetlerinin üssü olması gibi sebeplerin yanı sıra Kuzey Afrika beldelerindeki Müslümanlara karşı yapılacak saldırılar için de bir hücum merkeziydi.”¹⁶ Bu sebepten Müslümanlar açısından adanın fethinin önemi büyüktür.

Ağlebîlerin Sicilya adasına hâkim olmaları, adanın stratejik konumu sebebiyle büyük bir gereklilikti. Akdeniz'de hâkim güç olarak sahil güvenliğini sağlamak ve yine yakın

¹³ Ülkekel, Cevat, 2015: 34; Piri Reis'in deyişiyle “Akdeniz'in Göbeği” unvanına sahip olan Sicilya hakkında daha geniş bilgi için, kendi kaleminden çıkmış eşsiz çizimlerin, Türk Kartograflar eliyle gerçekçi biçimde çizili hale getirdikleri şu esere müracaat edilebilir. Bkz. *Piri Reis'in Kalemi ve Türk Kartograflarının Çizgileriyle Sicilya Adası*, Dönence Yay, İstanbul, 2015.

¹⁴ Poyraz, 2015: 23.

¹⁵ Poyraz, 2015: 23.

¹⁶ Poyraz, 2015: 56.

topraklarda söz sahibi olmak demektir. Sicilya'yı fethettikleri takdirde, Tunus sahillerinin güvenliği için Sicilya, adeta bir kalkan vazifesi görecektir yanı sıra Avrupa beldelerinde gerçekleştirmek istedikleri fetihler için burayı bir kale gibi kullanacaklardı.¹⁷

1.3.1.2.Dinî Durum

Sicilya adası birçok millete ev sahipliği yaptığı için farklı dinlerin yaşandığı bir yer olmuştur. Adada egemen olan ilk din M.Ö. 1000 yılında adada yerleşen Fenikelilerdir. İnsan şeklinde yapmış oldukları heykellere tapan çok tanrılı dine mensup bir millettir. Yunanlılar, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'da yerleşmiş olan dinlerin karışımı bir din olan; Grek (Yunan) dinini adada yerleştirmişlerdir. Romalılar, kökü eski Anadolu'ya dayanan Grek tanrılarına Latince isimler veren ve onlara tapan bir dine sahiptirler. Adada bulunan bir başka din Yahudiliktir. Yahudilerin adaya ilk yerleşimleri ise, M.Ö. 586'da Kudüs'ün düşüşünden sonra olduğu genel kabul edilmektedir. Hristiyanlık ise, III. yüzyıldan itibaren adada yerleşmiştir.¹⁸

1.3.1.3.İktisadi Durum

Nakledilen bilgilere göre, Müslümanlar adaya gelmeden önce, o kadar zenginliğe sahip olan Sicilyalılar, Bizans'ın idaresi altında hiçbir şekilde huzur ve rahata kavuşamamış; Bizans'ın acımasız idaresi altında iyice yoksullaşmıştır. Halk, fakir olarak yaşamaya mecbur bırakıldıkları gibi aynı zamanda da yaşadıkları zulümlerden dolayı Müslümanların adalet ve merhametine muhtaç bir durumdaydılar. Sonrasında adada idareyi ele alan Müslüman Araplar ise, gayrimüslim tebaasının ürünlerini, tüccarlarını ve mallarını Bizans'a karşı korumuşlardır. Gayrimüslimler, her türlü ziraî, sanayi ve ticarî hareketliliklerini ve denizdeki ticarî faaliyetlerini Müslümanların himayesinde güven içinde hiçbir sorunla karşılaşmadan sürdürmüşlerdir.¹⁹

Müslümanlar adaya gelmeden önce Sicilya'da örneğin, Pamuk, Şeker Pancarı, Fıstık, Mandalina, Portakal ve daha nice ürünün hiç yetişmediğini düşünürsek Müslümanların adada iktisadi yönden nasıl köklü bir değişime ve gelişime sebep olduklarını görebiliriz. Sonrasında adayı ele geçiren Normanlar (Vikingerler), bu inşa edilen medeniyet karşısında tabiri caizse adeta şaşakalmışlar ve bu gelişmişlikten istifade edebilme amacıyla neredeyse birçok alanda idareyi Müslümanların elinde bırakmışlardır. Aslında Normanların ne kadar savaşçı ve kavgacı bir toplum oldukları göz önünde bulundurulduğunda, idari işleyişe hiç dokunmayıp

¹⁷ Poyraz, 2015: 98.

¹⁸ Poyraz, 2015: 28-29.

¹⁹ Poyraz, 2015: 36-37.

neredeyse aynı düzenin devamını sağladıkları düşünüldüğü zaman, işgal ettikleri adadaki İslam medeniyetinin büyüklüğü de daha net anlaşılacaktır.

Sicilya'nın tüm bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, Sicilya için ذُرَّةُ جُزْرِ الْبَحْرِ "Akdeniz adalarının incisi" denmesine şaşmamak gerekir.²⁰ Ayrıca "Sicilya'nın eski dildeki anlamı: "التين والزتون" İncir ve Zeytin'dir."²¹ Biz Müslümanlar için Zeytin ve İncir'in maddi manevi kıymeti düşünüldüğünde, adaya verilen bu isme bakarak, özellikle Müslümanların iktisadi olarak Sicilya'yı kalkındırmalarıyla, adeta Sicilya, ismindeki anlamla bütünleşmiştir denilebilir.

1.3.1.4.Sosyal Durum

"Müslümanların fethinden önce ada, farklı etnik grupların karışımından oluşmaktaydı. Müslümanlardan önce adada, Romalılar, Kartacalılar ve onlara tabi milletler, Kuzey Afrika'dan gelen milletler, Vandallar gibi birçok millet yaşamıştır. Adada varlığını sürdüren diğer etnik gruplar ise Fenikeliler, Gotlar, Bizanslılar, Yunanlılar ve İtalyanlardır. Adada bugün olduğu gibi, o dönemde de başka milletlerle pek ilişki kurmayan Yahudiler de bulunmaktaydı."²²

Genel olarak Bizans'ın garantörlüğündeki Sicilya'da, toplum çok da mutlu ve yaşam standartları yüksek bir seviyede değildi. Yaygın olarak kullanılan dil; Latince, yazı dili de Yunanca'ydı. Dini açıdan Sicilya Kilisesi, Bizans Patrikliğine bağlıydı. Bizans Sicilyası'nda halk, şahsiyetini kaybetmiş, insani değerlerini yitirmiş, toplum bozulmada en dip seviyeyi görmüştü.²³

Burada Sicilya'nın toplumsal hayatından sınırlı olarak bahsedecek olmamız Sicilya'nın toplumsal hayatının önemli olmadığı anlamına gelmez. Nüfusun unsurları ve farklı sınıflar, hangi toplum olursa olsun o toplumun temel taşını teşkil eder. Böylece o toplumun politik, ekonomik ve kentsel yaşamını inşa eder. Toplumun istikrarı ve bireylerin farklı statülerde birbirleriyle uyum içinde yaşamaları ilerlemenin başlangıcını oluşturur. Bu bahsettiğimiz topluluk da ilmi hayatın dayanağıdır.²⁴

²⁰ Ebû Halîl, Şevkî, *Fethu Sıkkıyyeti bi-kıyâdeti 'l-fakîh el-mücâhid Esed b. el-Furât*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, Dimaşk, 1998, s. 59.

²¹ Himyerî, İbn Abdülmün'im, *er-Ravzu 'l-mi'tar fî haberi 'l-aktâr*, 1974, s. 367.

²² Poyraz, 2015: 37.

²³ Zehrânî, Ali b. Muhammed b. Saîd, *el-Hayâtü 'l-ilmıyyetü fî Sıkkıyyeti 'l-İslâmiyye*, Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1996, s.102.

²⁴ Zehrânî, 1996: 103.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HÂKİMİYETİNDE SİCİLYA VE İSLAM HÂKİMİYETİ SONRASI SİCİLYA

2.1.Sicilya'nın Fethi

Müslümanlar açısından Sicilyanın fethi son derece önemliydi. Çünkü Sicilya'nın fethi demek, Akdeniz'e hâkim olmak bunun neticesinde de deniz yollarının güvenliğinin sağlanmasıyla, Bizans'tan gelecek saldırılara karşı Mağrib şehirlerinin güvenliklerinin sağlanması demektir. Sicilya sadece Müslümanlar için değil, Hristiyanlar açısından da adeta ikinci bir Bizans olarak görev yapmakta olduğundan farklı bir yere sahipti. Sicilya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinin Hristiyanlar nezdinde nasıl bir üzüntüye sebep olduğu aşîkârdır.

Konumu itibarıyla Sicilya, sadece Müslümanların ve Bizans'ın değil birçok milletin sahip olmak istediği bir yer olma özelliğini hep korumuştur. Bu bağlamda “Adanın geçmişine bakacak olursak, Sicilya adası orta Akdeniz'in en büyük adası olup, adada ilk Fenikeliler koloni kurmuştur. Sonra adaya Yunanlılar hâkim olmuş ve ada Yunanistan'ın doğal bir uzantısı olup helenîleşmiştir. Ardından Roma hâkimiyetine girmiş ve Hristiyanlaşmıştır. Roma'dan sonra Vandalların ve Ostrogotların egemen olduğu adaya (552/1157)'de Bizanslılar hâkim olmuştur.”²⁵

Ağlebîlerin adayı (212/827)'de fethetmeleri ile Sicilya'da Müslümanların devri başlamıştır. İlk sefer, Hicri 36 Miladi 656 yılında Halife Osmân b. Affân zamanında ve Hz. Ali'ye karşı kazandığı hilafet mücadelesinden sonra, Muaviye b. Ebû Süfyan'ın (60/680) donanmaya büyük önem vermesi sonucu onun döneminde Müslümanlar Akdeniz'de önemli bir güç haline gelmişlerdir. Bu gücün etkisiyle aralarında Kıbrıs, Rodos, Kos gibi adaların da bulunduğu birçok ada fethedilmiştir. Sonrasında Sicilya'ya yönelerek defalarca fetih niyetiyle yola çıkmış olsalar da bu girişimlerin hiçbirisi sonuç vermemiş sadece yüklü miktarda ganimet ele geçirilmiştir. Adaya ilk gazveyi düzenleyen kişi sahabe Ebû Nuaym Muaviye b. Hudeyc b. Cefne es-Sekûnî'dir. Sicilya'dan yüklü miktarda ganimetle dönmüştür. (52/672)²⁶ Ağlebî Emiri Ebû Muhammed Ziyâdetüllâh b. İbrâhîm b. el-Ağleb b. Sâlim et-Temîmî'nin (223/838) Sûse limanından hareket eden Esed b. el-Furât (213/828) komutasında 10 bin asker ve 100

²⁵ Demiralay, Mehmet, *IX ve XIII. Yüzyıllar Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri*, Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, sy:12, 2018: 2; Medenî, Ahmed Tevfik, *el-Müslimûne fî cezîrati Sıkkıliyye ve cenûbi itâliya*, Mektebetü'l-İstikâme, Tunus, 1944, s. 20.

²⁶ Tokuş, Ömer, *Fâtımîler İle Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler*, Tarih Dergisi, İstanbul, sy. 59, 2014, s. 28; Fikret Işıltan, “Sicilya”, İA, 1997, C. X, 590-591.

gemiden²⁷ (70 gemi?) oluşan donanmasında Esed ile beraber İfrıkıyye'den, Arap, Berber, Endülüslü birçok ilim ehli ve basiretli kimseler vardı. Rabîu'l-evvel ayında harika bir törenle Rum kaleleri ve şehirlerini fetih için yola çıkmış adanın ilk şehri fethedilmiştir.²⁸

Esed b. el-Furât (213/828), Sicilya gazvesine çıkarken Sûse limanında insanlara veda konuşmasında onlara şöyle seslendi.

لا اله الا الله واحده لا شريك له، والله يا معشر الناس ما ولي لي ولا اب ولا ية قط، وما رأى احد من سلفي مثل هاذ قط، ما رأيت ما ترون الا بالأقلام، فاجهدوا أنفسكم، واتعبوا ابدانكم بطلب العلم وتدوينه، وكاثروا عليه، واصبروا على شدته، فانكم تنالوا به الدنيا والآخرة

*"Lâ ilâhe illallâhü vahdehü lâ şerîke leh. Ey insanlar topluluğu! ...Benim geçmişimden kimse de böyle bir şey görmedi. Sizin bu görmüş olduğunuz mevkiye ben kalemim sebebiyle geldim. Bu uğurda cihad edin, bedenlerinizi de ilim talebi ve tedvîni için yorun. İlme çok ilgi alâka gösterin, onun zorluklarına sabredin siz de dünya ve ahîret nimetlerine naîl olursunuz."*²⁹

Yine Esed şöyle söylemiştir:

*"Ben, vahşilerin en hayırlısı; Esed'im, (Aslan) benim babam, suların en hayırlısı; Fırat'tır. Benim dedem, silahların en hayırlısı; Sinan'dır (Kılıç)."*³⁰

Kaynaklarda Esed'in Kayrevan kadısı iken ordu kumandanlığına getirilmesini tenzili rütbe olarak gördüğü ve bu durum karşısında Ebû Muhammed Ziyâdetüllah b. İbrâhîm b. el-Ağleb b. Sâlim et-Temîmî'ye (223/838) sitem ettiği bu durum neticesinde, Ziyadetüllah tarafından bir ilk olarak; kumandanlık göreviyle beraber kadılık görevi de kendisinde bırakılarak her iki görevi yüklendiği gibi bilgiler de mevcuttur. Esed'in seksenli yaşlarda bu görevi almış olduğuna ve bu uğurda şehit olduğuna bakarak belki öncesinde böyle bir durum yaşanmışsa bile onun ahir ömründe i'lâ-yi kelimetullah için bu göreve son derece istekli olduğu kanaatindeyiz.

Sicilya'nın fethi, Esed b. el-Furât (213/828) komutasında başlayıp kuşatma devam ederken Esed hayatını kaybetmiş³¹ Sicilya'nın tamamen fethi uzun yıllar sürmüş ve (212 /827)'de başlayan savaş (289/902) yılında tamamlanmıştır.

²⁷ Demiralay, 2018: 229.

²⁸ Merrâküşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Âzerî, el-Beyânü'l-Mağrib fî ihtisârî ahhâri mülûkî Endülüs ve'l-Mağrib (thk. Avvâd Mahmut Beşşâr), b, 2013, C. I, s. 143-144

²⁹ Ebû Halîl, Şevki, 1998, s.70.

³⁰ Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li ma 'rifeti a 'lâmi mezhebi Mâlik, el-Memleketü'l-Mağribiyye, Vizâratü'l-Evkâf, 1983, C.III, s. 309.

³¹ Ebû Halil Şevkî, 1998: 67.

2.2.Müslümanların İdaresinde Sicilya'nın Durumu

Bu bölümde, Sicilya'nın İslam hâkimiyetine girmesiyle birlikte, adada meydana gelen değişim ve bu değişimin toplum üzerindeki etkilerine değinilecektir.

2.2.1.Sosyal Durum

Sicilya'da birçok uygarlık yaşamış fakat kalıcı izler bırakan medeniyetlerden biri Yunan medeniyetidir. "Naxos" (M.Ö. 734) yılında kurulan ilk koloni olup adada daha başka Yunan kolonileri de kurulmuştur. Yunanlılarla aynı dönemde Kartaca kolonileri de mevcuttur. Bu iki topluluk adada bir süre mücadele etmişler Romalıların Kartacalıları adadan kovmasının ardından M.Ö. III. Yüzyıl'da Sicilya'da, Romalılar hâkim olmuşlar ve bu hâkimiyetleri M.S. VI. Yüzyıl'a kadar devam etmiştir. Bizanslı Komutan Belisarius tarafından ele geçirilen ada Bizans'ın bir vilayeti haline gelmiştir. Burada kökleşmiş bulunan Yunan medeniyeti etkisini Bizansın himayesinde devam ettirmiştir.³²

"Bu dönemde, Sicilya Adası'nda Arap, Berberi, Yunan, Lombard, Yahudi, Fars ve Sudanlı gibi farklı etnik grupların yanı sıra Hristiyan ve Müslüman Sicilyalılarla putperest din sâlikleri de bulunmaktaydı"³³ Zaten farklı milletlere ev sahipliği yapmış olan Sicilya'daki nüfusun çeşitliliği, Müslümanların adayı fethi ile beraber daha da çeşitlenmiştir. "Adanın yerlileri Bizans Rumlarıdır. Fetihle birlikte çok sayıda Arap ve Fârisî unsurlar adaya göç etmiştir. Adada farklı milletten, dinden ve kültürden insanlar bir araya gelmiştir. Hâkim durumda olan İslam inancı diğer dinlere karşı hoşgörölü olmuştur. Bir arada yaşayan halk İslam medeniyeti altında yeni bir kültür inşa etmişlerdir. Bu çok uluslu yeni nüfusa Normanlar, Latin, Yunan, Venedik, Arap ve Fars milletlerinin karışmasıyla oluşan Müslümanlara Bolani adını vermişlerdir."³⁴

Normanlar (1061/1650) yılında Sicilya'yı işgal etmeden önce adada, Ağlebîler, Fâtımiler ve Kelbîler olmak üzere üç Arap hanedanı hâkimiyet kurmuşlardır: Ağlebî egemenliği, (909/1503) yılında, Tunus'ta Fâtimîlerin iktidara gelmesiyle Sicilya'daki hâkimiyetleri sona ermiş, bu durumun sonucunda, (917/1511 yılı) başlangıç olmakla birlikte yirmi yıl boyunca ada, Fâtimîlerin atadığı vali Sâlim b. Râşid el-Kettâmî (305-325/917-936) tarafından idare edilmiştir. Adada (937/1530)'da çıkan isyan sonucu Halife Ebu'l-Kâsım el-Kâim (934-946), Sâlim'i görevinden azletmiş, Halil b. İshak'ı (325-329/936-940) vali olarak atamıştır. Fakat bu durum da problemi çözmemiş isyan ve kargaşalar devam etmiştir. 947/1540'da çıkan isyan sonucu atanan yeni vali el-Hasen b. Ali b. Ebî'l-Huseyn el-Kelbî,

³² Yıldız, Yusuf, 15. *Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy: 40, 2017: 69.

³³ Poyraz, 2015: 216.

³⁴ Demiralay, Mehmet, 2018: 229.

Sicilya tarihinde yeni bir dönemin kurucusu olarak 90 yıldan fazla yarı bağımsız şekilde adayı yöneten Kelbîler Hanedanının temelini atmıştır.³⁵

Esed b. el-Furât (213/828) komutasındaki ordu çoğunlukla Ağlebilerden oluşuyordu. Buna ek olarak; açlık ve pahalılık sebebiyle Arapların Sicilya'ya göç etmeleri, ayrıca Kayrevân'dan Sicilya'ya göçler neticesinde Sicilya toplumunun sakinleri arasında çok sayıda Arap vardı. Göçler mezhepsel farklılıklardan da kaynaklanabiliyordu. Özellikle Fâtîmîlerin hâkim oldukları dönemde, İfrîkiyye'den³⁶ Sicilya'ya fukahânın بنی عبید Benî Ubeyd³⁷ mezhebine meyletmeleri sebebiyle yaptıkları göçler, mezhepten kaynaklı göçlerdi.³⁸

Temimî'ye nisbetle Ebû Abdullâh el-İmam el-Mâzerî (536/1141), Sicilya doğumlu “Kuraşî” lakaplı Ebu'l-Arab Mus'ab b. Muhammed el-Kuraşî (506/1112), “Tağlebî” lakaplı Tâhir b. Muhammed es-Sıkillî, “Kenanî” lakaplı Muhammed b. Ebu'l-Ferec Adnânî Araplarındandır.³⁹

Sicilya'da Kahtânî araplarına “el-Kelbî” ailesi örnek olarak verilebilir. İbn Hamdî es-Sıkillî (527/1133), Lokmân b. Yûsuf (319/931), Meâfirî (430/1038) ve Lahmî (478/1085) Kahtânî Araplarındandır.⁴⁰

Müslümanların (211/827) yılında, Sicilya'ya kalıcı olarak ilk defa ayak basmasından, 483/1091 yılında Normanların adayı ele geçirmesine kadar 254 yıl süren Müslüman hâkimiyeti, Sicilya tarihinin en önemli dönemlerinden biridir. Yerli Sicilyalılar, Hristiyanlar, Müslümanlar, Museviler, Grekler, Lombardlar, Araplar, Berberiler, Fârisiler, Zenciler, Slavlar ve Türkler gibi birçok farklı etnik ve dini grubun bu küçük adada bir araya gelmesi ve etkileşime girmesi hem kültürel hem de ekonomik bir zenginlik yaratmış, bu zenginliğin etkileri yüzyıllara uzanmıştır. Fakat Sicilya'nın Müslüman dönemi hakkında çok az kaynak olması nedeniyle bu önemli dönem tam anlamıyla aydınlatılamamıştır.”⁴¹

2.2.2.Dinî Durum

Müslümanların Sicilya'ya girmeleri ile adaya İslamiyet girmiştir. İslamî fetihlerin amacı İ'lâ-yi kelimetullah'tır. Adayı fetheden Müslümanlar, Sicilya'ya girince halk, hürriyet,

³⁵ Yıldız, 2017: 70.

³⁶ İfrîkiye, Ortaçağ'da Arapların Mağrib'in doğusuna, bugünkü Tunus ve civarına verdikleri isim.Bkz. Nadir Özkuyumcu, “İfrîkiye”, DİA, İstanbul, 2000, C. XXI, s.515.

³⁷ Fâtîmî Devleti'nin kuruluş aşamasındaki başarılı lideri olan Ubeydullah el-Mehdî, İfrîkiyye'de kurduğu devleti, İsmâilî inancına göre şekillendirmiştir. Mezhebini ve imâmetini baskılarla kabul ettirerek özellikle Mâlikî âlimlere karşı son derece acımasız olmuş hatta bir kısmını öldürtmüştür. Sahabeye sebbetmesi ve onları tekfir etmesi düsturu olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, *Ubeydullah el-Mehdî*, DİA, İstanbul, 2012: C. XLII, s. 23-25.

³⁸ Zehrânî, 1996: 103

³⁹ Zehrânî, 1996: 104.

⁴⁰ Zehrânî, 1996: 104.

⁴¹ Canik, Gülmis Vesile, *Sicilya'da Müslümanlar (827/1243)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 42-43.

müsamaha ve adalet dini olan İslam ile tanıştı. Ada halkından birçok insan gruplar halinde, daha önce içinde bulundukları boşluktan kaçarak her cihetten farklı bu dine rağbet ederek İslam dinine girdiler.⁴²

Sicilya, İslamî fikirlerin Batı'ya taşınmasında çok önemli bir merkez olmuştur. Müslüman idareciler Müslümanların gelip burada yaşamaları için onları davet etmişler ve teşvikte bulunmuşlardır. Çeşitli kabilelerden birçok Müslüman halk, Kureyş, Kinde, Fihri, Hanzala, Ensâr, Evsliler, Hazreciler ve Afrika halklarından sonradan Müslüman olmuş gruplar adaya yerleşmiş ve burada yaşamaya devam etmişlerdir. Adaya yerleşen Müslümanların, gayr-i müslim halka İslam dinini tebliğ etmeye başlamaları sonucu, aradaki birçok engel; kültürel, dinî vb. kalkmış, Müslümanların, gayrimüslim halka karşı hoşgörölü tutumları sayesinde, gayrimüslim halkın İslam dini'ne bakış açılarının değişmiş olabileceği bu sebepten ada halkının bir kısmının İslamiyeti tercih etmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Yanı sıra savaşlar sonucunda ele geçirilen esirler, özellikle Mâzera bölgesinde zirai alanda çalışırken, Müslümanlardaki bu değerli özelliklerin İslam dininden kaynaklandığını görmeleri sonucu, İslam dini ile şereflenmişlerdir. Aynı bölgede yaşayan bazı gayrimüslimler ise, dinleri üzere yaşamaya devam etmişlerdir.⁴³

Mezhepler açısından bakarsak, Sicilya'da birçok mezhep varken en tecih edilir ve yaygın olan mezhep Mâlikî mezhebi olmuştur. Tabii ki, “Mâlikî mezhebinin şeriat ruhuna daha yakın olması ve İmam-ı Mâlik'in dosdoğru bir yaşantısının olması, ilmi yayma gayreti ve ihlaslı oluşu, kendisinin yaşadığı bölgenin önemi, Kur'an ve Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı oluşunun muhakkak büyük etkisi vardır.”⁴⁴ Bu paragrafta ifade edilenlerin bir kısmına katılmakla beraber “ Mâlikî mezhebinin Şeriat ruhuna yakın olması” cümlesine katılmıyoruz. Çünkü Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin de şeriat ruhuna yakın olduklarında şüphe yoktur. Bu durumda, Sicilya'yı fethedenlerin ekserisinin Kayrevanlı ve aynı zamanda Mâlikî mezhebine mensup kişiler olduklarını, fetih ordusunda çok sayıda Mâlikî âlimi bulunduğunu düşünürsek, Kayrevan'da yerleşmiş bulunan Mâlikî mezhebinin Sicilya'da da bu âlimler vasıtasıyla devam ettiğini söyleyebiliriz.

Sicilya'da Hanefîlik adlı çalışmada İhsan Abbas, Sicilya'da Mâlikî mezhebinin yaygınlığını ortaya koyan bilgiler vermesine karşın, Acar, Sicilya'da etkin mezhebin Hanefî'lik olduğunu⁴⁵ ifade etmektedir. İhsan Abbâs'ın Sicilya üzerine yapmış olduğu güvenilir kaynaklara dayalı ayrıntılı araştırmaların bulunması ve bizim ulaşabildiğimiz bazı

⁴² Zehrânî, 1996: 129.

⁴³ Poyraz, 2015: 213.

⁴⁴ Berâziî, Muhammed el-Ezdî, *et-Tehzib fi 'htisârî 'l-Müdevvene*, Dâru'l-Buhûsü li-d-Dirâsâtî'l-İslâmiyye ve İhyâü't-Türâs, Dabî, 2002, s. 14.

⁴⁵ Acar, Abdullâh, *Sicilya'da Hanefîlik*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy:1, 2019, s. 42.

kaynaklar da İhsan Abbas'ın görüşünün desteklemektedir. Sicilya'da bazı dönemlerde idare tarafından mezhepsel baskılar yaşanmış olmakla beraber, örneğin, Ağlebî'lerin hâkimiyetlerinden sonra Fâtımîler döneminde, Şia İsmâîlî mezhebi adada zorla kabul ettirilmeye çalışıldıysa da, Mâlikî şeyhlerinin/âlimlerinin ve halkın Mâlikî mezhebine olan bağlılıkları sebebiyle Mâlikîlerin dirençlerini kıramamışlardır. Araştırma boyunca kaynaklardaki bilgilere bakarak yukarıda da değindiğimiz gibi, öncelikle İfrîkiye'de yaygın ve yerleşmiş mezhebin Mâlikî mezhebi olması hasebiyle, Sicilya'nın bu durumdan etkilenmiş olduğu bu sebeple Sicilyalılar tarafından genel kabul gören mezhebin, Mâlikî mezhebi olduğu kanaatindeyiz. Tabii ki bu durumda, Hanefî mezhebi de adada ikinci bir mezheb konumundaydı fakat hiçbir zaman adada Mâlikî mezhebi kadar kuvvetli olmamıştır. Az önce ifade ettiğimiz gibi bazı kısa dönemler haricinde Sicilya'da hem halk arasında hem de idare tarafından mezhepsel bir hoşgörü hâkim olmuştur.

Mâlikî mezhebi, Sicilya'da hicrî III. asrın sonlarında iyice yaygınlaşmıştı. Mâlikî mezhebinin adada yaygınlaşmasında büyük katkısı olan âlimler, İmam-ı Sahnûn'un (240/854) öğrencilerinden; Sicilyalı ilk fakîh İbn Hamdûn el-Kelbî es-Sıkkîlî (270/883), yine onun arkadaşı Diâme b. Muhammed (297/909), Sicilya kadısı Meymûn b. Amr b. el-Ma'lûb el-Mâlikî (310/928), Sicilya kadısı ve müderrisi Sâlim b. Süleyman el-Kindî'dir (289/902). Sâlim b. Süleyman el-Kindî, kadılık görevinin yanı sıra müderrislik de yapmaktaydı. *es-Süleymâniyye* adlı kitabı yazmıştır. Ağırlıklı görüşe göre; Mâlikî fıkhi hakkında yazan Sicilyalı ilk yazardır.⁴⁶

Bu hususta yapılan araştırmalara örnek olması açısından (Mağrib'te 1985 yılında Fas şehrinde "*İmam-ı Mâlik Sempozyumu*") düzenlenmiştir. Mustafa Ali el-Kudât, *Medresetü'l-mağrib el-aksâ fi'l-fıkhi'l-Mâlikî ve mezâhiru istimdâdihâ min el-medreseti'l-ûlâ* isimli çalışmasının sonunda kaynaklarıyla beraber şu sonuçlara ulaştığını söyler:

1. Mâlikî fıkhi medreselerinden günümüze ulaşan tek okul: Medresetü'l-Mağrib'l-Aksâ'dır.
2. Medresetü'l-Mağrib el-Aksâ, Medresetü'l-Kayrevan ve Medresetü'l-Endülüs, Mâlikî fıkhi hakkında fikhî görüşler ve müfredat hususunda birbirlerini tamamlarlar.
3. Hac ve Umre seyahatlerinin, Mâlikî mezhebinin Mağrib'e taşınmasında çok büyük etkisi vardır.
4. Mâlikî fıkhi Medresetü'l-Mağrib el-Aksâ, Mağrib'e İmam-ı Mâlik'in *el-Muvatta''ının* girişiyle başladı, Karaviyyin Camii ve Karaviyyin Üniversitesi'nin kurulmasıyla gelişti ve aralıksız kök salarak yayılmaya devam etti.

⁴⁶ Berâzi, 2002: 12.

5. Mağrib el-Aksâ Sultanları, Mâlikî mezhebinin Mağrib'te yerleşmesinde güçlenmesinde büyük rol oynadı çünkü onların içlerinden bir kısmı Mezheb âlimiydi. Hatta İmam-ı İdrîsî'den günümüze kadar Mâlikî mezhebinin hükümlerini uyguladılar.
6. Medresetü'l-Mağrib el-Aksâ, Mâlikî mezhebi hususunda şeriat ve fıkıhta Medine'deki ehl-i sünnet fikhını ve ehl-i Irak fikhını birleştirmesi yönüyle üçüncü bir yaklaşımı sunmuş olmasıyla farklılık gösterdi. İmam-ı Sahnûn'un (240/854) Mâlikî fikhı hakkındaki eseri *el-Müdevvene* üzerine yaptığı Kareviyye metodu (Karaviyyîn) ve Irak metotlarını birleştiren şerhinde iki yöntemi birleştirmek için bir model sunduğunda bu daha net ortaya çıktı. Bu şerh: *et-Tenbîhâtü'l-müstenbita ale'l-kütübi'l-Müdevvene ve'l-muhtelita* ismiyle meşhur oldu.
7. Medresetü'l-Mağrib el-Aksâ, Mâlikî mezhebi hususunda ümmetin maslahatını korumak ve onları zarardan uzak tutmak üzere şer'i siyasetle amel ederek içtihad kapısını genişletmiş olması bakımından, yine şer'i siyaset olarak; tek mezheple amel etmenin sorumluluğu, meşhur ve tercih edilen hükümleri uygulamanın yükümlülüğü ve hususlar farklı olsa da prensipte anlaşmaları yönünden İmam-ı Mâlik'in usûllerine uygun olan hükümlerle amel etmenin yürürlükte olması ve Medine'de bu hükümlerle amel ediliyor olması yönünden farklılık gösterdi.
8. Medresetü'l-Mağrib el-Aksâ hocalarının Mâlikî mezhebinin yayılmasında doğrudan etkisi vardır.
9. Mağrib'teki Mâlikî fikh okulu, dalları Bağdat, Mısır, Kayrevan, Endülüs ve Fas'a uzanan Medine'de yetişen Mâlikî mezhebi ağacı olarak kabul edilir.
10. Bir öneri olarak bu araştırma, araştırmacıları ve üniversiteleri, yüksek lisans öğrencilerini Mâlikî fikhı hakkındaki bu kıymetli servetten istifade edilmesi için el-Mağrib el-Aksâ yazma eserlerini incelemeye ve bunları neşretmeye davet ediyor.⁴⁷

“Makdisî, coğrafi bölgelerden Sicilya'yı da ilgilendiren *İklîmu'l-Mağrib* bahsinde nasıl ‘Maşrik’ denilince iki ayrı mıntıka olan ‘Haytal ve Horasan’ anlaşılıyorsa, Mağrib de, aralarını denizin ayırdığı ‘İfrikıye’ ve ‘Endülüs’ten oluştuğu için iki yakayı birlikte zikrettik” diyerek, Sicilya hakkındaki bilgileri bu başlıkta aktarmıştır. Bu bölgelerdeki mezhep anlayışını ve Endülüs'te İmam-ı Şâfiî'nin görüşlerini kabul etmeme şeklindeki mezhep taassubunu ve Mâlikilik ile Hanefiliğin meşhur olmasına dair haberleri burada naklederek, mezhep olgusunun coğrafyaya tesirinden bahseder.”⁴⁸

⁴⁷ Kudât, Mustafa Ahmed Ali, s. 37. <https://elibrary.mediun.edu.my/books/MAL06945.pdf>. erişim tar: (03.01.2021)

⁴⁸ Acar, 2019: 38.

“Sicilya’daki Mezhepsel durumun daha iyi anlaşılabilmesi için Sicilya’da Hanefiliğin durumu hakkında kısaca malumat vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira Sicilya, Kuzey Afrika sınırları içine girmemekle birlikte İslam tarihi boyunca özellikle Kuzey Afrika’ya yakın olduğundan bölge ile entegre olmuş ve oradaki gelişmelerden etkilenmiştir. Günümüzde İtalya’nın sınırları içinde bulunan Sicilya, Ağlebîler döneminde Hanefiliğin yayılmasında etkili olan Esed b. el-Furât (213/828) tarafından fethedilip Kayrevan’a ilhak edilmiştir.”⁴⁹

Yukarıda geçen Esed b. el-Furât’ın hanefiliğin yayılmasına katkıda bulunduğu yorumuna katılmak mümkün değildir. Esed b. el-Furât’ın, İfrîkiyye’de hem Mâlikî hem Hanefî mezhebinin gerçek anlamda temsilcisi olduğu⁵⁰ şeklinde kaynaklarda birçok bilgi mevcuttur. Bunun da en büyük kanıtı, kendisinin Mâlikî fıkıhı ve Hanefî fıkıhı’nı karşılaştırdığı eseri *el-Esediyye* ile tanınmasıdır. Oysa Mâlikî ve Hanefî fıkıh ilmini kendisinde toplamış bulunan Esed b. el-Furat’ın, ağırlıklı olarak Hanefî mezhebini tercih ettiği hususunda net bir bilgi yoktur. Tam tersine kısa bir dönem “Irak’ta bulunduğu sırada Hanefî mezhebine meyleden Esed’in, Mâlik b. Enes’in (179/795) ölümü üzerine burada yaşanan hüznü görünce tekrar eski mezhebine sarıldığı, İmam Muhammed’e veda ederek Mısır’a gittiği”⁵¹ şeklinde son dönemlerinde Mâlikî mezhebine meylettiği şeklinde bilgiler kaynaklarda geçmektedir.

Ayrıca her ne kadar Esed b. el-Furât, Sicilya’nın tam olarak fethi tamamlanmadan kuşatma devam ederken vefat etmiş olsa da, kendisinden sonra öğrencilerinin etkisi ve *el-Esediyye* isimli eserinin adada eğitim ve öğretimde etkin kullanımı sebebiyle, Sicilya’da tercih edilen Mâlikî mezhebi’ne büyük katkısı olmuştur. Bir dönem sonra yine her bakımdan Sicilya ile yakın ilişki içerisinde bulunan Kayrevan’da, kendisi de bir Mâlikî Mezheb imamı ve Esed b. el-Furât’ın öğrencisi olan Sahnûn’un (240/854) öğrencilerinin Sicilya’daki kuvvetli etkisi ve onun eseri *el-Müdevvene*’nin de Sicilya’da eğitim öğretimde *el-Muvatta*’’dan sonra ilk sırada tercih edilen bir kitap olması sebebiyle Mâlikî mezhebi oldukça yaygınlaşmıştır.

Makdisî ise, (390/1000), *Ahsenü’t-Tekâsîm* adlı eserinde Sicilya halkının çoğunun Hanefî olduğunu belirtmektedir. İhsan Abbâs, hicrî üçüncü asır bitmeden önce Sicilya’da Mâlikî mezhebinin yaygın olduğunu belirttikten sonra bu durumu Makdisî’nin, “Sicilyalıların çoğu Ebû Hanîfe’nin ashabındandır.” ifadesiyle uzlaştırmaya çalışır. Müellif, Makdisî’nin kitabını Fâtımî devletinin İfrîkiyye’de zuhur etmesinden sonra yazıldığını kabul ederek işe başlar. Ona göre Mâlikî mezhebi, Şîî daveti karşısında mağlup olunca, Sicilyalıları sünneti

⁴⁹ Karadağ, Bekir, *Hicrî Beşinci Asra Kadar Kuzey Afrika’da Hanefilik*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.18, sy: 35, 2019, 80.

⁵⁰ Öztoprak, Mustafa, *Endülüs’te Hadîs ve İbnü’l-Harrat el-İşbilî*, Gece Kitaplığı, 2015, s. 33.

⁵¹ Bakkal, Ali, *Harran Okulu*, Efsane Ajans, İstanbul, 2006, s. 256.

(Mâlikî mezhebini kastediyor) bırakıp taraftarları az olan Hanefî mezhebine sığınmışlardır. Böylece Hanefî mezhebi, diğer mezheplere üstün gelmeye başlamıştır. Zira Ebû Ubeyd oğulları Mâlikîlere karşı şiddetli davranırken, Hanefîlere karşı müsamahalı davranmışlardır. Dolayısıyla birbirinden kısmen farklı olsa da her iki müellifin, Hanefî mezhebinin Sicilya bölgesinde de oldukça yaygın olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır.”⁵²

Sicilya’da Fâtımîlerin döneminde, İsmâilî mezhebi kadar Hanefî mezhebinin de etkin olduğunu kabul etmekle beraber, Hanefî mezhebinin Sicilya’daki hâkim mezhep olduğunu söylemek kanaatimizce doğru olmayabilir. Zira mezhepsel baskılar ve zulümler hatta Mâlikî âlimlerinin öldürülmesine kadar varan olaylar vuku bulmuşsa da, Mâlikîler her şeye rağmen direnmişler ve sonrasında eskisinden daha güçlü olarak varlıklarını hissettirmişlerdir. Aşağıdaki bilgi de bu görüşü destekler niteliktedir.

Ağlebîlerin fetret döneminde Mâlikîler, Sicilya’da söz sahibi idiler. Ubeydiyyîn’in İsmâilî Mezhebi’ni yayma gayretine ve tüm zorluklara rağmen Mâlikî mezhebi varlığını sürdürdü. Mâlikî mezhebi, Sicilya adasının kontrolünü yine yeniden kazanmıştır. Bu durum V. Yüzyıl’ın ortalarında bazı ilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en önemli olanları, “Sementârî” lakabı ile meşhur Ebû Bekr Atîk b. Ali b. Dâvud es-Sementârî (464/1071), Ebû Bekr Muhammed İbn Abdullâh b. Yûnus et-Temîmî es-Sıkkîlî (451/1059), Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn el-Fakîh es-Sıkkîlî’dir (466/1073).⁵³

Aslına bakarsak Sicilya’da Hanefî mezhebine mensup olan kişi sayısı azdı. Bununla beraber Benî Ebî Ubeyd’in (322/934), Fâtımî mezhebine girme hususunda zorlaması sebebiyle, Mâlikî mezhebine mensup olanlara şiddet uygulamalarına rağmen, Hanefî mezhebine karşı müsamahalı olduklarından, Mâlikî mezhebinde olan birçok kimse bu zulümden kaçmak amacıyla Hanefî mezhebine geçmişlerdir.⁵⁴ Bu durum sebebiyle de sanki Hanefî mezbebi Sicilya’da çokça tercih edilen bir mezhep gibi görülmüştür.

Sonuç olarak bizim kanaatimize göre Sicilya’da hâkim mezhep, Mâlikî mezhebi olmakla beraber, ikinci mezhep olarak Hanefî mezhebi kabul görmüştür. Fâtımîlerin adada idareyi ele aldıkları dönemde Şîî İsmâilî mezhebi de⁵⁵, Fâtımî idareciler tarafından bir dönem insanlara dayatılması sebebiyle mecburen kabul edilmiş ya da Fâtımî idareye yakın bazı kimseler tarafından tercih edilen bir mezhep olmuştur.

⁵² Karadağ, 2019: 80-81.

⁵³ Zeyd eş-Şerîf, *el-Cezîratü’s-Sıkkîliyye ve mezâhiru’l-hareketi’-ilmiyyeti bihâ*, 12.38, 27.11.2010, 2015: <https://www.alukah.net/culture/0/82223/>.

⁵⁴ İhsan Abbâs, *el-Arabu fî Sıkkîliyye*, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1975, s. 96.

⁵⁵ Adını İsmâil b. Ca’fer es-Sâdık’tan almış, Ehli Sünnet grubunun dışında kalan aynı zamanda Bâtıniyye ismi ile de anılan Mezheptir.

2.2.3.İktisadi Durum

Sicilya’ya Müslümanların hâkim oldukları dönemde, iktisadi hayatın temel taşlarını ziraat oluştuyordu ve bu alanda Sicilya haklı bir üne sahipti. Müslümanlar adaya gelmeden önce bazı zirai ürünlerin; pamuk, karpuz vb. gibi varlığından bile habersiz olan Sicilyalılar, Müslümanların adaya yerleşmelerinden sonra, diğer tüm alanlarda olduğu gibi ziraat alanında da adadaki halk, Müslümanlar tarafından eğitilmişler ve bu durumun sonucunda da Sicilya zirai yönden zenginleşmiştir.

Sicilya’da ticaret hayatının ve tarımın gelişmesi sonucunda halkın refah düzeyi oldukça yükselmiş, bu durum, askeri alandaki harcamalar açısından da kaynak oluşturulmasında son derece etkili olmuştur. Sicilya’da çok sayıdaki liman, İfrîkıyye bölgesi, İslam dünyası ve Güney Avrupa arasında olmak üzere oldukça büyük önem arzeden ticari bir merkez durumuna gelmiştir.⁵⁶ Tüm bu gelişmeler sonucunda ilmî hayat da rahat bir ortamda gelişme şansı bulmuştur.

Adayı (362/973) yılında ziyaret eden, Sicilyalı Müslümanlardan tabiri caizse nefretle bahseden İbn Havkal (IV./X. Yüzyıl) bile, Sicilyanın bu özelliğinden bahsetmeden geçememiştir. Yine İbn Havkal’dan otuz yıl sonra adayı ziyaret eden Makdîsî de (390/1000), Sicilya’nın ziraati ile ilgili övgü dolu sözler söylemektedir. İslam hâkimiyetinden sonra Normanlar döneminde adayı ziyaret eden İbn Cübeyr (614/1217), ada hakkında söylenen sözlerin az bile söylendiğini; verimliği, çeşit çeşit gıdalarla dolu olması, değişik türlerde meyveler bulunmasıyla adeta; Endülüs’ün yavrusu olduğunu söylemektedir.⁵⁷ Sicilya’da bolca dut ağacı bulunurdu, ada halkı İpek Böceği yetiştiriciliği yaparlardı, ve ürettikleri kaliteli ürünler pazarlarda talep edilirdi.⁵⁸

Eski zamanlardan beri Sicilya buğday üretimi hususunda çok iyi bir konumdaydı hatta “Roma’nın Tahıl Ambarı” gibi bir ünvana sahipti. Müslümanlar adaya, Pirinç, Pamuk, Fıstık, Sumak, Zaferan, Karpuz, Şeker Pancarı ve bugün bile hala Sicilya’nın ekonomik açıdan önemli ürünlerinin başında gelen turuncgilleri kazandırmışlardır. Adada hayvan yetiştiriciliği de yaygın olmakla beraber balık avı da geçimlerini sağladıkları bir diğer yoldu.⁵⁹

İslam hâkimiyetinden sonra bile, Sicilya dışında isim yapmış ve talep gören pamuklu ve ipekli dokumaları, çömllekleri, nişadır, antimon, kibrit, savaşlarda düşmana ateşle zarar

⁵⁶ Demiralay, 2018: 3.

⁵⁷ Moreno, *el-Müslimûne fî Sıkkıyye*, el-Câmiatü’l-Lübnâniyye Kısmü’d-Dirâsâti’t-Târîhiyye, Beyrut, 1968, s. 33.

⁵⁸ Moreno, 1968: 34.

⁵⁹ Moreno, 1968: 3.

vermeyi sağlayan petrol gibi ürünleri düşünürsek, Müslümanların Sicilya sanayisine ve ticaretine katkıları daha net anlaşılacaktır.⁶⁰

2.2.4.Siyasi Durum

Sicilya Norman idaresine girinceye kadar (484/1091) Kayrevan ve Sicilya arasındaki sıkı ilişki devam etmiştir. Sicilyalı vali ve kadıların Kayrevan hükümeti tarafından atandığını düşünürsek bu durum daha net anlaşılabilir.

Adanın fethinden sonra Sicilya’da hâkimiyet Müslümanlara geçmiş bunun neticesinde, Bizans’ın Sicilya üzerindeki gücü kırılmış, Sicilya, başta Güney İtalya olmak üzere Orta Akdeniz’de yapılan seferlerde askeri üs olarak kullanılmaya başlanmıştır.”⁶¹ Adanın Müslümanlar tarafından tamamen fethinin uzun yıllar boyunca devam etmesi, Sicilya’ya sahip olmanın Orta Akdeniz’de nasıl korunaklı bir üsse ve üstünlüğe sahip olunduğunun göstergesidir.

2.3.Sicilya’da İlmî Hayat ve Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları

İslam hâkimiyeti altında bulunan Sicilya’da, siyasal, toplumsal, mezhepsel hareketlerin ve iktisadi kalkınmanın ilmî hayat üzerinde birçok etkisi olduğu açıktır. Bu bölümde ilmî hayata etki eden unsurlar üzerinde durulacaktır.

2.3.1.Sicilya’da İlmî Hayat

Her ne kadar Sicilya, yüzölçümü bakımından küçük bir ada olsa da, yaygın konuşulan Arapça, Latince ve Yunanca dillerine sahip olması sebebiyle canlı bir çeviri merkezi olmuştur. İlmî ve kültürel aktarımda bulunan bir konuma sahip olması sebebiyle kendisinde oluşan medeniyet kolaylıkla Avrupa’ya taşınmıştır.

Sicilya konumu gereği eski ve ortaçağ ilimlerinin aktarılmasında özellikle uygundu. Sakinleri arasında Arapça konuşan bazı Yunanlı unsurlar vardı. Bu sebeple birçok İslamî kitap Latinceye aktarıldı. Müslümanların hâkimiyetleri boyunca Yunan, Roma ve Arap uygarlıklarının karışmasına tanık oldu. Adadaki bu İslamî kültürün egemenliği, İslam kültür merkezlerinin içinde farklı bir yere sahip oldu. İslam kültürü döneminde, tüm Avrupa krallıklarının medeniyet ve kültür açısından karanlıklara boğulduğu bir dönemde Sicilya, altın çağını yaşadığı bir döneme tanıklık etmiştir.⁶²

⁶⁰ Moreno, 1968: 35.

⁶¹ Demiralay, 2018: 3.

⁶² Zehrânî, 1996: 198.

Araştırma esnasında gördüğümüz kadarıyla; Her ne kadar Sicilya, Kayrevan'a hem siyasi bakımdan hem de konum olarak daha yakın olsa da ilmî ve kültürel anlamda, ilim talebi için yapılan yolculuklar ve hem Endülüs hem diğer İslam coğrafyasındaki âlimlerin hem de Sicilyalı âlimlerin Hac, umre vazifelerini ifa ederken birbirleriyle uzun süreli görüşme imkânı bulabilmeleri sebebiyle, Sicilya ilmi açıdan, Endülüs'ten de Mısır'dan da Kayrevan ile aynı derecede beslenmiş ve onları beslemiştir.

Sicilya'nın Kayrevan ile ilişkisi hem ilmî açıdan hem de siyasî açıdan her zaman kuvvetli olmuştur. Bu yakınlığın sebebi sadece iki beldenin coğrafî olarak yakın olmaları değil, adanın fethi ile adaya gelen Kayrevanlılar ve sonrasında Sicilya ile karşılıklı olarak devam eden göçlerdir.

Kayrevan ilmî açıdan o derece zengindi ki, eğitime verdiği önemle tanınıyordu. Bu hususta çeşitli alanlarda âlimlerin verdikleri eserler de buna delildir. Örneğin, Muhammed b. Sahnûn'un (240/854) *Kitâbü'l-Muallimîn*'i ve yine "Mâlik es-Sagîr" lakaplı İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin (386/996) *Ahkâmü'l-Muallimîn ve'l-Müteallimîn*'i⁶³, *İ'câzü'l-Kur'ân*, *el-Akâidü fi't-tevhîd*, *Risâletün fi'l-fikh*⁶⁴ ve daha birçok eseri bu duruma örnek gösterilebilir.

Tabii ki o dönemde ilmî icâzetler ve rihleler, ilmî hayat için önem bakımından ilk sırada yer alır. Her ne kadar rihleler çok meşakkatli de olsa, bu karşılıklı istifadenin önemli katkısı sebebiyle örneğin, ilim aşkı ve hadîsleri en yakın kaynağından alma iştiağıyla mesafelerin çok da öneminin olmadığını, zira çekilen onca sıkıntı karşılığında elde edilen kıymet sebebiyle tüm bunlara değer olduğunu söyleyebiliriz. Kaynaklara baktığımız zaman ilim talebi için yapılan bu yolculukların, sadece hadîs ilmine mahsus olmadığını, diğer alanlardaki ilmî çalışmalarda da önemli bir yeri olduğunu görebiliriz.

Yine kaynaklara göre rihlelerin sadece ilim talebi için olmadığını, mecburiyet sebebiyle de bir süreliğine âlimlerin farklı coğrafyalara gittiklerini görebiliriz. Örneğin, Sicilya'yı Normanlar istila edince, adada kalmayı tercih edenler olduğu gibi, birçok âlim adadan ayrılmıştır. Yine başka beldelerdeki siyasi baskı neticesinde, Sicilya'ya ya da bazı dönemlerde az da olsa Sicilya'daki Fâtımî idarecilerin baskısı sebebiyle Mâlikî âlimler, Endülüs, Kayrevan, Mısır gibi İslam ülkelerine gitmek zorunda kalmışlardır.

Sicilyalı ilim adamları ve öğrencileri, Kayrevan, Kahire, Kurtuba, Bağdat, Hicaz ve diğer İslam ülkelerindeki İslami kültür merkezlerinden kendilerini soyutlamış değillerdi. Sicilyalı ilim talebeleri, her yerde ilmî araştırmalar yapıyorlar, bilim adamları ve uzmanları

⁶³ Berâziî, 2002: 97.

⁶⁴ İsmail Paşa (Bağdatlı), *Hediyyetü'l-ârifin*, Beyrut, C. I, s. 447.

yakından izliyorlar, onların ellerinde yetişiyorlar ve bu değerli âlimlerin eserlerini naklediyorlardı.⁶⁵

Sicilya'daki birçok âlimin Kayrevanlı âlim ve fukahanın ellerinde yetişmiş olması, Kayrevan'ın Sicilya üzerindeki tesirinin bir tezahürüdür. Fıkhî çalışmalarda bu bağımsızlığın başlangıcı, daha sonra Sicilya'da yetişen âlimlerin önderlik yaparak, bağımsız ilim ve kültür merkezleri tesis etmelerini sağladı.⁶⁶ Sicilya üzerinde en az Kayrevan kadar etkisi olan diğer bir ilim merkezi Mısır'dır diyebiliriz. Çünkü fetihten hemen sonra Sicilya'nın Mısır'la olan sıkı irtibatı sebebiyle, ilim isteklilerinin Mısır'a yapmış oldukları rihleler aracılığıyla, çok geçmeden Palermo'da bağımsız olarak yapılan ilmî çalışmaların ortaya çıkmasını sağladı. Palermo şehrinin ilmî alanda bu derece parlaması ve kendini isbat etmesi neticesinde artık Sicilya da, Kahire, Kayrevan ve Kurtuba gibi başlıca ilim merkezleri arasında sayılır oldu.⁶⁷

Aslında Sicilya, sadece İslam dünyası ile etkileşim içinde olmamış, konumu itibarıyla bir köprü vazifesi görerek o dönemde adeta her alanda parlamış, ışıyla, cehâlet içinde yüzen Avrupa'yı da aydınlatmıştır. Bugün Avrupa'daki ilmî birikimin kaynağı ve temel taşları, o dönemde birçok alanda İslam âlimlerinin vermiş oldukları eserler vasıtasıyla oluşmuş, Kayrevan'da kurulan ilk üniversite de Avrupa'daki üniversitelere örnek olmuştur. Üstelik bu aydınlanma sadece Müslüman hâkimiyetindeki Sicilya'da olmamış, Müslüman hâkimiyeti sonrası Normanların idareyi ele aldıkları dönemde de adada kalan Müslümanların çalışmaları aracılığıyla artarak devam etmiştir.

II. Friedrich Grek, Latin, Müslüman ve Norman kültürüyle harmanlanmış bu mirasa sahip çıkmıştır. Kendisine ulaşmış bulunan bu mirası içselleştirerek II. Ruggero'dan (Roger) sonra Sicilya'da en kültürlü kral olarak tanınmıştır. Kendisinden önce başlamış bulunan tercüme çalışmaları döneminde aralıksız devam etmiştir. Özellikle bu alanda, Aristo'nun eserlerini Arapça ve İbranice'ye çeviren Micheal Scott ismi önemlidir. İbn Rüşd'ün Aristo'nun eserlerine yazdığı şerhleri Latinceye çevirip Batı kültürüne kazandırması Avrupa medeniyetinin temel yapısının oluşması açısından oldukça önemlidir. Avrupa'nın ilk üniversitesini kuran kişi de II. Friedrich'tir. Burada bulunan kütüphanede birçok Arapça eser bulunmaktaydı. Tercüme çalışmalarının öncelikli olduğu bu üniversite Napoli'de kurulmuştur.⁶⁸ Müslümanların asırlık birikimleri olan kıymetli eserlerinin, Sicilya yoluyla Batı'ya taşınması ve bu eserlerin Avrupa okullarında ders kitabı olarak okutulması sonucu,

⁶⁵ Zehrâni, 1996: 203.

⁶⁶ Zehrâni, 1996: 515.

⁶⁷ Celîle, Nâci, *Suverun min 'el-hadârati 'l-Arabiyyeti fî Sıkilliyye fî ahdi 'l-Kelbiyyîn*, al-Mavrid, Bağdat, 1980, s. 46.

⁶⁸ Şahin, 2012: 204.

Avrupa, bilim ve sanat alanında atılımlar yapmış bunun sonucunda da karanlıklar içinde yaşayan Avrupa ekonomik ve sosyal olarak ileri bir düzeye ulaşmıştır⁶⁹

Kaynaklara bakarak burada, fetih sonrasında Sicilya'da, her alanda temayüz etmiş olan âlimler, yerli halka ve Müslümanlara eğitim vermekte tatlı bir yarış içindeydiler dersek sanırız yerinde olur. Hatta Sicilya'da farklı alanlardaki âlimlerin sayısının çokluğu hususunda, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Abdülmün'im el-Himyerî (727/1327), İhsân Abbâs'ın tahkik etmiş olduğu *er-Ravzu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*" isimli eserinde, henüz Sicilya'nın tamamı fethedilmeden Sirakuza (Siraküza) kuşatmasından bahsederken, fetih ordusunun içinde bakınca insanların gözlerinin almadığı, saymaya kalksan sayılamayacak kadar kalabalık bir grup olduğunu, bunların içinde âlim, âbid, fakîh, şair ve değerli insanların olduğunu söyler.⁷⁰ Fetih ordusunun içinde bulunan bu kıymetli âlimler, daha sonrasında her biri kendi alanında, Sicilya'nın İslam kültüründen faydalanmasını ve neticesinde bir bütünlük içerisinde gelişmesini sağlamışlardır.

Yukarıda nakletmiş olduğumuz durum, Müslümanların fethetmiş oldukları bölgelerdeki ilmî çalışmaların temelini atan, ilmî hayatın gelişimini hızlandıran en etkili unsurlardan biridir. Nasıl ki, Endülüs'e fetih ordusuyla beraber giren ve hemen sonrasında gelen Berberî ve Arap âlimlerin temayüz ettikleri alanda ses getiren çalışmalar yapmaları neticesinde, Endülüs'te ilmî hayat ve hadîs ilmi tanınmış, canlanmış ve diğer İslam coğrafyaları da bu durumdan nasiplenmişse, Sicilya'da da, Berberî ve Araplardan oluşan bir ordu ve ordu ile adaya giriş yapan sayısız kıymetli âlimin özverili çalışmaları neticesinde Sicilya ve Endülüs ilmî gelişim hususunda benzerlik gösterirler.

Fetih ordusunun içinde Esed b. el-Furât'ın (213/828) maiyetinde Ebû Saîd Lokmân b. Yûsuf el-Gassânî (319/931) ve Ebû Saîd İbnü'l-Berâziî Halef b. Ebi'l-Kâsım Muhammed'in (430/1038) oldukları bilgisi verilmiş⁷¹ olsa da fetih hareketinin (212/827) senesinde başladığını düşünürsek ve bu âlimlerin ölüm tarihlerine, yaşam öykülerine baktığımız zaman bu mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber Berâziî'nin Sicilya'nın fethinden sonra arkadaşları tarafından idareye yakınlığı sebebiyle dışlanması ve bu sebepten Sicilya'ya geçtiği bilgisi de mevcuttur. Bir ihtimal, fetih döneminde çok küçük yaşta olduğunu ve çok uzun ömürlü olduğunu kabul edip fetih ordusuna katılmış sonrasında Kayrevan'a dönmüş olabilir desek bile, biz araştırma esnasında böyle bir bilgiye rastlamadık. Sicilya'nın fetih tarihi ve Berâziî'nin vefat tarihlerinde kesinlik olmamış olsaydı belki bu ihtimal düşünülebilirdi.

⁶⁹ Şahin, 2012: 204.

⁷⁰ Himyerî, 1974: 366.

⁷¹ Doğanay, Süleyman, *Sicilya'da Hadîs*, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2019, s. 203.

Rihlelerin hem diğer ilim alanlarında hem de özellikle hadîs alanında, dünyanın çeşitli bölgelerindeki İslam âlimlerinin fikri ve kültürel anlamda sadece rihle yapanın değil, rihle yapılan beldede bulunan âlimlerin de faydalanmalarını sağlaması, kıymetli birçok âlimin ve eserlerinin de bu yolculuklar sebebi ile diğer Müslümanlar tarafından tanınması bakımından önemi büyüktür.

Hac için yapılan yolculuklar da tüm İslam beldelerindeki ilmî hayat için önemli bir faktördür. Hocalar ve öğrenciler defalarca Hac ibadetlerini yerine getirmek için istekliyidiler, bu da onlara öğrenmek ve öğretmek için bir fırsat oluyordu. Yolculuk esnasında talebelerin hocalarla rahatça görüşebilmeleri, bu Hac kabilelerinin ilim merkezleri olan Bağdat, Kâhire, Kayrevan, Kurtuba gibi şehirlere uğramaları, uğradıkları merkezlerde ilim talebeleri için ilmî oturumlar düzenlenmesi ve bu oturumlara alanında yetkin hocaların da gelmeleri neticesinde karşılıklı bilgi aktarımı için fırsat oluyordu. Son olarak Mekke-i Mükerreme'de yapılan görüşmelerle bu süreç tamamlanıyordu.⁷²

Tarihî kaynakların adeta ağız birliği etmişçesine hemfikir olup bizlere net olarak söylediği şey, Sicilya'da Müslümanlar idareyi ele alınca, sadece Sicilya'yı her bakımdan geliştirmekle kalmadığı, kendisinde hızla gelişen bu medeniyetin, cehalet içinde kıvranan Avrupa'ya, İtalya ve Güney Fransa üzerinden taşınarak, bugünkü Avrupa'nın bilimsel temellerinin atılmasında, Endülüslü Müslümanlar kadar Sicilyalı Müslümanlardan alınan eşsiz eserlerin de birinci dereceden önemli bir etken olduğu, Sicilya'da yanan bu meşalenin, Sicilya, Müslüman hâkimiyetinden çıkıp Norman idaresine girdiği zamanlarda bile uzun yıllar boyunca sönmediği bunun neticesinde; Avrupa'nın bu aydınlanmadan son derece iyi bir şekilde faydalandığıdır. İslam medeniyeti karşısında Avrupa, bir dönem aşağılık duygusuna kapılmıştır. İslam'ın birçok yönden üstün oluşu, Müslüman zenginlerin Avrupalılardan daha iyi yaşam koşulları⁷³ Avrupalıları şaşırtmış ve öfkelenmiştir. Sonuç olarak, Müslümanlara ait birçok Arapça eser tercüme edilerek, bu eserlerin sahibi olan Müslüman yazarlarının isimleriyle değil de, toptan intihal yapan Batılı bilim adamları tarafından kendilerine mal edilmiştir. Fuat SEZGİN (ö.2018), bu gerçeği ortaya çıkarmak için bir ömür mücadele vermiş ve Batı dünyasındaki birçok bilim adamının bu husustaki itiraflarına şahit olmuş aynı zamanda bunu kendi kütüphanelerinde kendi ilim adamlarına ait kaynaklardan, reddedemeyecekleri şekilde bilim dünyasına kanıtlamıştır.

Müslüman hâkimiyetindeki Sicilya'da sadece Palermo'da halkın sevdiği, saydığı, güvendiği öğretmenlerden oluşan ve ilköğretim ile ilgilenen üç yüz kadar öğretmen vardı.

⁷² Zehrânî, 1996: 209.

⁷³ Akyol, Edip, *İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkileri İle İlgili Bazı Değerlendirmeler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstem, S. 7, 2006, 117-134.

Sadece bir şehirde mescitlerin ve öğretmenlerin bu kadar çok sayıda olması bile, o dönemde ilmî hayata verilen değeri gösterdiği halde, İbn Havkal (IV/X. Yüzyıl) mezhepsel taassupla düşmanca bir tavırla onları küçümseyerek ve karalayarak Sicilyalı âlimlere haksızlık yapmıştır. Oysaki inançlarına olan bağlılıkları ile tanınmış, bazı eserleri günümüze kadar ulaşmış bulunan, hadîşçiler, fakihler, mutasavvıflar, nahivci, edebiyatçı ve şairler, Sicilyalıları soğanlaşmış insanlar⁷⁴ olarak gören İbn Havkal'ın verdiği bilgilere tamamıyla inanmanın önünde bir engeldir. Kaldı ki diğer İslam ülkelerinin parçalanmasına sebep olan mezhepsel taassup, Sicilya'da egemen olmamış, Sicilya'daki Müslümanlar huzur içinde yaşamışlardır. Nice Müslüman beldeleri kasıp kavuran Murabıtlar dalgası Sicilya adasının kıyılarına değmemiştir.⁷⁵

Yine 2009 yılında yayımlanmış olan bir makale de yukarıdaki sözlerimizi destekler niteliktedir. Tabii ki, çalışmamızda o dönemde adayı görmüş bir kişi olması sebebiyle İbn Havkal'den (IV. Yüzyıl) de bazı alıntılar yapacağız. Aşağıda görüleceği üzere İbn Havkal'a yönelik eleştirilerin madde madde ele alındığı bu makaleden bazı alıntılar yaptık. İbn Havkal'ın, Sicilya halkı hakkında, diğer seyyahların ve kaynakların aksine bu kadar farklı ve acımasız bilgiler vermesinin nedenini net bir şekilde açıklayan bir çalışma olduğu kanaatindeyiz.

“İbn Havkal, IV. Asrın önde gelen coğrafyacılardanandır. Bağdat'ta yaşadı, ticaret yapıyordu, kitap okumayı çok seviyordu. Kendinden önceki Coğrafyacılardan eserlerinin neredeyse tamamını okudu. İbn Havkal, Sicilya şehirleri içinde sadece Palermo şehrini görmüş olmasına rağmen Sicilya halkını çok sert bir şekilde eleştirir.”⁷⁶

El-Hatîb, yukarıdaki sözlerinin devamında İbn Havkal için: “Bu kadar sert hükümler vermiş olmasının arkasında, kendisinin Bağdatlı ve Doğulu olması Sicilyalıların ise Batılı olması olabilir.”⁷⁷ demiş olsa da biz bu yoruma katılmıyor ve İbn Havkal'ın sadece mezhepsel taassupla bu kadar aşırı sözler sarf etmiş olabileceğini düşünüyoruz. İbn Cübeyr'in, planlı olmayan zorunluluktan kaynaklanan Sicilya gezisi ise, üstelik adanın Müslümanların elinden çıkmış bulunduğu bir dönemde yapılmış olması sebebiyle, o döneme ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

İbn Cübeyr (614/1217), Coğrafyacı değil, bir gezgindi. Hac niyetiyle Gırnata'dan Doğu'ya doğru yola çıkmıştı. Endülüs'ten yola çıkan hacıların önünde uzun bir yol vardı. Bu

⁷⁴ İbn Havkal, Sicilyalıların çok soğan tüketmeleri sebebiyle onların mizaçlarının bozulduğunu, anlayışlarının azaldığını ve akıllarının bulandığını düşünmektedir. Geniş bilgi için Martin Mario Moreno'ya ait *el-Müslimûne fi Sikkiliyye* 1968, s.36.

⁷⁵ Moreno, 1968: 36-37.

⁷⁶ Raşâ el-Hatîb, *Sûretü'l-âhar fi edebi'r-rıhle (Sikkiliyyetü nemûzecen İbn Havkal ve İbn Cübeyr)*, Mecelletü'l-Arab, Riyad, 2009: 5-7.

⁷⁷ Raşâ el-Hatîb, 2009: 5-7.

yolculuk esnasında yol üzerindeki birçok beldeye uğrarlardı. Yolculuk esnasında şiddetli bir fırtına gemiyi vurdu ve Sicilya'ya sığınmak zorunda kaldılar. İbn Cübeyr, Sicilya'da dört ay kaldı ve bu süreçte birçok şehrini gezdi. Bu belki planlanmamış, mecburiyetten kaynaklı bir gezi idi ama yine de bu durum, onun Sicilyalıları olduğu haliyle güzel bir şekilde anlatmasına mani olmadı. Bu karşılaştırmada dikkate şayan olan, İbn Cübeyr'in (614/1217) Sicilya ziyareti, adanın Müslüman Arapların elinden çıkıp Normanların eline geçtiği (484/1091) senesinde olmuştur.⁷⁸

İbn Havkal'in bir Coğrafya kitabında, Sicilyalı Müslümanlara karşı sebebini açıklamadığı sayfalarca nefret ve şiddetli bir kinle dolu sözleri mevcuttur. Sicilya ve Sicilyalı âlimler hakkında onca sağlam kaynaktan verilen bilgiler karşısında, neredeyse bir coğrafyacı olarak, sadece kendisi İslam hâkimiyeti döneminde Sicilya'ya yolculuk yaptı diye, ziyareti esnasında Sicilya'nın başkentinden çıkmayan, başka şehrini ve oralarda yaşayan insanları görmeden yorum yapan İbn Havkal'in, Sicilyalı Müslümanlar hakkındaki hiçbir dayanağı olmayan kasıtlı sözlerine güvenemeyiz. Kaldı ki İbn Cübeyr adayı ziyaret ettiğinde ada, İbn Havkal'in ziyareti esnasındaki gibi Müslümanların değil, Normanların idaresindeydi.

2.3.2.Sicilya'da Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları

Sicilya'da ilmî hayatın gelişiminin başlangıcı, adanın fethi ile beraber başlamıştır. Esed b. el-Furât'ın (213/828) Sicilya'yı fetih için hazırladığı orduda nice fakîh, muhaddis ve farklı alanlarda âlimler bulunmaktaydı. Bunların arasında Irak ve Medine mezheb hafızlarından Ahmed b. Muhammed b. Kâdim (247/861) gibi kıymetli âlimler vardı.⁷⁹ Her ne kadar Esed b. el-Furât bir yıl geçmeden vefat etmiş olsa da, beraberinde ordu içinde gelen ve sonrasında da adaya yerleşen birçok âlim, ilmî hayatın Sicilya'da yerleşmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Sicilya'daki hadîs ilminin gelişim aşamaları, her ne kadar tarihsel süreç olarak diğer İslam beldelerinden farklı olsa da, doğuşu ve gelişimi açısından benzerlik arz eder. Şöyle ki, Sicilya'da ve yakın ilişki içerisinde olduğu Kayrevan'da ilk dönemlerde başlı başına bir hadîs ilminden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu, Sicilya'ya özel bir durum değildir. Bunun sebebi, hemen hemen tüm İslam coğrafyasında İmam-ı Malik'in *el-Muvatta*'ının, Müslümanlar nezdindeki yeri ve güçlü etkisidir. Hatta bu duruma, Halife Mansûr'un, İmâm-ı Mâlik'e, *el-Muvatta*'ı tek kitap olarak uygulama teklifi yapmasını, İmâm-ı Mâlik'in ise, "Bizim muttali olmadığımız hususlara başkaları muttali olmuş ve onları biraraya getirmiş

⁷⁸ Raşâ el-Hatîb, 2009: 5-7.

⁷⁹ Zehrânî, 1996: 181.

olabilir”⁸⁰ diyerek, bu teklifi kabul etmemesini örnek verebiliriz. *Endülüs'te Hadis İlminin Gelişim Aşamaları* adlı makalede ise, her ne kadar Endülüs'teki hadis ilminin gelişiminden bahsedilmiş olsa da, Sicilya'daki hadis ilminin gelişimi de, Endülüs'ten farklı değildir. Bu makalede şu hususlara değinilmektedir:

İlk yıllarda fıkıh ilmine gösterilen ilgi, hadis ilmine gösterilen ilgiden daha fazladır. Endülüs'te, Mâlik'in meşhur görüşleri ile sıkıntılı durumların çözümünü sağlayan fakîhlere karşı insanların rağbet göstermeleri gayet normaldir. Hicri III. asrın başlarına kadar Endülüs'te Mâlikî fakîhler söz sahibidir. Üçüncü asırdan itibaren ise, hadis ilmi varlığını hissettirmiştir. İmam-ı Mâlik'in *el-Muvatta'* adlı eseri, bir hadis kitabı olarak kabul edilmekteydi hatta Doğu İslam dünyasında ve Endülüs'te birçok âlim onu *Kütüb-i Sitte* arasında saymaktadır. Bazı âlimlere göre *el-Muvatta'* fikhî yönü ağır basan bir hadis kitabı olarak kabul edilmektedir. *el-Muvatta'*, Endülüs'e gelen kitapların da ilkidir. Bu durum, fıkıh ilminin daha etkin olmasına hadis ilminin ise onun gölgesinde kalmasına sebep olmuştur. Mesela, Ebû Abdurrahmân Bâkî b. Mahled b. Yezîd el-Kurtubî (279/889), Endülüs'e İbn Ebî Şeybe'nin (235/849) *el-Musannef* adlı eserini getirdiği zaman, Mâlikî mezhebine mensup fıkıh âlimleri aşırı derecede tepki göstermişlerdir.⁸¹

Sicilya, farklı kültürlerin Endülüs ve İfrîkiye arasındaki naklini sağlayarak; İslamî kültürün Avrupa'ya taşınmasında köprü vazifesi gördü. Buna ek olarak Sicilya, Arabıyla Acemiyle, eski ve yeninin harmanlandığı, köklü bir kültür merkezi oldu. Sicilya'daki bu kültürel harmanlanma hakkında modern araştırmacılardan biri şöyle demiştir: “Sicilya konumu gereği aracı olarak eski ve ortaçağ bilimlerinin aktarılmasında özellikle uygundu. Sakinleri arasında Arapça konuşan bazı Yunanlı kimseler vardı. Latince bilen bir takım bilim adamları mevcuttu bu sebepten birçok İslamî kitap Latinceye aktarıldı. Arap egemenliği boyunca ada, Yunan, Roma ve Arap uygarlıklarının kaynaşmasına tanık oldu. Sicilya'daki bu İslamî kültür dönemi tüm Avrupa krallıklarının medeniyet ve kültür açısından karanlıklara boğulduğu, adada ise altın çağı yaşadığı bir dönem olarak kabul edilir. Sicilya, siyasi yönden oturduktan sonra bir yandan İslam dünyasının ülkeleri ve kültür merkezleriyle bağlı diğer yandan Avrupa ile bağlantılı aydınlık saçan bir kültür merkezi haline geldi.”⁸²

Sicilya'da IV. Yüzyılın sonlarına gelinceye kadar Sicilyalı talebelerin ders alabilecekleri bir fıkıh önderi yoktu. Bu hususta el-Hasâirî (ö?), Ferâiz derslerinde Sicilyalı öğrencilerin kendisine itimat ettikleri; Ebû Bekr es-Sıkkîlî el-Ferâzî (IV. Yüzyılın sonları) ve

⁸⁰ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 71.

⁸¹ Öztoprak, Mustafa, *Endülüs'te Hadis İlmi'nin Gelişim Aşamaları*, Marife, 2012: 188.

⁸² Zehrânî, 1996: 197-198.

tedris ile meşgul olan fakîh Ebû Bekr b. el-Abbâs (ö?) gibi isimler karşımıza çıkar. Bu âlimler, Sicilya'daki veya dışındaki yabancı hocalardan eğitimlerini almış daha sonra bu birikimleri ile V. Yüzyıl'da Sicilya'nın en büyük muhaddislerini ve fakîhlerini yetiştirmişlerdir. İbn Yûnus, (451/1059) Abdülhak es-Sıkkilî (466/1073), Sementârî (464/1071) bu âlimlerin öğrencilerindendir. Bu âlimlerin ellerinde de Norman istilasını görmüş ve Sicilya'da kalmayı tercih eden, İbn Hakkâr es-Sıkkilî (ö?), İbn Müferrec (470/1077), İbn el-Kilâî (ö?), İbn el-Kâbile (ö?) ve Sicilya'dan ayrılmayı tercih eden Ebu'l-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkkilî (526/1131), Ebu'l-Bahâ Abdülkerim b. Abdullâh b. Muhammed el-Mukrî (517/1123) ve Ebu'l-Kâsım es-Serakûstî (ö?) gibi âlimler yetişmiştir.⁸³

Sementârî (464/1071), Abdülhak (466/1073) ve İbn Yûnus (451/1059) hepsi de hadîs ilminde *el-Muvatta'*, fıkıh ilminde ise *el-Müdevvene*⁸⁴ merkezli eğitim vermişlerdir. İbn Yûnus da ilk olarak *el-Müdevvene*'yi ele aldı. Bu kitap öğrencilerin müzakerelerde itimat ettikleri bir kaynak haline geldi hatta Sebte'de çoğaltıldı. Bu kıymetli eser, Sicilya'da yazılan ve Sicilya'dan dışarıya çıkan ilk kitap olma özelliğini taşır.⁸⁵

Fakîhlerin ve muhaddislerin çalışmaları, adanın fethi ile beraber Sicilya'ya giren İmâm-ı Mâlik'in *el-Muvatta'* kitabı üzerine ihtisar veya şerh olarak yapılmıyordu yine bu çalışmalar Müslim'in *Sahîh*'i ve bunun üzerine yapılan şerh ve ta'lik çalışmaları ile gerçekleşiyordu.

*el-Muvatta'*ın Mağrib'e girişiyle, Mağribliler Hanefî mezhebinden Mâlikî mezhebi'ne geçmeye başladılar. Mâlikî mezhebi öyle yayıldı ki hayatın tüm alanlarına yerleşerek adeta kök saldı. Mâlikî mezhebi ilim talebi için seyahatlar yapan âlimler vasıtasıyla iyice güçlendi. Derrâs b. İsmâîl el-Fâsî (357/968) bunlardan biridir. Onun sayesinde hicri dördüncü yüzyılın başlarında Fas ekolü oluştu. Onun vasıtasıyla beldeye *el-Müdevvene* girdi ve Mağrib'de popüler oldu. Araştırmacılar, Mağrib'e giren ilk hadîs kitabının *el-Muvatta'* ve ilk fıkıh kitabının da *el-Müdevvene* olduğunu iddia ettiklerine göre, bu durumda Derrâs b. İsmâîl, İmâm-ı Mâlik'in fikhını Fas'a ilk getiren kişidir.⁸⁶

Hicri 192/807 senesinde İmâm İdris b. Abdillâh b. el-Hasen b. el-Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib (177/793) Fas şehrini kurdu. Orayı dinin merkezi ve siyasetin başkenti yaptı. Şehir Endülüs'ten ve Kayrevan'dan gelenlerden oluşuyordu. Kayrevan'da olduğu gibi Fas'ta da eğitim camilerde ve Mâlikî fikhı ile başlıyordu. İmâm-ı İdrîsî, İmâm-ı Malik'ten hadîs işiten

⁸³ İhsan Abbâs, *el-Arabu fî Sıkkilliyye*, Dâru's-Sekâfe, Lübnan, 1995, s. 98.

⁸⁴ Sahnûn'un (240/854) Mâlikî fikhına dair eseridir. Mâlikî mezhebinin oluşum aşamasında Mâlik b. Enes ve ona ait ilim halkasının fikhî görüşlerini bir arada toplamak için derlenmiş ve farklı Mâlikî çevrelerce mezhep içi fikhî faaliyetlerinin temel kitabı olarak kabul edilmiştir. Ümmehât" veya "Devâvîn" olarak adlandırılan kitaplar arasında ilk sırada yer alan *el-Müdevvene*, Mâlikî mezhep literatürünün en önemli eserlerindendir. (Çavuşoğlu, 2006: XXXI, 470)

⁸⁵ İhsan Abbâs, 1995: 99.

⁸⁶ Kudât, Mustafa Ahmed Ali, *Medresetü'l-ma'rib el-aksâ fi'l-fikhı 'l-Mâlikî ve mezâhiru istimdâdihâ min el-medreseti'l-ûla*, s. 4-7. <https://elibrary.medu.edu.my/books/MAL06945.pdf>.5.

ve birçok rivâyette bulunan Mâlik'in öğrencisi Amir b. Muhammed b. Saîd el-Kaysî'yi (ö?) kadı olarak atayarak Fas'a kadar Mâlikî Mezhebinin ilkelerini oralara ulaştırdı. Âmir, Mağrib'e geldiğinde İmâm-ı Mâlik'ten ne aldı ise onları kendisinden, İdrisî ve diğer âlimler semâ' ettiler. Böylece Âmir, Fas'a *el-Muvatta*'ı ilk getiren kişi oldu.⁸⁷ Sonuç olarak Mâlikî Mezhebi oralarda gelişti ve o diyarlarda kök saldı. Bilindiği üzere İslamın başlangıcından beri eğitim, mescitlerde başlar. Mâlikî fıkı, Medine'den Bağdat'a, Kayrevan'a, Kurtuba'ya, Fas'a kadar uzandı.⁸⁸

Çokça söylenen bir Atasözü vardır:

"العالم كقمح نتج بالمدينة، وصفي ببغداد، وطحن بالقيروان، وغربل بقرطبة، واكل بالفاست" *"İlim, Medine'de üretilen buğdaydır; Bağdat'ta elenir, Kayrevan'da öğütülür, Kurtuba'da pişirilir, Fas'ta yenir."*⁸⁹

Endülüs ve Mağrib'e ilk giren kitap, Mâlik b. Enes'in (179/795) *el-Muvatta*' adlı kitabıdır. Halk, araştırarak dinleyerek, şerh ve ihtisar olarak *el-Muvatta*' ile ilgilendiler. Onların *el-Muvatta*' ile bu kadar ilgili olmaları, hadîs alanındaki diğer kitaplardan yüz çevirmek ya da ilim talebi için başka beldelelere yapılan yolculuktan kaçınmak için değildi. Hatta onlardan bazı huffâz olan âlimler Doğu'da şeyhlere öğrenci olup harika eserler yazmışlardır. Bu eserlere örnek olarak Hadîs'te: Kâsım b. Asbağ'ın (340/951) *Sahih-i Müslim*'i esas alarak hazırladığı yazdığı *es-Sahîh*'i verebiliriz.

Yine fakîh muhaddis el-Mühelleb b. Ebî Sufra et-Temîmî'nin (436/1044) *el-muhtasaru'n-nasîh fî tehzîbi'l-câmiu's-Sahîh* adlı, *Sahih-i Buhârî*'ye ihtisar olarak yazılan eserini söyleyebiliriz.

Daha birçok alanda örneğin, Muhkem Hadîsler, Kudsî Hadîsler, Müselsilât, Mevzûât, İlel ve Zevâid, Garîbu'l-Hadîs, Semâ Âdâbı, Semâ Yolları, Hadîslerin Tahrîci hakkında eserler yazmışlardır. *Medresetü'l-hadîs fî'l-Endülüs* adlı eserde çeşitli alanlarda tasnif edilen yaklaşık yedi yüz eserden bahsedilir. Endülüs ve Mağrib halkı için özellikle vahyin indiği peygamberin (s.a.v.) şehrine ve Doğu beldelerine yolculuk olmazsa olmaz bir işti. Onlar önce beldelerinde semâ ediyorlar daha sonra da bunu artırmak için Doğu'ya yolculuk yapıyorlardı⁹⁰

Sicilya'da Mâlikî mezhebi, III. asrın sonlarına gelmeden İmâm-ı Sahnûn'un (240/854) talebesi, Sicilya'nın ilk fakîhi Hamdûn el-Kelbî es-Sıkıllî (270/883), Benî Ağleb Kadısı Diâme b. Muhammed (297/909), Sicilya Kadısı Muhammed b. Meymûn b. Amr el-İfrîkî (320/932) vasıtasıyla yayılmaya başlamıştır. Sicilya Kadısı ve müderrisi Sâlim b. Süleyman

⁸⁷ Kudât, 4-7.

⁸⁸ Kudât, 5.

⁸⁹ Kudât, 4-7.

⁹⁰ Tûrâbî, el-Beşîr Ali, *el-Kâdî İyâz ve cühûdühû fî ilmi'l-hadîs*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997: 54-55.

el-Kindî'nin (289/902) kadılık görevinin yanında müderrislik vazifesinin de olması, bu dönemde Mâlikî mezhebinin yayılmasında önemli olmuştur.⁹¹

Sicilya'ya gelen bu fakîhlerin bazılarının topluma genel olarak kültürel etkisi olmakla beraber özellikle fıkıh ilminde etkisi olmuştur. Sicilya'yı fetheden komutan Esed b. el-Furât'ın (213/828) Sicilya'ya girişiyle, kitabı *el-Esediyye*⁹² de adaya girmiş Sicilya'da yayılmış ama uzun dönemde bağlayıcı olmamıştır. Sahnûn'un (240/854) *el-Müdevvene*'si de bir dönemden sonra böyledir. Sicilya fukahâsı, *es-Süleymaniyye* eserinin sahibi Süleyman b. Sâlim el-Kattân'a (281/894) çokça itimat etti. Bu âlimlerden Abdülhak es-Sıkkîlî'nin de (466/1073) *Tehzibü't-tâlib ve faidetü'r-râgıb* adlı kitabında ona itimat ettiğini görüyoruz. Bunlar bize, Süleyman b. Sâlim el-Kattân'ın Sicilya üzerinde tesirinin ne denli büyük olduğunu ve Mâlikî mezhebini büyük bir gayretle yaymaya çalıştığını gösteriyor. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (476/1083): "Mâlikî mezhebi onunla yayıldı" der.⁹³

Sicilya'da Berâziî'nin (430/1038) etkisine gelince, kendisinin eserleri çok meşhur oldu. *el-Müdevvene*'nin ihtisarı *Tehzib*, bu eserlerden biridir. Hatta insanlar, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdîrrahmân el-Kayrevânî'nin (386/996) ihtisarından el-Berâziî'nin ihtisarına yöneldiler. Berâziî'nin birçok eseri, Sicilya'da yayıldı ve meşhur oldu Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî'nin (228/842) te'lîf ettiği *eş-şerhu ve't-temâmât ve ihtisârü'l-vâziha* gibi eserleri bunlardandır. Fıkıh talebeleri, Berâziî'nin eserlerini kendisinden dinlemeyi amaç edindiler hatta ilim talebeleri arasında bu çok büyük bir mertebe ve tutku haline geldi. Kitabı Sicilya'da çok tanındı. Tüm beldelerin ders halkalarında, Berâziî'nin kitabı *Tehzib* etrafında münazaralar yapılır oldu.⁹⁴

Yukarıda da bahsi geçtiği gibi, kaynaklara göre, Sicilya'da hadîs dersleri, *el-Muvatta'* ve onun üzerine yazılmış şerhler ve benzeri çalışmalar etrafında devam edegelmiştir. Hadîs şerhleri hakkında, Sicilya'nın, Endülüs, Mısır, Kayrevan gibi ülkelerle olan yakın ilişki içinde olması sebebiyle, Sicilya'daki hadîs ilminin gelişimi hakkında aşağıda vereceğimiz bilgiler bize, o dönemin ilmî çalışmaları hakkında fikir vermektedir.

Birçok hadîs kitabı üzerine yapılmış şerh çalışmaları bulunmaktadır. Bu hususta *Muvatta'* ve *Kütübü Sitte*'nin şerhleri ise ilk akla gelecek derecede ağırlığı ve yaygınlığı

⁹¹ Berâziî, 2002, s.12.

⁹² Esed b. el-Furât'ın, özellikle Mâlikî fıkıhına dair görüşlerin yer aldığı, Irak fıkıhı ile Mâlikî fıkıhını birleştirmeye çalıştığı eseridir. Bkz. Habergetiren, Ömer Faruk, *Fatih Bir Fakih: Ebû Abdullâh Esed b. Furât b. Sinan (142–213/759–828)*, *Hayatı ve Fıkıh İlmindeki Yeri*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy:27, 2012: 12.

⁹³ Zehrânî, 1996: 513.

⁹⁴ Zehrânî, 1996: 514.

bulunan çalışmalardır. *Muvatta'* şerh edilen ilk hadis kitabı⁹⁵ olma özelliğine sahip olmakla beraber üzerine yapılan şerh çalışmaları kesintisiz devam etmiştir. Dâvûdi ve İbnu'l-Kâbisî'nin bu alanda çalışmaları vardır. Yine Abdilber'in (463/1070) çalışması *el-İstizkar*, *et-Takassî* ve *et-Temhîd*, Bâci'nin (474/1081) çalışması *el-İstifa* ve *el-Muntekâ*, İbnu'l-Arabî'nin (543/1148) çalışması *Kitâbu'l-Kabes* isimli eserler ortaya konulmuştur. Suyutî (911/1505) ve Zürkânî'nin (1122/1710) şerhleri de bu alanda yapılmış önemli şerhlerdir.⁹⁶

Kaynaklara baktığımız zaman Sicilya'da, dönem dönem bazı eserlerin daha çok rağbet gördüğünü yapılan derslerin o eserler aracılığıyla yapıldığını görmekte beraber, değişmeyen tek şey, Sicilya'da yapılan bu derslerin *el-Muvatta'* ve *el-Müdevvene* merkezli olmasıdır. Şöyle ki, V. Asrın başlarında Sicilyalıların elinde Ebu'l-Kâsım Halef b. Behlûl el-Berîlî'nin (443/1051) *et-Takrîb* adlı eseri vardı ki; bu eser Mâlikî fikhî hakkında *el-Müdevvene* üzerine özet şeklinde yapılmış ihtisardır. Sicilya fakîhi Şeyh Abdülhak, bu kitabı satın alabilmek için evinden bazı değerli eşyalar satmıştır. Hatta iş öyle bir duruma geldi ki, Sicilyalılar bu kitabı alabilmek için adeta birbirleriyle yarışıyorlar ve içlerinden bazıları şöyle diyorlardı: (من اراد ان يكون فقيها من ليلته فعليه بكتاب البريلي “Bir gecede fakîh olmak isteyen Berîlî'nin kitabı gereklidir.”⁹⁷

Üzücü olmakla birlikte Sicilya'daki âlimlerin birçoğunun başlıca kaynaklarda adının geçmemesi, adı geçen âlimler hakkında ise detaylı bilgi bulunmaması gerçekten şaşırtıcıdır. Sicilya'da ikamet eden Kur'an ehli kıraat âlimi, müfessir, muhaddis aynı zamanda dil âlimi olan Muhammed b. Abdillâh el-Mukrî bu âlimlerden biridir.⁹⁸

Bir dönem Sicilya'da yapılan çalışmalar, Mâlikî fakîhi Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım el-Ezdi el-Berâziî'nin (430/1038?) eserleri çerçevesinde olmuştur. İbn Hakkâr olarak tanınan Sicilyalı fakîh Ömer b. Abdinnûr (ö?), *el-Müdevvene* üzerine yapılmış bir çalışma olan Berâziî'nin eseri *Kitâbü's-şerh ve't-temâmât li-mesâ'ili'l-Müdevvene* üzerine bir ihtisar çalışmıştır. Tıpkı Sicilyalı Fakîh, İbn Fercûc es-Sıkkîlî'nin⁹⁹ ابن فرجوج الصقلي (Ferrûc¹⁰⁰ veya Müferrec de olabilir (فرروج او ابن مفرج) Berâziî'nin (430/1038) *el-Müdevvene*'sine *Temhîdü mesâ'ili'l-Müdevvene* isminde bir kitap tertip ettiği gibi onu, Sahnûn'un (240/854) *el-Müdevvene* kitabının tarzında yaptı. İmâm-ı Mâzerî (536/1141), övgü ve fazilet bildiren

⁹⁵ Türcan, Zişan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri (Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 38.

⁹⁶ Türcan, Zişan, *Hadîs Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, c. 8, sy:15, 2009, s. 115.

⁹⁷ Nevfel, Yûsuf Hasan, *el-Arabu fî Sıkkiliye ve eseruhüm fî neşri's-sekâfeti'l-İslâmiyye*, Meclisü'l-Âlâ li's-şüûni'l-İslâmiyye, Kahire, 1965: 46.

⁹⁸ İhsan Abbâs, 1975: 104.

⁹⁹ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî, *Cemheratü terâcîm el-fukahâ-i'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-buhûsi li'd-dirâseti'l-İslâmiyye ve ihyâi't-türâs, Dabi, 2002, s. 1412.

¹⁰⁰ Nevfel, 1965: 47.

ifadelerden sonra bazı fetvalarını *Riyâdu'n- nüfûs* sahibi Mâlikî'ye (438-444?/1046-1052)¹⁰¹ dayandırmıştır. Ebu'l Bahâ Abdülkerim b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkkîlî'nin de (517/1123) kendisinden rivâyet ettiği gibi.¹⁰²

Mağrib ve Sicilya arasındaki kültürel ilişkilerin en önemli yönlerinden biri, şer'i ilimler alanında yazarları olmadan kitapların adaya girmesini sağlayan çalışmalardır. Mesela, hadîs alanında Kâbisî'ye (403/1012) ait olan *Mülehhas* (Okunuşu kesre ile (*Mülehhis*) şeklinde olup öğrencileri fetha ile (*Mülehhas*) olarak telaffuz etmişlerdir.)¹⁰³ kitabı gibi. İmâm-ı Mâlik'in *el-Muvatta*'nın durumu da Esed b. el-Furât'ın (213/828) Kayrevân'da bu kitabı tanıttıktan sonra Sicilya'ya girmesi de böyledir. İbn Mekkî es-Sıkkîlî, insanların bu kitabı "موطا مالك" *Muvatta'ı Mâlik* olarak hemzesiz telaffuzlarının yanlış olduğuna doğrusunun "الموطأ" şeklinde hemze ile olması gerektiğine işaret eder.¹⁰⁴

Ebû Muhammed İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin (386/996) Ehl-i Sünnet itikadı hakkındaki *er-Risâle*'sinin Sicilya'ya vasıl olması da bu şekildedir. Ebû Muhammed bu risaleyi yazdığında 17 yaşındaydı. Bu risale diğer islam beldelerinde de yayıldı.¹⁰⁵ Yine Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahmân et-Temîmî el-Kasrî'ye (322/933) ait olan *Tecdîdü'l-îmân ve şerâiu'l-İslâm* kitabı da bu şekilde Sicilya'da okutulan kitaplar arasındadır.¹⁰⁶

Mağrib'in Sicilya üzerindeki tesiri, şer'i ilimlerle sınırlı değildir. Birkaç yönden Sicilya'yı etkilemiştir. Sicilya'ya Mâlikî mezhebine mensup kişilerin ve hafızların girişi ile Mâlikî mezhebinin yayılması, bu mezhebin yayılması hususunda yapılan çalışmalar, Mağribli uzmanlar hakkında yapılan bir dizi çalışma ve bu araştırmalar hocalar ve öğrencileri arasında kültürel bir bağ oluşturdu. Öğrenciler hocalarının sözlerine ve yazmış oldukları kitaplarına itimat ettiler. Böylece Kayrevan'dan Sicilya'ya birçok eser, yazarı olmadan girmiş oldu. Sicilyalılar bu durumdan istifade ettiler ve alıntılar yaptılar. Sicilya'da özellikle fıkıh olmak üzere şer'i alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, Mağrib'in Sicilya'ya olan tesirinin, Mâlikî mezhebi ile bu mezhep hakkında yazılan eserler konusunda yoğunlaştığı görülmektedir.¹⁰⁷

¹⁰¹ Mâlikî, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *Riyâdu'n-nüfûs*, thk. Beşîr el-Bekkûş, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, C. II, s. 19.

¹⁰² Zehrânî, 1996: 515.

¹⁰³ Nevfel, 1965: 44.

¹⁰⁴ Zehrânî, 1996: 519.

¹⁰⁵ Zehrânî, 1996: 520.

¹⁰⁶ Şevât, el-Huseyn b. Muhammed, *Medresetü'l-Hadîsi fi'l-Kayrevan*, ed-Dâru'l-Âlemiyyetü li'l-kitâbi'l-İslâmiyye, Riyad, 1986, s. 452.

¹⁰⁷ Zehrânî, 1996: 521.

2.3.2.1.İdare Tarafından Âlimlere ve İlme Verilen Değerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi

Kaynaklara bakarak Sicilya'nın hem Müslümanların idaresinde hem de Normanlı idareciler döneminde, ilme ehemmiyet veren yöneticilerin egemenliği altında olması ve destekleri neticesinde, âlimler huzurlu bir ortamda çalışma imkânı buldukları için, ilmî hareket oldukça rahat bir ortamda gelişmiş bu durumun etkisiyle zirveye ulaşmıştır diyebiliriz.

Sicilyalı birçok yönetici gibi Ağlebî yöneticilerden İbrâhîm b. Ahmed Ağleb'in (289/902), ilim meclisleri tertib ettiği ve bu meclislerde farklı mezheplerden âlimlerin ilmî münazaralar yaptıkları kaynaklarda geçmektedir. Örnek verecek olursak, bu meclislerden birinde hakikat adına Saîd b. el-Haddâd (302/914) söz almış ve "Halku'l-Kur'an" meselesi tartışılmıştır.¹⁰⁸ Yine Ebû Muhammed Ammâr b. el-Mansûr el-Kelbî, Sicilya'daki meşhur idareci ve hadîs âlimlerinden biridir. Sadece Müslüman idareciler değil, çok ilginçtir ki; ada İslam hâkimiyetinden çıktıktan sonra Normanlar döneminde de idareciler, aklî ve naklî ilimlerle ilgilenen âlimlere destek olmuşlar ve onları farklı alanlardaki ilmî çalışmalar hususunda teşvik etmişlerdir. Normanlı idarecilere dair bilgiler ilgili kısımda örneklendirilerek verilecektir.

2.3.2.2.Mescitlerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi

Sadece Sicilya'da değil, İslam dünyasında mescitlerin ilmî hayattaki yeri ve önemi, çocukların daha küçük yaşlardan itibaren eğitimlerine verilen ilgi ve alaka sebebiyle büyüktür. Birçok kaynakta gördüğümüz kadarıyla Sicilya'ya karşı ön yargılı olmasına rağmen İbn Havkal'in (IV/X. Yüzyıl), Sicilya'da sadece Palermo'da üç yüz mescit olduğundan bahsetmesi bile mescitlere, dolayısıyla ilmî hayata verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. Malumdur ki, İslam ülkelerinde mescitler, ilmî hayatın ocağıdır.

İbn Havkal, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*'te şaşırtıcı bir üslupla ve acımasızca Sicilya'da 300'den fazla muallim gördüğünü, bunların çocukları eğittiğini, halkın bu öğretmenlere hürmet ettiğini, onları Allah yolunda olduklarını sandıklarını oysa bunların hepsinin akıllarının noksan, beyinlerinin hafif olduğunu ve savaştan kaçmak için öğretmen olduklarını söyler.¹⁰⁹ İlginç olan ise, hiçbir kaynakta İbn Havkal'den başka böyle bir yorum yapan yoktur. Daha önce belirttiğimiz gibi, İbn Havkal'in (IV/X. Yüzyıl) mezhepsel taassubu sebebiyle Sicilyalı Müslümanlara bakış açısı malum olduğundan, bizi burada ilgilendiren tek

¹⁰⁸ Mâlikî, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *Riyâdu'n-nüfûs*, s. 70.

¹⁰⁹ İbn Havkal, Ebu'l-Kâsım, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*, Leiden, 1872, s. 87.

şey muallimlerin sayısı, mescitlerin çokluğu dolayısıyla Sicilyalıların ilme verdikleri önem ve bu durumun Sicilya'daki ilmî hayata yapmış olduğu katkıdır.

2.3.2.3. Diğer İslam Beldeleri ile Olan Yakın İlişkilerin İlmî Hayata ve Hadîs İlmîne Katkısı ve Önemi

Sicilya'nın birçok İslam ülkesi ile birçok yönden yakın ilişkisi vardı ama bizim bu kısımda değineceğimiz husus, ilmî ve kültürel açıdan durumudur. Bu ülkelerin başında Endülüs gelmektedir. Sicilya ve Endülüs, aralarında siyasi anlaşmazlıklar bulunmasına rağmen ilmî ve kültürel açıdan çok yakın ilişki içerisindeydi.

Sicilya'nın Endülüs, Tunus, Kayrevân, Şam, Mısır ve diğer İslam ülkeleri ile etkileşiminin sonucunda her ne kadar Sicilya, birçok İslam ülkesine özellikle de Endülüs'e uzaklığı sebebi ile ilmî hayattan çok uzakmış gibi düşünülse de, karşılıklı verilen ilmî icâzetler ve ilim talebi için yapılan seyahatlar, ayrıca Hac için aylarca süren yolculuklar esnasında, farklı islamî merkezlerden yola çıkan âlimlerin birlikte uzun zaman geçirebilme fırsatı bulmaları, yine bu beldelerdeki ilmî merkezlerde alanında uzman âlimler ile yapılan karşılıklı ilmî çalışmalar neticesinde; İslam alemine bırakılan eşsiz ve büyük bir miras ortaya çıkmıştır. Bu durum düşünüldüğünde her ne kadar birçok eser günümüze kadar gelememiş olsa da yapılan tüm çalışmaların fedakârlık ve bin bir emekle dolu olduğu; günümüze gelebilmiş olan az sayıdaki eserler aracılığıyla gözler önüne serilmektedir.

Tabii ki bu ilmî ve kültürel alışveriş, Endülüs ile sınırlı değildi. Yukarıda da değindiğimiz gibi bilhassa yapılan Hac ibadeti sırasında, adeta tüm âlimler, bal yapmak için kovana doluşan arılar misali, Mekke ve Medine'de toplanıyorlar, Kur'an ve Sünnet'in gölgesinde karşılıklı bilgi alışverişinde bulunuyorlar, bu durumun neticesinde de hem ilim taliplilerinin hem de ümmetin faydalanacağı eşsiz eserler ortaya koyuyorlar ve gelecek nesillere de paha biçilmez bir miras bırakıyorlardı.

Bu bölümde ismini söylemeden geçemeyeceğimiz bir belde Kayrevan'dır. Özellikle Bu beldenin âlimi ve kadısı Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Sahnûn) (240/854) de Sicilya'ya olan katkısı sebebiyle önemlidir.

Sahnûn'un Sicilya ile doğrudan bağlantısı olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık, bununla beraber Sahnûn'un, hem Sicilya'yı doğrudan etkileyen Esed b. el-Furât'ın (213/828) öğrencisi olması hem de Esed'den sonra Mâlikî mezhebinin öncelikle Kayrevan'da ve İfrîkıyye bölgesinde, sonrasında ise Sicilya'da hızla yayılmasındaki rolünü düşünürsek, Sahnûn'un Kayrevan ile her bakımdan sıkı ilişkiler içerisinde olan Sicilya'ya karşı kayıtsız kalması mümkün gözükmemektedir. Sicilya'da, Mâlikî mezhebinin, kendisinin talebeleri ve

Sicilya Mâlikî fakîhlerinin fikhî meselelerde esas aldığı Esed b. el-Furât'ın *el-Esediyye* adlı eserinin tashihi niteliğindeki eseri *el-Müdevvene* vasıtasıyla yayıldığı ortadadır.

Sahnûn'un hiçbir şekilde Sicilya'ya ayak basmadığı düşünülse bile, kendisinin Esed b. el-Furât'ın talebesi olduğu dikkate alınırsa, ayrıca Sicilya'da ilim halkalarında *el-Muvatta*'dan sonra birinci derecede yer edinen ve ilmî hayata yön veren eseri *el-Müdevvene*'nin ve onlarca talebesinin Sicilya'ya hadîs alanında yaptıkları katkılar düşünüldüğünde, kendisinin Sicilya'yı ne denli etkilediği ortadadır. Tüm bunlar göz önüne alınınca Sicilya ile doğrudan bir alakası olmasa da, Sicilya'daki ilmî birikimden bahsediyorsak bu hususta Sahnûn'dan konuşmamanın bir eksiklik olacağı kanaatindeyiz.

Sahnûn tıpkı İmâm-ı Malik (179/795) gibi, idarecilerden uzak durup tamamen ilme yönelmeyi tercih etmiştir. Eğer mücbir sebepler olmamış olsaydı kadılık gibi bir vazifeyi asla kabul etmeyeceğini defalarca etrafındakilere söylediği gibi bunu yaşantısıyla da göstermiştir. Kayrevan'a oldukça uzak mesafede bulunan bir zeytinlikten geçimini sağlayarak idareden uzak kalmayı tercih etmiştir. Öğrencileri de diğer mezhep âlimleri gibi Sahnûn'un hiçbir zaman devlet vazifesine rağbet etmediğini söylemişlerdir.¹¹⁰ Sahnûn, küçüklüğünden beri keskin görüşlülüğü ve zekasıyla maruf bir kuş olan; "Sahnûn" lakabıyla tanınmıştır. Bu lakap kendisine, hadîs ehl-i bazı şeyhler tarafından tahsil hayatı boyunca derslerde zekasının kuvvetli oluşu ve ileri görüşlülüğü sebebiyle verilmiştir. Onun farkı daha sıbyan mekteplerindeyken göze çarpmaktaydı.

Hocası fakîh Behlûl b. Râşid onu, ilimde derinleşmesi ve Ali b. Ziyâd et-Tûnusî'nin (183/799) elinde yetişmesi için Tunus şehrine Sahnûn'la birlikte kendisine ait birçok kitapla beraber Ali b. Ziyâd et-Tûnusî'ye gönderdi. Sahnûn'a referans olarak şöyle bir pusula yazdı: "اني كتبت اليك في رجل يطلب العلم لله عز و جل" "İlmi, yalnızca Allah azze ve celle için talep eden bir adam hakkında sana yazdım." Sahnûn'daki potansiyeli görererek Mâlik'in *el-Muvatta* eserini kendisine okuttu ve onunla özel olarak ilgilendi. Sahnûn'un *el-Muvatta*'ı anlayışında, kavrayışında, içselleştirmesinde Ali b. Ziyâd'ın emeği büyüktür. Sahnûn (188/803) yılında Mekke rıhlesinde, İmâm-ı Mâlik'in (179/795) büyük öğrencilerinden ders almıştır. Medine'de Abdullâh b. Nâfi' (206/822) Enes b. İyâz gibi âlimlerden de ders almıştır.¹¹¹

¹¹⁰ Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb, el-İmâmü Sahnûn, Kahire, Trablus, Londra, Dâru'l-Fercânî, s. 145. file:///C:/Users/user/Downloads/NoorBook.com%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%B3%D8%AD%D9%86%D9%88%D9%86%203%20%20(1).pdf 28.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

¹¹¹ Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb, el-İmâmü Sahnûn, Kahire, Trablus, Londra, Dâru'l-Fercânî, s. 66-67. file:///C:/Users/user/Downloads/NoorBook.com%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%B3%D8%AD%D9%86%D9%88%D9%86%203%20%20(1).pdf 28.05.2021 tarihinde erişilmiştir..

Doğu gezisinde Mısır'a uğrayan ve burada İbnü'l-Kâsım ile görüşen Sahnûn, İbnü'l-Kâsım'ın (191/806) ilim ve fıkha dair kendisinde ne varsa, adeta Sahnûn'a hibe etmesiyle Mâlikî fıkıh kitabı *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* adlı eserini oluşturmuştur. Abdurrahmân b. el-Kâsım'ın Mısır'da muallim olarak kalmasını istemesine rağmen Sahnûn, İfrîkiyye'ye dönmeyi tercih etmiştir. Yine Sahnûn'un ilmî ve fikhî kimliğinin oluşmasında etkili olan âlimlerden biri de İmâm-ı Mâlik'in ellerinde yetişmiş olan Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî'dir (197/813). Fıkhnı İmâm-ı Mâlik'ten alan Ebû Ömer el-Kaysî Eşheb b. Abdilazîz b. Dâvud b. İbrâhîm (204/819) Sahnûn'un ilmi birikiminde etkili olan hocalarından olup bu âlim aynı zamanda Sicilya fatihi Esed b. el-Furât'ın da hocasıdır. Buhârî ve birçok âlimin kendisinden rivayette bulunduğu; Asba' b. el-Ferec b. Saîd b. Nâfi' de Sahnûn'un fikhının oluşumunda oldukça etkili bir âlimdir.¹¹²

Sahnûn'un fikhının oluşumunda o kadar çok âlim vardır ki, burada bütün bunları zikretmek mümkün olmayacaktır.¹¹³ Tabii ki bu âlimlerin içinde Sahnûn'un (240/854) ilmî hayatının oluşumunda en büyük katkı İbnü'l-Kâsım'a (191/806) aittir. Çünkü Esed (213/828), İbnü'l-Kâsım'dan dinlediği rivayetler sonucu *el-Esediyye* adlı eseri yazmış, birçok öğrencisi kendisinden rahatlıkla alabildiği halde, öğrencisi Sahnûn'un, eserine yönelik eleştirileri sebebiyle kendisine bu çalışmasını vermek istememiştir. Aralarında geçen bu anlaşmazlık neticesinde Sahnûn, Mısır' giderek İbnü'l-Kâsım'a yönelmiş ve *el-Muvatta*'dan sonra ikinci sıraya yerleşen Sicilya ve Mağrib şehirlerinde ve dışarıda da birçok ders halkasında ders kitabı olarak okutulan *el-Müdevvene* isimli eserini ortaya koymuştur.

Sicilya ile Mısır arasındaki ilmî ve kültürel ilişki en az Kayrevan ile olan ilişkisi kadar kadar önemlidir. Karşılıklı yapılan rihleler sebebiyle her iki İslam beldesindeki âlimler birbirlerinden faydalanmışlardır. Yanı sıra her iki beldede de âlimler yetkin oldukları alanda ders halkaları oluşturarak uzun yıllar buralarda öğrenci yetiştirmişlerdir. Bu duruma birkaç âlimin ismiyle örnek verecek olursak, İbn Fahhâm es-Sıkkî (516/1122), Mısır'da hadîs ve kıraat ilmi alanında derin izler bırakan âlimlerin başında gelir. Yine Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf es-Serakûsî (ö?) Mısır'da hadîs dersleri vermiş ayrıca Kıraat alanında da kendisine ait bir ders halkası olup birçok öğrenci yetiştirmiştir.

¹¹² Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb, el-İmâmü Sahnûn, Kahire, Trablus, Londra, Dâru'l-Fercânî, s. 88-93. file:///C:/Users/user/Downloads/NoorBook.com%20%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%B3%D8%AD%D9%86%D9%88%D9%86%203%20%20(1).pdf 28.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

¹¹³ Bkz. Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb, el-İmâmü Sahnûn, Kahire, Trablus, Londra, Dâru'l-Fercânî. file:///C:/Users/user/Downloads/NoorBook.com%20%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%B3%D8%AD%D9%86%D9%88%D9%86%203%20%20(1).pdf 28.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

2.3.2.4.Evlerde Verilen Özel Derslerin İlmî Hayata ve Hadîs İlmine Katkısı ve Önemi

Terâcîm kitapları, Sicilya’da evlerde özel olarak verilen derslerin halka ve çok sayıda âlime yapmış olduğu katkıdan bahseder.

Mesela kaynakların işaret ettiğine göre, Ebû Muhammed Ammâr b. el-Mansûr el-Kelbî (ö?) Sicilya’daki meşhur idareci ve hadîs âlimlerinden biridir. Kendisi, birçok âlim gibi içinde fazilet, ilim, yetkinlik, fıkıh barındıran bir evde böylesine güzel bir ortamda yetişmiştir.¹¹⁴ Sicilya’da alanında uzman birçok âlimin ilk eğitim aldıkları yer mescitlerden önce evlerdir.

2.3.2.5.Rihlelerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi

Sözlükte “yolculuk”¹¹⁵ anlamına gelen “rihle”, terim olarak “Rihle fî Talebi’l-Hadîs”, hadîs öğrenmek ve hadîsle ilgili çeşitli mâlûmât elde etmek için seyahat etmek”¹¹⁶ demektir.

Sicilyalı Müslüman ebeveynler, çocuklarına ilim talebi için en uzak ülkelere bile seyahat etmelerine izin veriyorlar aynı zamanda buna teşvik ediyorlardı. İlmî geziler hakkındaki araştırmalarımız esnasında Sicilya’dan çıkıp beldeleri dolaşan, İslam beldelerinden pek çok mekanlarda âlimlerle görüşen hatta bazılarının uzun yıllar devam eden pek çok kişi gördük. Bu durum, ebeveynlerin çocuklarını ilmî gezilere teşvik ettiklerinin ve öğrenimleri esnasında onlara karşı nasıl cömert olduklarını gösteren bir kanıttır.¹¹⁷

Rihle yapan birçok Sicilyalı âlim vardır. Bu âlimlerin yapmış oldukları rihleler, Sicilyalı Muhaddisler bölümünde kendilerine ait biyografi kısmında verilecektir. Burada birkaç örnek verecek olursak:

Ebû Abdillâh Muhammed b. Horasan es-Sıkillî (386/996), hadîşçi olmasının yanı sıra Sicilyalı meşhur kıraat âlimlerinden olup kıraat ilmini almak için Mısır’a rihle yapan âlimler arasındadır.¹¹⁸

Ebû Bekr Atîk b. Ali b. Dâvûd (464/1071)\ Horasan, İran, Şam ve Hicaz olmak üzere birçok yere rihle yapmıştır.¹¹⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Yûnus et-Temîmî (451/1049) ilim talebi için Kayrevan’a rihle yapan âlimlerdendir.¹²⁰ Ebû Hafs Ömer b. Yûsuf b. Muhammed el-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkillî (526/1131) 430/1038 senesinde Sicilya’da doğan âlim, 451/1059 senesinde Hicaz’a gitmiş ilim talebiyle üç yıl kadar Hicaz civarında kalmış,

¹¹⁴ Zehrânî, 1996: 219.

¹¹⁵ Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yayınları, Ankara, 2020, s. 222.

¹¹⁶ Aydın, 1987: 129.

¹¹⁷ Zehrânî, 1996: 220.

¹¹⁸ Zehrânî, 1996, 203.

¹¹⁹ Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh b. Abdillâh er-Rûmî, *Mu’cemü’l-buldân*, Dâru’l-Kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1995, s.287.

¹²⁰ Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim, *Şeceratü’n-nûr ez-zekîyye fî tabakâti’l-Mâlikiyye*, Dâru’l-Kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 2003, C.I, s.165.

Sefakus'a rıhle yapmış ve hatta İskenderiye'ye rıhle yapmış artık orada yerleşerek ölünceye kadar İskenderiyye'de yaşamıştır.¹²¹ IV. Yüzyıl'da Ebû Abdullâh Muhammed b. Îsâ b. Matar (ö?) Doğu'ya yolculuk yapmış ve hadîs yazmıştır.¹²² Ebû Hafs Ömer b. Huseyn el-Hevzenî (460/1067) Hac esnasında Sicilyalı şeyhlerle ve Sicilyalı fukahâ ile görüşmüştür.¹²³ Ebû Hafs Ömer b. Hasen b. Abdirrahmân el-Hevzenî el-İşbilî, Sicilya'ya rıhle yapmış orada Sicilyalı âlimlerle görüşmüş ve bu gezisinde *Kitâbü't-Tirmizî*'yi rivâyet etmiştir.¹²⁴ Bilhassa Endülüs'ten birçok âlim Sicilya'ya rıhle yaptığı gibi, aynı şekilde Sicilya'dan da Endülüs'e hem grup olarak hem de ferdi şekilde rıhle yapan birçok âlim olmuştur.¹²⁵

2.3.2.6.İlmî İcâzetlerin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi

“İcâzet: Usulüne uygun olarak şeyhin rivâyet hakkına sahip olduğu bütün veya bir kısım hadîslerini, hadîs kitaplarını rivâyet etmesi için birine sözlü veya yazılı olarak izin vermesi. Tahammül yollarından biridir.”¹²⁶

“Bir başka ifadeyle, sika¹²⁷ ravilerden birinin bir başkasına kendisinden bir hadîsi veya kitabı rivâyet etmesi için izin vermesidir. İzin verilen bu kitap, izin veren kişinin kendi tasnifi olabileceği gibi musannifine dayanan bir isnadla hocasından rivâyet ettiği bir kitap da olabilir.”¹²⁸ İcâzetin çeşitli yolları vardır.¹²⁹

İcâzet, Sicilya'da ve diğer İslam beldelerinde ilmî hareketin gelişmesine yardım etmiştir. Ortaya konan eserler, mektuplar, yazışmalar icâzet yoluyla yayıldı, böylece icâzet, dünyadaki İslam beldeleri arasında kitapların da diğer İslam beldelerine hicret sebebi oldu. İcâzet, ilk zamanlardan beri İslam beldeleri arasındaki kültürel etkileşimin en etkili yollarından biri olmuştur.¹³⁰

İcâzet, yalnız Sicilya'da değil tüm İslam aleminde yaygın olarak kullanılan, özellikle de hadîs ilmine birçok katkılar sağlayan önemli bir metottur. Bu hususta örnek verecek olursak, İmam Ebû Abdillâh el-Mâzerî, kitabı *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* ve diğer kitapları

¹²¹ Silefî, Ebû Tâhir Ahmed Muhammed, *Mu'cemü's-sefer*, thk. Abdullâh Ömer el-Bârûdî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, s. 236.

¹²² Nevfel, 1965, 45.

¹²³ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 156.

¹²⁴ Zehrânî, 1996: 531-532.

¹²⁵ Geniş bilgi için Bkz. Zehrânî, 1996:535-536.

¹²⁶ Aydınlı, 1987: 72.

¹²⁷ Sika: Râvinin güvenilirliğini ifade eden hadis terimlerindendir. bkz. Ahmet Yücel, “Sika”, DİA, TDV Yay, İstanbul, 2009, C. XXXVII, s. 175.

¹²⁸ Doğanay, 2019: 120.

¹²⁹ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara, 2018, s. 137-144.

¹³⁰ Zehrânî, 1996: 216.

için Kâdî İyâz'a yazılı olarak icâzet vermiştir.¹³¹ İmâm-ı Mâzerî'nin vermiş olduğu çok sayıda icâzet bulunmaktadır. Mesela Meşhur eser *el-Müdevvene* özellikle talebelerine vermiş olduğu icâzet yoluyla kısa sürede tanınmış ve yayılmıştır.

2.3.2.7.İlim Meclislerinin İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi

Düzenlenen bu ilmî meclislerden rihleler vasıtasıyla hem bu oturumların düzenlendiği beldedeki hocalar ve öğrenciler hem de yolculuk yapan hocalar ve öğrenciler katılıyor böylece karşılıklı olarak istifade ediyorlardı. Bununla da kalmıyor yazılan kitaplar tüm İslam coğrafyasında elden ele dolaşmış oluyor bu vesile ile tanınıyor ve farklı bölgelerdeki öğrencilerin istifadesine sunulmuş oluyordu.

İlmî oturumlar, İslam beldeleri arasında kültürel hareketin gelişme sebeplerinden birisidir. Bu oturumlarda yapılan tanışma, münakaşa, fetva, münazara ve cedel eğitimde büyük bir rol oynamıştır. Yine bu oturumlarda, hadîs, tefsir, fıkıh, nahiv, edeb ve bunlardan başka ilimler de öğretiliyordu. İbn Yûnus es-Sıkkîlî (451/1059) Mâlikî fikhında meşhur kitabı *el-Câmiu ale'l-Müdevvene*'yi bu oturumlardan birinde sunmuştur.¹³²

Sicilya'da bu ilim meclislerinde öğrenciler hocalarının huzurunda belirlenen bir konuda fakîh Abdülhak es-Sıkkîlî (466/1073) örneğinde olduğu gibi, ilmî müzakereler yapıyorlardı. Sicilya'da gerçekleştirilen bu ilmî oturumlar, ilmî hayatın ve hadîs ilminin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.¹³³

2.3.2.8.Ribâtların Sicilya'daki İlmî Hayata ve Hadîs İlminin Gelişimine Katkısı ve Önemi

"Ribât", sınır boylarında ve stratejik mevkiilerde askeri amaçlı müstahkem yapılara verilen addır. Sözlükte "Düşman saldırılarını önlemek için sınır boylarında nöbet tutmak" anlamında masdar olan ribât kelimesi Kurân-ı Kerim'de "ribatü'l-hayl" (*Cihad için bağlanıp beslenen atlar*) şeklinde geçer.¹³⁴ Aynı kökten "râbitû" emri de¹³⁵ "*Cihâd için hazırlıklı olun*" şeklinde açıklanmıştır. Ribât terimi hadîslerde, Allah yolunda savaşmak için atların hazır tutulmasının yanı sıra daha çok "nöbet tutmak" ve "sınır muhafızları" anlamlarında kullanılmıştır. "*Allah yolunda bir gece nöbet beklemek (ribât) bir ayı oruç ve ibâdetle geçirmekten daha hayırlıdır. Murâbıt ölünce dünyadaki ameli ve rızkı devam eder, kabir*

¹³¹ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb fî ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb*, Dâru't-tûras, Kahire, s. 252.

¹³² Zehrânî, 1996: 217.

¹³³ Zehrânî, 1996: 218.

¹³⁴ El-Enfâl, 8/60.

¹³⁵ Âli İmrân, 3/200.

azabından da emin olur. "¹³⁶ "Allah yolunda sınırda bir gün nöbet tutmak dünyadan ve onun üzerinde bulunanlardan daha hayırlıdır"¹³⁷ Diğer bir hadîste de her ölenin amelinin sona ereceği, Allah yolunda ölen murâbıtın amelinin ise kıyamet gününe kadar artarak devam edeceği ve kabir azabına uğratılmayacağı bildirilmiştir.¹³⁸ Sınır boylarında askerlerin atlarını bağlayıp nöbet tuttukları mekânlara ve buralarda inşa edilen müstahkem yapılara ribât, cihâd sevabı almak için ribâtlarda toplanan gönüllü askerlere de murâbıt adı verilmiştir."¹³⁹

“Bugüne kadar iyi durumda gelen Sûse Ribat'ı, Ağlebî Emiri I. Ziyâdetullah tarafından (206/822) yılında yaptırılmıştır. Sûse Ribat'ı Sicilya fethine gönderilen orduların denize açılma limanı olarak kullanılmıştır. İbn Havkâl, Sicilya'da deniz sahilinde çok sayıda ribât olduğunu söyler”¹⁴⁰

Araştırmalarımız sonucunda Sicilya'daki ribâtlar hakkında pek az bilgiye ulaşabildik. Şöyle ki, Sicilya'da, Mâverâü'n-Nehr, Sûriye ve İfrîkıyye gibi İslam dünyasında kendisinde ribâtların konuşlandığı önemli bölgelerden biri kabul edilir. Kaynaklara bakılırsa ribâtlar, öncü muhâriplerin bir kısmının yerleşimi için tesis edilmiş yerlerdir. Dâvudî, Sicilya'daki ribâtlar hakkında: “Sicilya ve deniz arasında inşa edilmiş kalelerdir ve adanın fethi sırasında zarar görmüş, sonrasında Müslümanlar tarafından îmar edilmiştir” der.¹⁴¹ Himyerî, (727/1327) Sicilya'da Hristiyanların adayı ele geçirdiklerinde hala çok sayıda câmi ve mescidin olduğunu aynı zamanda hamamlar, oteller, büyük vadiler, saraylar, kaleler ve içlerinde fenerlerin yandığı, deniz üzerindeki oldukça yüksek ribâtların varlığından bahseder.¹⁴²

İbn Havkal'in (ö?) *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* kitabında ise, İbn Havkal, ribâtları ve oradaki insanları, her ne kadar burada telaffuzu hoş olmayacak derecede çirkin tabirlerle tasvir etse de, mesela, ribâtlardaki insanları riya sahibi, fâsık, dünyalık bir şeyler elde etmek için seccade sermiş bozuk tabiatlı insanlar vb.¹⁴³ bu hususta söylemiş olduğu sözlere değil ama en azından kendisinin Sicilya'daki ribâtların varlığı hususundaki verdiği bilgiye güvenebiliriz. Kendisinin daha önce de belirttiğimiz ve açıkladığımız mezhepsel taassubundan dolayı, ribâtların durumu hakkında verdiği bilgilerin tümüne güvenemeyeceğimiz kanaatine vardık. İbn Havkal, Sicilya hakkında abartılı ve acımasız

¹³⁶ Yiğit, İsmâil, *Ribât*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yay. İstanbul, 2008, C. XXXV, s. 76-79.

¹³⁷ Buhârî, *Cihâd*, 73.

¹³⁸ Tirmizî, *Fezâilü'l-cihâd*, 2; *Ebü Dâvûd*, Cihâd, 16.

¹³⁹ Yiğit, 2008: 76-79.

¹⁴⁰ Yiğit, 2008: 76-79.

¹⁴¹ Celîle, Naci, *er-Ribâtâtü'l-bahriyye bi-İfrîkıyyefi'l-asri'l-Vasît*, el-Vizâratü'l-Ülâ Kitâbetü'd-Devleti li'l-Bahsi'l-ilmiiyyi ve't-Teknolüciya Merkezi'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-İktisâdiyyeti ve'l-ictimâiyye, Tunus, 1999, s. 37.

¹⁴² Himyerî, 1974: 366.

¹⁴³ Geniş bilgi için bkz, İbn Havkal, *Kitabü'l-mesalik ve'l-memâlik*, s.85.

eleştiriler yapan tek kişi olarak gözükmektedir. Üstelik tarih, ricâl ve tabakât kitaplarında Sicilyalı âlimlerden saygıyla ve övgüyle bahsedilmesi de bu görüşümüzü desteklemektedir. Adada kaldığı süre içinde, Sicilya'nın tek bir şehrini görmüş olduğu halde, bunu, aşağıda Zehrânî'nin de örneklendirerek izah edeceği şekilde, adada gördüğü bazı olumsuzlukları, mezhepsel taassupla abartarak tüm Sicilya halkına ve tüm âlimlere mal etmiş olabileceği mümkün gözükmektedir.

İbn Havkal'in ribâtlar hususundaki bu sözlerine, Zehrânî şu şekilde eleştiri getirir: İbn Havkal, Sicilya'daki ribâtları ve içindeki insanları şöyle nitelendirir: Palermo'da sahilde birçok ribât vardır ve içlerinde, riyâ, nifâk sahibi, işsiz güçsüz, isyancı yaşlı genç sadaka alabilmek için seccadeleri kullanan rezil kimseler vardır. Çoğu yalancı sahtekâr abdestin farzı ile sünnetlerini bile ayırt edemeyen kimselerdir. İşsizlik sebebiyle buraya sığınmış, Sultana itaatsizlik eden âsi kimselerdir. Buraların da Allah rızası için tesis edilen yerler olduğunu zannetmiyorum.¹⁴⁴

İbn Havkal'in (IV/X. Yüzyıl) bu görüşünü kabul etmek mümkün değildir. İbn Havkal (ö?) Sicilya'yı hicri dördüncü asırda ziyaret ettiği zaman Sicilya, Fâtımîlerin hâkimiyetindeydi, Burada Sicilya halkının Şia Mezhebi'ne karşı olduklarını gördü. Bu yüzden Sicilya halkını özellikle de âlimleri ve edîpleri hedef aldı. Bu durum bile taraflı oluşuna delil olması bakımından kâfidir.

Bununla beraber, ihtimal dahilindedir ki, İbn Havkal'in bu sözleri tüm Sicilyalılar için değil ama bazı sûfiler için geçerli olabilir. Zühd ve Tasavvuf kitaplarında bu sosyal durumdan rahatsızlığı dile getirenler olduğu gibi, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân es-Sıkkî'nin (380/990), *el-Envâru fî İlmi'l-Esrâr*" adlı kitabında bahsettiği gibi bir durumu yansıtıyor olabilir. Şöyle ki, bu eserde, Abdurrahmân es-Sıkkî, tüm âlimlere değil ama bazı tasavvufçulara karşı rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“ويلكم يا معشر النساك، والجهلة بدينهم، اظهروا زهدكم بالعجز عن مكاسبكم واستعملتم تواضعكم في لباسكم، واخفيتكم الكبر والحرص في صدوركم فلا انتم وجدتم راحة في قلوبكم، ولا انتم ارحتم الناس من اذاكم فما ظنكم غدا عند ربكم اذا وضع ميزان الحق، وذهب الباطل“

*Yazıklar olsun size! Dininizden bihaber, kazanımlarınızın yetersizliğiyle zühdünüzü izhar ettiniz. Tevazunuzu elbiselerinizde gösterip kalplerinizdeki kibir ve hırsı gizlediniz işte bu yüzden kalpleriniz huzura eremedi. İnsanlara eza vererek onları da rahat ettirmediniz. Yarın Rabbinizin huzuruna varınca; bâtil gidip hak terazisi gelince, sizlere ne olacağını zannediyorsunuz?*¹⁴⁵

¹⁴⁴ Zehrânî, 1996: 243.

¹⁴⁵ Zehrânî, 1996: 244.

Zaman geçtikçe İslam beldelerinde ribâtların vazifeleri de değişti; artık buralar askerî alanlar değil, zühd hayatı, dünya lezzetlerinden uzaklaşma ve tasavvuf mekânlarına dönüştü. Bu mekânların müdavimleri buraları, ibadet, Allah'tan başka her şeyden uzaklaşma, tevbe, nefis muhasebesi, şehvetten uzaklaşma için kullanan sûfiler oldu. Böylece ribâtlar, dînî ve sosyal hizmetler sağladı. Bu rolünün yanı sıra kültürel olarak; vaaz verme, kıraat, hadîs rivâyeti ve semâ, fetva verme, ilmî icâzetlerin verilmesi, kitapların tasnifi gibi hizmetler sağladı. Buralarda dolaplar; bir nevi kütüphaneler inşa ederek içlerine kitaplarını koydular. Böylece mutasavvıflar ve zâhidler bu dolaplarına (kütüphanelerine) gelir giderlerdi. İlim talebi için rihle yoluyla gelen öğrenciler de buralardan aynı şekilde faydalanırlardı. Bu inşa edilmiş kütüphaneler, kıraat, ilmî mütalaalar, istinsah ve te'lif için yardımcı olan özel mekânlar olmuştur.¹⁴⁶

Sicilya'daki ribâtların zühd sahibi kimseler (النساک) (ibadetleriyle Allah'a yaklaştırmaya çalışan kimse) ve şeyhler tarafından ziyaret edilen yerler olarak biliniyordu. Kaynaklar bize bu ribâtlar ve ziyaretçileri ile ilgili ayrıntılı malumat vermez. Bu da bizim, ribâtların kültürel faaliyetlerdeki rollerini ve öğrencilerin buralardaki ilmî çalışmaları hakkında daha net konuşmamızı engelliyor. Buralardaki mutasavvıf ve zâhidler ekseriyetle Sicilyalı âlimler olmasına rağmen kaynaklar, Sicilyalı âlimlerin buralarda ikâmet ettiklerini göstermez. Ancak bazıları, bazı beldeleri ziyaret ettiler ve buralardaki âlimler ile görüştüler ve bu görüşmeler ribâtlarda oldu. Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed es-Sıkkîlî (380/990), Ebû Bekr Muhammed b. Sa'dûn et-Temîmî (344-45/955-956) ile görüştü. Görüştüğü bu kişi Mağrib'de murâbıt idi.¹⁴⁷

2.3.2.9. Kırtasiye Malzemelerinin İlmî Hayata Katkısı ve Önemi

İlmî hayat açısından kâğıdın önemi ortadadır. Kaynaklara bakılırsa yazı kâğıdı vb. malzemeleri elde etmek için Papirüs bitkisinin Sicilya'da bol miktarda yetişmesi, ilmî hayata oldukça büyük katkı ve kolaylık sağlamıştır.

“Papirüslerin yanında, Sicilya mürekkep yapımında da meşhurdur. Öyle ki mürekkep yapımı Sicilya'ya mahsus bir zanaat olarak kabul ediliyordu. Sicilyalılar çocukların levha yazımında müelliflerin de kitap yazımında kullandıkları mürekkep imal etmekle yetinmeyip, altın ve gümüşle süsleme işinde de mürekkep kullandılar. Bu anlamda gümüş mürekkeğini ürettiler.”¹⁴⁸

¹⁴⁶ Zehrânî, 1996:242.

¹⁴⁷ Zehrânî, 1996: 242-243.

¹⁴⁸ Doğanay, 2019: 131.

2.4.İslam Hâkimiyeti Sonrası Normanlar (Vikingler) (ترمان, نرمان) İdaresindeki Sicilya'da Müslümanların Durumu

Normanlar (Vikingler) savaşçı ve barbar bir topluluk olarak nitelendirilmelerine rağmen Sicilya'da gördükleri İslam Medeniyeti karşısında şaşımakla beraber bu duruma çok çabuk uyum sağladılar. Uygulamış oldukları siyasete bakınca kanaatimiz odur ki, kendilerine bir vatan arayışında olmaları, Müslümanların adada yerleştirdikleri medeniyeti tahrip etmek yerine siyasi zekalarını kullanarak, bu eşsiz birikimden en yüksek seviyede faydalanmayı tercih etmelerindeki sebeplerden biridir.

El-Müslimûne fî Sıkilliyye adlı eserde, Norman Kralı Roger d'Hauteville (I. Ruggero) (1031/1101) Sicilya'yı işgal edince, Müslümanların hiçbir şeye dokunmayacağını canlarının, mallarının güvende olacağını, dinleri hususunda asla bir zorlama olmayacağını söylemesi üzerine Müslümanların bir kısmının adada kalmayı tercih ettikleri kaydedilir. İdrîsi (560/1165), *Nüzhetü'l-müştak*'ta gerçekten de Kont Ruggero'nun, Müslümanları kazanmak için vadettiği bu siyasetini, adadaki iktidarı boyunca sürdürdüğünü söyler.¹⁴⁹

Aslına bakılırsa Normanlar döneminde bilhassa ilk dönemlerde hiçbir zaman Haçlı Savaşlarına hiçbir şekilde destek verilmemiştir dolayısıyla bu durum Hristiyan alemini oldukça şaşırtmış ve öfkelenmiştir. Roma kilisesi, Sicilya'da Norman işgali başladığında Müslümanlar ve I. Ruggero'nun (Roger) şövalyeleri arasındaki savaş devam ederken, Papa, I. Ruggero'ya bir sancak göndererek bu savaşı Hristiyanlar tarafından oluşturulan Haçlı savaşlarına malzeme yapmıştır.¹⁵⁰

Sadece bununla da kalmamış Roma ruhbanlarını şaşırtan şöyle bir durum da meydana gelmiştir; I. Ruggero, Haçlı seferlerine iştirak etmeleri için Papa tarafından yapılan çağrılara asla kulak asmamış ve Haçlı seferlerini de desteklememiştir. Normanların Sicilya'yı işgal etmelerindeki tek amaç: başından beri adada yerleşip burayı kendilerine yurt edinmekti. Normanların idaresinde adada Müslümanlara karşı sonrasında sergilenen olumlu tavırlardan her ne kadar Normanların menfaatleri olsa da Müslümanların dinlerini yaşamalarında onları özgür bırakması hiçbir baskı uygulamaması da I. Ruggero'nun Haçlı fanatizmine hizmet etmediğini göstermektedir.¹⁵¹

İbn Cübeyr'in (614/1217) izlenimleri, bize İslam hâkimiyetinden bir asır sonra Normanların idaresinde olan adanın durumu hakkında ışık tutmaktadır. İbn Cübeyr, Sicilya'da yaklaşık 4 ay kadar kaldı. Bu Endülüslü fakîh yazarın Müslümanların o dönemdeki durumları hakkında bize anlattıkları, doğru olduğunu düşündüğümüz ve tarihî önemi olan bir belgedir. İbn

¹⁴⁹ Moreno, 1968: 19.

¹⁵⁰ Şahin, 2012: 241.

¹⁵¹ Şahin, 2012: 241.

Cübeyr (614/1217) izlenimlerini, görüp tanıştığı Müslümanlardan duyduklarını aktardığı bir günlük şeklinde yazdı. İbn Cübeyr'in kralın yakın korumalarının, vezirlerinin, haciplerinin ve daha birçok devlet erkanının çoğunluğunun da İslam şeriatına sımsıkı bağlı oldukları halde imanlarını gizleyen Müslümanlardan oluştuğunu hayretle görmüş ve devamında Kralın Arapça konuştuğunu ve Arapça okuyup yazdığını görmesi hayretini artırmıştır. İbn Cübeyr der ki: "Kralın özel hizmetine bakan birinin bize bildirdiğine göre Norman Kralı II. William'ın nişanı: " الحمد لله حق حمده " *"Elhamdü lillâhi hakka hamdih"*, babasının ise: *"Elhamdü lillâhi şükran li-i-niamih"* " الحمد لله شكر النعمه " dir.¹⁵²

Norman kralları, Müslüman sultanlarını örnek alarak, inançları her ne kadar Hristiyanlık olsa da hayat görüşlerini İslamlaştırmışlardır. Bunu bazen çok ileri götürdükleri için sık sık papalık tarafından kâfirlikle itham edilip aforoz edilmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Sicilya adasında Normanlarda, giyimlerinden âdetlerine, mimariden askerî, idari sistemlere kadar her noktada İslam medeniyetinin izleri vardır.¹⁵³ Sicilya'da Hristiyan Normanların idaresinde hâkim olan kültür ve medeniyet, toplum tarafından içselleştirilmiş sonrasında da Normanlar tarafından hoşgörülle benimsenmiş İslam kültür ve medeniyetidir. Normanlar, geldikleri zaman adada yerleşmiş bulunan bu kültür ve medeniyetten uzun yıllar boyunca faydalanmışlardır.¹⁵⁴

Normanların buradaki kültür ve medeniyetten faydalanarak, bu birikimin İtalya ve Avrupa'ya taşınmasıyla bugünün Avrupa'sının temellerinde İslam kültür ve medeniyetinin etkileri vardır. Bu etkiler, sanat, bilim, endüstri olmak üzere idari ve askerî alanlarda varlığını hissettirmiştir.¹⁵⁵

Özellikle çeviri çalışmaları hususunda Normanlar döneminde idarecilerin bu yöndeki istekleri ve teşvikleri son derece önemlidir. Bu hususta Ortaçağda Avrupa, Sicilya'nın yanında Endülüs ve Şam'dan da sonuna kadar beslenmiştir.

Roma İmparatoru II. Friedrich 1224 yılında Salerno'da bir üniversite kurarak İslam Felsefe ve Bilimlerini Avrupa'ya tanıtmayı amaçlamıştır. Yahudi, Hristiyan ve Müslüman mütercimleri, kurmuş olduğu üniversitede görevlendirerek Latince ve İbranice çevirilerin yapılması sağlamıştır. Sicilya'da yapılan bu hummalı çeviri hareketleri, Fransa ve Avrupa'da aydınlanma döneminin bilim adamlarına yaptıkları çalışmalarda öncülük etmiştir.¹⁵⁶

Sonrasında Roma-Germen imparatoru olan II. Friedrich, birçok dile hâkim olmakla birlikte âlimleri seven, destekleyen hatta Sicilya'da İslam hukukunu kanunlaştırıp

¹⁵² Tayyibî, Emin Tevfik, *Dirâsâtün fî târîhi Sıkkıyyeti'l-İslâmiyye*, Mektebü'l-Cemâhîr, 1990, s. 32-33.

¹⁵³ Demiralay, 2018: 20.

¹⁵⁴ Şahin, 2012: 241.

¹⁵⁵ Şahin, 2012: 242.

¹⁵⁶ Yıldız, Şevket, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YILDIZ-%c5%9eevket-AVRUPA%e2%80%99DA-%c4%b0LK-%c3%87EV%c4%b0R%c4%b0-HAREKETLER%c4%b0.pdf>. Erişim tar. (04.01.2021)

uygulamaya başlayınca Papa tarafından iki kez aforoz edilen bir imparatordur. İslam dinine olan özel ilgisi ve Müslümanlara olan yakınlığı sebebiyle dışlanmış Müslüman olmakla suçlanmıştır. O derece Müslümanları korur ve gözetirdi ki, öldüğü zaman Müslümanlar günlerce yasını tutmuşlardır. II. Friedrich'in özellikle Michael Scot'a yaptırmış olduğu çeviriler Avrupa rönesansını etkileyecek derecede önemlidir.¹⁵⁷

Sicilya'da ve Müslüman-Arap dünyasından taşınan eserler, hızla tercüme edilmiş ve ders kitapları olarak Avrupa okullarında okutulmuştur. Bu sayede Avrupa tarihinin seyri değişmiş, bilim ve sanattaki atılımların arkasından ekonomik ve sosyal refah seviyesi yüksek, aydınlanmış ileri bir Avrupa oluşmuştur.¹⁵⁸ Batılı kaynaklara göre II. Friedrich (647/1250) Arapça'yı anlıyor ve konuşabiliyordu fakat Doğulu kaynaklar bundan bahsetmez¹⁵⁹

Sicilya'nın Hristiyan hâkimiyeti altında olmasına rağmen, o dönemlerde İslam ülkelerine karşı bir kasırğa gibi esen Haçlı ruhuna iştirak etmedikleri kaynaklarda geçmekle beraber Sicilyalı Müslümanların bu dönemdeki yaşantıları da bu bilgiyi destekler niteliktedir.

Bu duruma örnek olabilecek bir olaya, zorunlu olarak Sicilya'ya sığınmak zorunda kalan İbn Cübeyr (614/1217) bizzat şahit olmuştur. İbn Cübeyr, II. William'ın (584/1189) denizde boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Müslümanları kurtarmak için çok para isteyen balıkçılara paralarını ödeyip onları kurtardığını, ayrıca eğer kral olmasaydı geminin batmasını fırsat bilen bazı kimselerin Müslümanları köleleştireceklerini fakat onun lütfuyla kurtulduklarını Allah'a hamdederek anlatır.¹⁶⁰

Hadisçi ve fıkıhçı kimliğine sahip¹⁶¹ İbn Cübeyr'in bizlere aktardığı bilgilere bakarak şunu söylebiliriz. İslam hâkimiyetinden bir asır sonra, Hristiyan bir yönetime rağmen adadaki Müslüman varlığı da kültürü de tüm zenginliğiyle devam etmiştir. Buna rağmen adadaki bazı bölgelerde birçok Müslümanın ihtiyat olarak imanlarını gizlediklerini söyler. İbn Cübeyr, Messina'da, Abdülmesîh isimli bir gencin kendileri onuruna verilen tören bittikten sonra kendisini korumakla görevli kişileri etrafından uzaklaştırıp kendilerine sırrını açıkladığını söyler. Şöyle ki, bu genç bize dedi ki: "Siz Müslümanlığınızı izhar edebiliyorsunuz... Oysa biz, can korkusuyla imanımızı gizliyoruz, Allah'ın farzlarını gizli olarak eda ediyor, ibadetlerine sıkı sıkı yapışıyoruz. Bizler, kâfir memleketinde tutukluyuz, boynumuza kölelik boyunduruğu vuruldu" demiştir." Bu gençlerin, kralın huzurundayken namaz vakti girince çıkıp namazlarını eda etmelerine de oldukça şaşırdığını eklemiştir.¹⁶² Böylesine bir iman ve

¹⁵⁷ Demiralay, 2018: 240-241.

¹⁵⁸ Şahin, 2012: 204.

¹⁵⁹ Azîz Ahmed, *Târîhu Sıkkıyyeti'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, Tunus, 1979, s. 94.

¹⁶⁰ İbn Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1217, s. 295.

¹⁶¹ İbn Cübeyr; 5.

¹⁶² Tayyibî, 1990: 33.

ihlas, hem de İslam hâkimiyetinden bir asır sonra Hristiyan bir yönetimde, İbn Cübeyr'in de belirttiği gibi gerçekten de çok şaşırtıcı bir durumdur.

İbn Cübeyr devamla diyor ki:

Palermo'da mescitlerin çoğu mamur şekilde ve Müslümanlar, ezanı işitince namazlarını eda edebiliyorlar. Cuma günleri müstesna olmakla birlikte, içlerinde ticaret yaptıkları çarşıları imarlı, hutbede Abbâsîler için dua ederek Bayram namazlarını kılabilirler. Davalarında karşısına çıkacakları bir kadıları var. Yine burada namazlarını kılabilirdikleri bir cami var. Mescitlere gelince, sayılamayacak kadar çok ve onların çoğunda Kur'an öğretmenleri ders veriyor ve bu söylediklerimin tümü, din kardeşlerinden uzakta ne çocuklarının ne ailelerinin ne de mal emniyetlerinin olmadığı kafirlerin hâkimiyeti altında oluyor.¹⁶³

Sem'ânî (562/1166) Sicilya hakkında; "Sicilya'dan eski ve yeni olmak üzere birçok bilgin çıktı" der. Sem'ânî bu sözü söylediğinde ada, Normanlıların yönetimindeydi.¹⁶⁴

Arabî fikri akım Kuzey İfrîkiyye ve Endülüs'ten Sicilya'ya taşınmıştı. Normanların adayı fethinden sonra İslam ülkelerine taşınarak geri döndü. Sicilyalı şair ve âlimlerin göçü devam etti ancak birçok Sicilyalı âlim de adada kalmayı tercih etti. İçlerinden bir kısmı Şerif İdrîsî (560/1165) gibi Normanlı idarecilerin himayesiyle mevki sahibi idi.¹⁶⁵ Normanlar döneminde Tabiat ve Felsefe bilimlerinin aksine taklîdî ilimler, istisnalar olmakla beraber Müslümanlar arasında zayıflamış da olsa bir süre daha devam etti.¹⁶⁶

Orta çağın ünlü coğrafyacılarından el-İdrîsî, Normanlar döneminin en önemli Müslüman bilim adamıdır. Bu haklı şöhretini de II. Ruggero için hazırlamış olduğu; (diğer adıyla "Kitabı Rucar") *Nüzhetü'l-müşâtak fî ihtirâkı'l-âfâk* isimli coğrafya kitabı ile kazanmıştır. Yine II. Ruggero'nun isteğiyle dünya üzerindeki bölgesel ürünleri ve doğal kaynakları gösteren, gümüşten yapılmış büyük bir dünya haritası hazırlamıştır. Fakat bu harita, 1161 yılında Norman Sarayı'nın isyancılar tarafından yağmalanması sonucu tahrip edilmiştir.¹⁶⁷

Babası I. Ruggero (494/1101) gibi II. William (584/1189) da aynı siyaseti sürdürmüş hatta ondan daha fazla Müslümanlara karşı hoşgörülü davranmıştır. Şöyle anlatılır: 'Bir gün hizmetinde bulunan hizmetçiler ve gençlerin deprem anında Allah'a yakardıklarını, Resulüne

¹⁶³ Tayyibî, 1990: 34.

¹⁶⁴ Sem'ânî, VIII, 321.

¹⁶⁵ Azîz Ahmed, 1979, 87.

¹⁶⁶ Azîz Ahmed, 1979, 87.

¹⁶⁷ Yıldız, 2017: 72.

(s.a.v.) salavat getirdiklerini duyunca ‘Sakin korkmayın, her biriniz kendi dininizin esaslarına göre, mabuduna nasıl dua etmek istiyorsa öyle dua etsin’ demiştir.¹⁶⁸

Norman hâkimiyetinden yaklaşık olarak yüz yıl sonra adaya yerleştirilen İtalyan göçmenlerin Müslümanlara karşı saldırıları neticesinde ada hızla hristiyanlaşmaya başlamış adadaki dinler arası hoşgörüden adeta eser kalmamıştır. II. Ruggero (Roger) imparatorluğunun son dönemlerinde Müslümanlara karşı göstermiş olduğu hoşgörü siyasetini aşırı baskılar sebebiyle değiştirmek zorunda kalmış bu durum neticesinde de Müslümanlar köleleştirilmişler ve din değiştirmeye zorlanmışlardır.¹⁶⁹

Aslına bakarsak adada, bu hoşgörü ortamının oluşmasında Müslüman idarecilerin ve Müslüman halkın etkisinin olduğunu, Müslümanların adadan ellerini çektikleri dönemde Sicilya’da Hristiyan çevrelerin söz sahibi olmaları neticesinde, İslam dinine karşı kin ve nefretleri sebebiyle Müslümanlara yaptıkları zulümler neticesinde gerçekleşen haklı isyanlar ve ortaya çıkan iç karışıklıklara bakarak görebiliyoruz.

II. Friedrich (647/1250) Sicilya’da çok karışık bir dönemde imparator olmuştur. Kral, Müslümanları, Güney İtalya’da bulunan Lucera isimli dağlık bir bölgeye yerleştirmiştir. Müslümanlar ilk dönemlerde hoşnut olmasalar da zamanla bir bakımdan kendilerinin korunmaları için yapılan bu zorunlu uygulamadan memnun kalmışlar eskisi gibi krala sadakat göstermişlerdir. Neticesinde Müslümanların savaşçı özellikleri ve silah yapımında ustalıkları sebebiyle imparatorluk için askeri bir güvence sağlamaları, her dönemde Norman krallarının Müslümanlardan faydalandığı bir özellik olmuştur. Yanı sıra cizye türü bir vergi ödemeleri sebebiyle hazineye de katkı sağlamışlardır. Tüm bunların karşılığında Müslümanlar açısından olumlu yönleri, dinlerini rahatça yaşayabilmeleri, günlük yaşantılarında özgür olmaları, mal edinme haklarının imparatorluk güvencesinde olmasıdır. Bu daha önce benzeri görülmemiş karşılıklı güven neticesinde Müslümanlarla kurulan yakın ilişkiler sonucu rahatsız olan Papa ve Hristiyan dünyası adeta çıldırmış ve II. Friedrich Müslüman olmakla suçlanmış, Hristiyan dünyasına ihanet eden bir imparator olarak görülmüştür.¹⁷⁰

Kelbîler döneminde gelişen Arap İslam Medeniyeti etkisini Norman kralı II. Frederick döneminde de sürdürdü. II. Friedrich (647/1250), iktisadi ve idari yönetimde Araplardan birçok şey almanın yanı sıra öncelikle Arapların bilimsel ve felsefî mirasıyla ilgilendi. Sonrasında ise Avrupalılara eserlerini aktararak özgür düşüncüyü yaydı ve Avrupa için canlanma çağına giden yolu açmış oldu. Haklı olarak şöyle bir söz söylendi: “Eğer II.

¹⁶⁸ Tayyibî, Emin Tevfik, *Dirâsâtün fî târîhi Sıkkıliyyeti'l-İslâmiyye*, Mektebü'l-Cemâhîr, 1990, s. 33-34.

¹⁶⁹ Yıldız, 2017: 86.

¹⁷⁰ Yıldız, 2017: 86.

Friedrich olmasaydı modern Avrupa rönesansı bir veya iki asır ertelenebilirdi.”¹⁷¹ Öyle ki II. Frederich, Sicilya dışından İbn Seb’in’e ulaşarak bazı felsefî sorularına cevaplar istemiştir. Bu sorulara *el-Mesâilü’s-Sıkilliyye* (Sicilya Meseleleri) bu sorulara verilen cevaplara da *el-Ecvibetü’s-Sıkilliyye ve el-keîâm ale’l-mesâilü’s-Sıkilliyye* denilmiştir.¹⁷²

Sicilya’da İslam varlığının ortaya çıkmasıyla Sicilyalı bilginlerin Mağrib üzerinde etkisi başladı. Ancak Norman istilasının başlamasıyla belirginleşmiş sonrasında ise çok sayıda bilim insanının adadan ayrılıp Mağrib dahil diğer İslam ülkelerine yerleşmeleriyle son bulmuştur. İbnü’l-Esîr (630/1233), Sicilya’dan bahsederken çok sayıda bilginin adadan ayrıldığını söyler. Yine İbnü’l-Hatîb (776/1374-75), Sicilya Normanlıların eline geçince, âlimlerin onurluca Fas şehrine yerleştiklerini bunların arasında; fakîhlerin, kadıların, hadîşçilerin, yazarların, şairlerin... olduğunu söyler.¹⁷³

Her ne kadar uzunca bir süre, Norman idaresinde Müslümanlar rahat bir yaşam sürmüşlerse de zaman zaman çıkan iç karışıklıklar neticesinde; Müslümanlar adadan göç etmeye zorlanmışlar, nice eserler tahrip edilmiş bu durumun sonunda da Sicilya artık bir Müslüman yurdu olmadığından ezan seslerinden mahrum kalmıştır. Gerçekten insanı derinden yaralayan bu durumu Asmâî, hatıratında asırlar öncesinde Sicilya’da yaşamış Müslümanlara seslenerek üzüntüsünü dile getirmiştir.¹⁷⁴

Onlarca yıl Müslümanlarla iyi ilişkiler içinde bulunan Normanlı yöneticilerin Müslümanlara karşı son dönemlerindeki tutumları, sonrasında ise Müslümanların kütüphanelerinin yakılması ve nice eşsiz eserlerinin tahrip edilmesi sebebiyle, Sicilya’daki âlimlerin Müslümanlara bırakmış oldukları zengin ilmî birikimden neredeyse günümüze ulaşan eser sayısı yok denecek kadar azdır. Fakat Fuat SEZGİN gibi kıymetli bir bilim insanının ömrü boyunca yaptığı araştırmalara dayanarak savunduğu; bugünün Avrupa’sının temelini oluşturan eserlerin, aşağıda izah edileceği şekilde gerçek sahipleri olan Müslümanlara atfedilmeden, kendilerine aitmiş gibi sahip çıkmış olsalar da Fuat SEZGİN’in yıllarını vererek ortaya koyduğu Batı dünyası tarafından da kabul edilmiş çalışmalar neticesinde, bu artık

¹⁷¹ *Vekâi’ ve muhâdarâtün el-mü’temeru el-âlemi li-târîhi el-hadâratı el-Arabiyyeti el-İslâmiyye bi münâsebeti’l-İhtilâfati bihulûli’l-karni’l-hâmisi aşri’l-hicrî, Vizâratü’t-ta’lîmî’l-ilmî Câmîatü Dîmaşk Külliyyeti’l-Âdâb*, 1981, <http://librarycatalog.bau.edu.lb/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=54674>, erişim tar. (19.05.2021)

¹⁷² Yaltkaya, Şerafeddin, hzr. Dervişoğlu, İsmâîl, *İbn Seb’in Sicilya Cevapları*, 2013, s. 14.

¹⁷³ Zehrânî, 1996: 527.

¹⁷⁴ “İ’lâ-yi Kelimetullah için yaptığınız mabedin gelin de bugün halini görün! Minaresine çan, mihrabına Haç koymuşlar. Bu durumu görüp de ciğeri yanmayacak tek Müslüman bulunur mu? Bu mabette kim bilir ne kadar Müslümanın “Allâhü Ekber ve li’llâhi’l-Hamd” sedaları işitilmiştir. Kim bilir ne kadar kıymetli âlim bu mabette namazlarını eda etmişlerdir. Allah’ım sen ümmeti Muhammed’e merhamet et ki, bugün ellerinde kalmış olan mülklerini muhafaza eylesinler. Amin.” Allah ondan razı olsun. Biz de bugün tüm kalbimizle bu duaya “Amin” diyoruz. (Demircioğlu, Semîn Ceyda, XX. Yüzyıl’dan Bir Osmanlı Seyahatnamesi: Asmâî’nin Sicilya Hatırası (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2011: 59.)

reddedemeyecekleri bir gerçekliktir. Burada asıl sorun Batı tarafından planlı şekilde tarihi unutturulan biz Müslümanların bu gerçekliği kabullenmesi, tarihi geçmişine sahip çıkması ve yine Fuat SEZGİN'in fadesiyle bu eziklikten kurtulabilmesidir. Şöyle ki;

Avrupalılar, Sicilya ve Endülüs'ten elde ettikleri İslam âlimlerinin çalışmalarını asıl sahiplerine atfetmeden sanki kendi yaptıkları çalışmalarını gibi gösteriyorlardı. Bu sebeple Batı biliminin temelini oluşturan bu çalışmaların Müslümanlara ait olduğu özellikle atlanarak, bu eserler, doğrudan Yunan Medeniyetine mal ediliyordu. Bu duruma bir örnek verecek olursak; XIII. Yüzyıl'da Raymondus Lullus adında bir papaz, bunu gizleme gereği duymadan, Müslümanları kendi silahları ile vurmak gerektiğini söyleyerek, Arapça bilgisi yetersiz olmasına rağmen Arapça Eğitim Merkezleri kuruyor, kitaplar yazarak ilmî anlamda yetersiz olmasına rağmen kendisini olduğundan farklı gösteriyordu. Fakat bugün itibarıyla ortaya çıkmıştır ki; 70 kadar eserinin orjinalleri Arapça olup kendisi bunları sadece tercüme ederek kendisine dolayısıyla batı dünyasına mal etmiştir. Fuat SEZGİN'e göre, Yüzyıllar boyunca Müslümanlarla savaşıyor ve hep kaybeden Batı dünyası, bu ilmî zenginliğin Müslümanlara ait olmasını hazmedememişler ve onlardan aldıkları felsefe ve bilim alanındaki çalışmaları düşmanlarından aldıklarını düşündüklerinden, bu yaptıkları toptan intihali bir gasp olarak değil kendilerinde bir hak olarak görmüşlerdir.¹⁷⁵

Yûsuf Sâmih Asmâî: "Karşımda Sicilya'nın büyük bir haritası ve önümde ise Şerif İdrîsî'nin (560/1165) *Nüzhetü'l-müşâtâk* nam kitabı açık duruyor. Bu kitabın "Leibzig" basması nüshasının yirmi üçüncü sahifesinde muharrerdir ki "Palermo"dan itibaren sahil boyu devredilirse otuz beş adet şehir ve liman olduğu görülür. Tekmil Sıkliye ceziresinde bulunan şehir, kale, kasabaların yekûnû de yüz otuz adettir."¹⁷⁶ diyerek, İdrîsî'nin (560/1165) *Nüzhetü'l-müşâtâk* adlı eserinde geçen, şehir ve kasaba isimleriyle bugünün Sicilya'sına ait şehir ve kasaba isimlerini karşılaştıran yazar üzülen, boş yere birbirine düşerek İslam hâkimiyetinde bulunan Sicilya'nın düşman eline geçmesine sebep olan ve kendi köklerini kesen Müslümanlara sitem ederek, artık geçmişe ait birçok ismin yok olduğunu beyan etmiştir.

1990 yılında yapılan araştırma sonucuna göre ise, o yıllarda Sicilya'da yaşayan 30.000 civarı Müslüman bulunmaktadır. Kirkent (Agrigento), Belrem (Palermo), Katanya (Catania), Ragusa (Ragusa) gibi şehirlerde ikamet etmektedirler. Palermo'da Tunus tarafından inşa edilen ve yönetimi Tunus üzerinde olan bir cami bulunmaktadır. Yine bu araştırmaya göre:

¹⁷⁵ Yıldız, İlhan, *Fuat SEZGİN'e göre İslam Düşüncesi ve Batı Medeniyeti Üzerindeki Etkileri*, ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences Cilt/Volume: 11, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2020): 13-44.

¹⁷⁶ Demircioğlu, 2011: 83.

köklü İslam medeniyetinin izleri hala incelenmekte olup Palermo Üniversitesinde bulunan Doğu Araştırmaları Merkezi bu bu çalışmaları titizlikle yürütmektedirler.¹⁷⁷

Bugünün Sicilya'sına bakarsak, koskoca Sicilya İslam medeniyetinden geriye Kiliseye dönüştürüldüğünden cami olarak tanınması oldukça zor, ancak Müslümanlara ait kaliteli işçilik sebebiyle kapılarından pencerelerinden tanınabilen binalar, Katedralin sütunlarını süsleyen Kur'an ayetleri, Sicilyalı balıkçıların her sabah balığa çıkarken yaptıkları "Eyya mola" (heyyamola)" (Arapça: Meded Ya Mevlâya) "Yardım Et Allah'ım" anlamındaki dualar kalmıştır diyebiliriz. Bahsi geçen bu sözlere, 2016 yılında düzenlenen bir gezi sonrası yapılan çalışmada da (Sicilya Notları) değinilmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Şakiroğlu, Mahmut H, "Sicilya", DİA, TDV Yay, 2009, C. XXXVII, 139.

¹⁷⁸ Erkoçoğlu, Fatih, *Sicilya Notları*, İlahiyat Araştırmaları Dergisi, sy, 5, 2016, s. 99.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİCİLYALI MUHADDİSLER ve İLMÎ FAALİYETLERİ

Bu bölümde araştırma neticesinde tesbit ettiğimiz Sicilyalı Muhaddis âlimler ile ilgili bilgiler ve eserleri paylaşılacaktır. Bu isimler arasında bazı âlimler hakkında daha ayrıntılı bilgiler verilmiş bir kısım âlimler hakkında ise çok az bilgiye ulaşılabildiği için ayrıntılı bilgi verilememiştir. Bu âlimlerin bazı kaynaklarda Sicilyalı muhaddis âlimler arasında isimlerinin geçmesi sebebiyle bu listeye dahil edilmiştir. Sonrasında ise Muhaddis olarak tesbit ettiğimiz bu âlimlerin birkaç alanda uzman olmaları sebebiyle hangi branşta daha uzman ve tanınır iseler bu durumlarını gösteren listeler sunulacaktır. Araştırma esnasında karşılaştığımız Sicilyalı âlimlerin diğer alanlara dair kaleme aldıkları bazı eserler hakkındaki bilgiler de bu bölümde yer alacaktır. Son olarak ise, kaynaklardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla Sicilya’da yaygın olarak ders halkalarında okutulan kitap isimlerine yer verilecektir.

3.1. Sicilyalı Muhaddisler

Araştırma boyunca en çok zorlandığımız husus, Sicilya ile ilişkisi bulunan âlimleri, "Sicilyalı Muhaddisler" gibi bir başlık altında tasnif edebilmektir. Zira bir âlim, bir kaynakta hadîsçi olarak zikredilirken başka bir kaynakta onun kıraat alanındaki yetkinliğinden ya da tıp alanındaki uzmanlığından dolayı, bu yönlerine vurgu yapılarak örneğin, tefsir âlimi, tıp bilgini, fıkıh âlimi olarak geçiyor olmasıydı. Yine başka kaynaklarda da aynı âlimin, örneğin, dil âlimi veya şair olarak geçmesi, o zaman diliminde yaşamış âlimlerde görebileceğimiz olağan bir durumdur. Bu da bize gösteriyor ki, Sicilya’da, Endülüs’te ya da başka İslam ülkelerinde yaşayan o dönemin birçok âliminin, birden fazla alanda kendilerini yetiştirmiş ve özellikle de kâbiliyetli oldukları birkaç alanda birden öne çıkan, Allah’ın kendilerine bahsettiği bu donanımla insanlara faydalı olmayı ibadet olarak görüp bunu yaşam biçimi haline getirmiş mümtaz şahsiyetler olduklarıdır. Sicilya’da doğsun doğmasın bir şekilde Sicilya’da yaşamış veya Sicilya’ya katkıda bulunmuş, bir şekilde Sicilya ile alakası olan âlimler “Sıkkılı” nisbesi ile anılmışlardır.

Kaldı ki, o dönemlerde İslam ülkelerinde, özellikle Sicilya’da, bilhassa hadîs, fıkıh ve tasavvuf alanlarını keskin çizgilerle ayırmanın imkânı yoktur. Fıkıh ve hadîs derslerinin, bir hadîs kitabı olarak kabul edilen Malik’in *el-Muvatta*’ı etrafında gerçekleştiğini düşünürsek, bu durum daha net görülebilir. Örneğin; Sicilya’ya ilmî anlamda birçok katkısı bulunan Atîk es-

Semantârî (464/1071), çok iyi bir mutasavvıf, fıkıhçı ve aynı zamanda hadisçidir ayrıca şairdir ve tasavvuf alanında şiirleri vardır. Yine Esed b. el-Furât (212/827) çok iyi bir hadisçi ve fıkıhçı olmasının yanı sıra seksenli yaşlarda bu ilmî birikimi ve ihlası sayesinde kendisinin bir askeri geçmişi olmamasına rağmen şehit olmayı arzulayarak, Sicilya'nın fethi için hazırlanan orduya komuta etmeyi bizzat kendisi isteyen, Sicilya'nın fetih hareketini başlatan, bir şehri fetheden ve bu uğurda kuşatma esnasında şehit olan, babası asker olsa da kendisinin askeri bir geçmişi olmadığı halde, ahir ömründe bu görevi, sadece i'la-yi kelimetullah amacıyla üstlenen bir kumandandır. Bu gibi sebeplerden, Sicilya'da yaşamış ya da o dönemde başka İslam beldelerinde yaşamış âlimleri belli bir branşa hapsederek; "hadisçi, tefsirci, fıkıhçı" olarak nitelememiz, belki de ulaşamadığımız bir bilgi sebebiyle, bizde, o dönemin âlimlerine bilmeden bir haksızlık yapabileceğimiz düşüncesini oluşturdu. Sicilyalı Muhaddisler başlığı altındaki isimlere bu gözle bakılması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca Sicilyalı Muhaddisler olarak tesbit ettiğimiz bu isimleri, yukarıda belirttiğimiz sebeplerle en çok hangi branşta daha öne çıkıyorsa ona göre, tasnif etmeye çalışarak bu bölümde bir liste halinde sunduk. Sonuç olarak, aşağıda vereceğimiz bizim ulaşabildiğimiz isimler haricinde de kaynaklarda hadisçi yönüne vurgu yapılmadığından hala ulaşamadığımız nice âlimler olduğu düşüncesindeyiz.

Sıralamada vefat tarihleri belli olan âlimlere öncelik verilmiş bununla beraber ölüm tarih bilgisine ulaşamadığımız âlimlerin sıralamadaki yerleri, kendileri hakkındaki bilgilere bakarak yaşamış olabilecekleri en yakın tarih aralığına yerleştirilmeye çalışılmıştır.

3.1.1. Esed b. el-Furât b. Sinân el-Kayrevânî (213/828)¹⁷⁹

اسد بن الفرات بن سنان القيرواني

Esed b. el-Furât, her ne kadar Sicilya'da doğmamış ve fetih devam ederken vefatı sebebiyle Sicilya'da uzun yıllar yaşamaya ömrü yetmemiş olsa da hem değerli bir hadis âlimi, fakih hem de adayı Müslümanlara kazandıran fethin gönüllü öncüsü bir komutan olması sebebiyle, bu bölümde ilk sırada yer alması gerektiğini düşündük.

Esed'in ordusunda bulunan çok sayıda âlim vasıtasıyla *el-Esediyye* isimli kitabının Sicilya'ya girmesi, o dönemde fıkıh ve hadis ilimlerinin birliktelikleri düşünüldüğünde hadis ilminin de adaya ilk defa girmesi demektir. Esed b. el-Furât'ın vefatından sonra da Sahnûn (240/854), meşhur kitabına temel teşkil eden *el-Esediyye* 'yi düzenleyerek, *el-Müdevvene* adını verdiği kitabının Sicilya'daki ilmî hayata ve hadis ilmine yaptığı katkı malumdur. Ayrıca

¹⁷⁹ Zirikli, ed-Dımaşkî Hayruddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lam*, 2002, C.I, s. 299.

Esed b. el-Furât'ın Sicilya'ya ait bir şehir olan Palermo'da medfûn olması ile de Sicilyalı bir muhaddis olarak yine isminin ilk sıralarda geçmesi gerektiğini düşündük.

Hicri 36 Miladi 656 yıllarında Osmân b. Affân zamanında Muaviye b. Ebi Süfyân (60/680), Şam valisi iken Sicilya'ya ilk İslami gazve başladı. Sicilya'nın fethi, Esed b. el-Furât komutasında başlayıp Esed'in savaş devam ederken hayatını kaybetmesi sonucu uzun yıllar sürmüş ve (212 /827) de başlayan savaş (289/902) yılında tamamlanmıştır. Ebû Abdillâh Esed b. el-Furât b. Sinan Tunus'ta doğdu,¹⁸⁰ Ebû Halîl Tunus'ta doğduğu bilgisini verse de, birçok kaynakta Esed'in Harran doğumlu olduğu kabul edilmektedir.¹⁸¹ Tunus'ta okumayı ve yazmayı öğrendi. Kur'an'ı Kerim'i ezberledi ve oradaki eğitimini Ali b. Ziyâd el-Absî et-Tûnusî'nin (183/799) ellerinde tamamladı. Bu konuda şöyle der: "Ben babamla birlikte Ali b. Ziyâd için Allah'a dua ediyorum çünkü o kendisinden ilk ilim aldığım kimsedir." Hadîs talebi için Doğu'ya gitti. Hicaz'da Mâlik b. Enes (179/795) ile tanıştı. Esed b. el-Furât, onunla beraber zaman geçirirken onun ders halkasına katıldı. Ondandır yazdı onunla konuştu ve onun ruhundan ve mezhebinden kana kana içti. Esed'in Hicaz'da gördükleri, ilim aşkını uyandırdı ve İfrîkiye'ye dönmeden önce Irak'ta vakit geçirme isteğini artırdı. Irak'ta Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî'yi (189/805) buldu. Böylece Esed b. el-Furât dünyadaki iki büyük mezhebi Medine-i Münevvere'de; ehl-i hadîs, Bağdat'ta ise; ehl-i rey olarak incelemiş oldu.¹⁸² Hocasının teşvik ve tavsiyesi üzerine Irak bölgesine geçerek, İmam Ebû Hanîfe'nin (150/767) öğrencilerinden Ebû Yûsuf (182/798), Esed b. Amr el-Becelî (190/806) ve Muhammed b. Hasan'ın (189/804) derslerine katıldı. Burada hadîs rivâyet etti, Ebû Yûsuf ondan *el-Muvatta*'ı dinledi.¹⁸³ Irak'ta, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (189/805), Esed b. Amr, İbn Ebû Zâide (183/799), Ebû Bekr b. Ayyaş (194/809), Hüseyim b. Beşîr (183/799) ve Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî (188/803) gibi âlimlerden fıkıh ve hadîs dersleri aldı. Ebû Yûsuf da kendisinden *el-Muvatta*'ı dinledi. Gündüz yapılan dersler dışında gece evine gittiği Şeybânî'den (189/805) tek başına hadîs dersleri aldı. Beraber çıktıkları bir Mekke yolculuğunda ondan çok faydalandı. Esed, Irak'ta pek çok hadîs toplayıp yazmış ve fıkıh usûlü sahasında da önemli bilgiler edinmişti.¹⁸⁴

"İslamî ilimlerdeki derinliği ve konulara farklı bakış açıları geliştirmesi ile tanınan Esed'in İslam ülkesinin her tarafından, özellikle Kuzey Afrika yöresinden talebeleri olmuştur.

¹⁸⁰ Ebû Halîl Şevki, 1998: 67.

¹⁸¹ Sezgin, Fuat, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, (GAS) çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, *İdâretu's-Sekâfeti ve'n-Neşr*, Riyâd, 1991, C. III, s. 145; Habergetiren, Ömer Faruk, *Fatih Bir Fakih: Ebû Abdullâh Esed b. Furât b. Sinan(142-213/759-828) ve Hayatı ve Fıkıh İlmindeki Yeri*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy,27, 2012 , s. 259.

¹⁸² Ebû Halîl Şevki, 1998: 67.

¹⁸³ Habergetiren, 2012: 4.

¹⁸⁴ Bakkal, 2006: 255.

Kendisi ilim öğrenmek için yapmış olduğu seyahatler sırasında dahi bulunduğu yerlerde dersler vermiş, birçok kimse onun ilminden istifade etmiştir. Başta *el-Muvatta* olmak üzere hadîs rivâyeti ve *el-Esediyye*'den yapmış olduğu fıkıh dersleri yanı sıra tefsir, beyân ve belâgat gibi edebî ilimleri de okutmuştur. Ders halkasına katılanlar arasında “Sahnûn” lakabı ile meşhur olan Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (ö. 240/854) ve kendi kızı Esma b. Esed b. el-Furât (250/864) ön plana çıkmaktadır.¹⁸⁵

Re'y ekolüne eğilimi olmasına rağmen hadîs ilmine de ayrıca bir önem veren Esed, Hüseyim b. Beşîr'den (183/799), İbn Ebî Zâide'den hadîs semâ etmiştir. Esed sika bir râvi olarak nitelendirilmekle birlikte bid'alara itibar etmemiştir. Tefsir ilminde ders okutacak kadar yetkin olduğu, edebî sanatlara da hâkim olduğu rivayet edilir. Ma'mer b. Mansûr, Ebû Sinân Zeyd b. Sinân, Muhammed b. Kâdim, Ebu'l-Fadl Abbâs es-Sidrî, Ali b. Kesîr bazı talebeleridir.¹⁸⁶

Birçok kaynakta Esed b. el-Furât'ın (213/828) senesinde vefat ettiği zikredilmekle birlikte *ed-Dibâcü'l-müzheb*'de, Esed'in vefat yılının 214/829 ve 217/832 senelerinde de olabileceğine dair bir kayıt vardır. Sicilya'nın fetih tarihi olarak tüm kaynaklar, 212/827 yılını ve Esed'in de fethin başlangıcından bir yıl sonra vefat ettiğini söylediklerine göre 213/828 yılında vefatı kesin bir tarih gibi gözükmektedir.¹⁸⁷ Esed'in aldığı ağır yaralar ve yakalandığı veba hastalığının etkisiyle (213/828) yılında Sirakuza kuşatması sırasında vefat ettiği bilgisi de, (213/828) yılında vefatı bilgisini desteklemektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Habergetiren, 2012: 11.

¹⁸⁶ Bakkal, 2006: 258.

¹⁸⁷ İbn Ferhûn, 306; Kâdî İyâz, 1983, C. III, s. 309.

¹⁸⁸ Avcı, Necati, *Esed İbnu'l-Furât Harran'lı Bir Din Adamı ve Komutan*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:1, 2011, s. 91.

3.1.2. Abdullâh b. Sehl el-Kıbrîyânî el-Kayrevânî (248/863) القبرياني سهل بن سهل

Muhammed b. Ahmed et-Temîmî (370/980 sonrası) şöyle der "Dinde fakîh, erdemli, sika ve kitapları sahih bir hocaydı. Sahnûn b. Saîd (240/854), Esed b. el-Furât (213/828), Yahyâ b. Sellâm'dan (200/815) semâ etmiştir. Kayrevanlı bir âlimdir, Sicilya Kadılığı yapmıştır. Hükümünde adil bir kimseydi. İbn Hâris (361/971) onun için hafızası sağlam bir mezhep âlimidir der. Ebu'l-Arab (333/945) ve İbn Ebî Düleym (351/962) onun (249/863) yılında vefat ettiğini söyler. Doğum yılı (172/788) dir.¹⁸⁹

3.1.3. Muhammed b. Amr b. el-Abbâs el-Kıllevrî (253/867) القلوري محمد بن عمرو بن العباس

Kaynaklara göre Ebu'l-Abbâs Sicilya'nın önde gelen hadîşçilerindendir.¹⁹⁰ İsmi için "Ahmed b. Amr b. Ubeyde ya da Amr b. el-Abbâs" da olabilir denilmiştir.¹⁹¹ Sicilya'nın doğusunda bulunan قَلَوْرِيَّةُ Kıllevriye adasına nisbetle "Kıllevrî" denilmiştir. Ebû İshâk el-Hadramî'den (136/753) rivâyette bulunmuştur.¹⁹² Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/889) de kendisinden hadîs rivâyet etmiş ve "Sünen"inde "Muhammed b. Amr b. el-Abbâs" ismiyle rivâyette bulunmuştur. Saîd b. Âmir ed-Dubaî (208/823) Osmân b. Ömer b. Fâris (209/884) Ali b. Osmân el-Lâhikî'den (228/842) rivâyette bulunmuştur. Ebu'l-Abbâs el-Kıllevrî'nin hadis alanındaki hocalarına bakıldığında, bunların Basra ulemasından olduğu görülür. Hadîs eğitiminin ve rivâyetlerinin Hicri 3. asrın başlarında olduğuna bakılırsa Sicilya'nın mütekaddimûn ulemasından olduğu söylenebilir.¹⁹³

3.1.4. Abdullâh İbn Hamdûn (Hamdeviyye) el-Kelbî es-Sıkkilî (270/884) ابن حمدون او الكلبى الصقلي

Sahnûn'un (240/854) öğrencilerinden olup Sicilya'da Mâlikî fıkhnın yayılmasında öncülük edenlerdendir. Sicilya'nın önde gelen âlimlerinden ve ilk fakîhlerindendir.¹⁹⁴ Sicilya'ya gelip Sahnûn'dan semâî bulunanlardandır. Vefat edene kadar Sicilya'da kalmıştır.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Kâdî İyâz, 1983, IV, 192-193.

¹⁹⁰ Azîz Ahmed, 1980: 50.

¹⁹¹ Zehrânî, 1996: 282

¹⁹² Yâkût el-Hamevî, 1995, C. IV, s. 392.

¹⁹³ Yâkût el-Hamevî, 1995: IV, 392; Zehrânî, 1996: 282-283.

¹⁹⁴ Berâziî, 2002: I, 11-12; İhsan Abbâs, 1975: 95; Zehrânî, 1996: 140.

¹⁹⁵ Nevfel, 1965: 46; Zehrânî, 1996: 140.

3.1.5. Mûsâ b. el-Hasen b. Abdillâh b. Yezîd es-Sıkkîlî (272/886 موسى بن الحسن بن عبدالله بن يزيد الصقلي)

Sicilya kadılığı yapmıştır.¹⁹⁶ “Sıkkîlî” denmesinin sebebi, Sicilya’da ikamet ettiği içindir. Mısır’a geldi ve hadîs ilmiyle ilgilendi.¹⁹⁷ Ebû Nuaym (219/834) Ebû Amr el-Havzî (225/839), Saîd b. Mansûr (137-227/754-841), Ahmed b. Yûnus el-Yerbûî (227/841) kendisinin hadîs rivâyetinde bulunduğu kişilerdendir. Ebu’l-Meymûn b. Râşid (347/958), Ebû Ali el-Hasâirî (338/949) ve Ebû Ca’fer b. el-Buhterî (Bahterî) (343/954) kendisinden hadîs rivâyet eden kişilerdendir. Bağdat ve Dımaşk’ta hadîs rivâyet etmiştir.¹⁹⁸ Ebû İmrân, hadîs talebiyle Mısır’a yolculuk etmiş orada dersler vermiş ve rivâyette bulunmuştur.¹⁹⁹

3.1.6. Muhammed b. Süleyman b. Sâlim el-Kattân (İbnü'l-Kehhâle) (282-89/894-901)

محمد بن سليمان بن سالم القطان (ابن الكحالة)

Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Kasrî (322/933, Süleyman b. Sâlim'den semâ etmiştir.²⁰⁰ Kendisi de Sahnûn (240/854) ve Zeyd b. Bîşr (242/856) ile İfrîkiyye'nin şeyhlerinden semâ etmiştir.²⁰¹ İbn Avn'dan (239/853) ²⁰² ve İbn Rezîn'den (253/867?) semâi vardır. Sicilya'da fıkıh, kendisiyle yayılmıştır.²⁰³ Muhaddis, fakih, zâhid, âbid ve Esed b. el-Furât'ın öğrencisi olan Zeyd b. Sinân'ın (244/858) öğrencisidir.²⁰⁴ Ebu'l Arab (333/940) onun hakkında: 'Sika olduğunu ve kendisinin birçok kitabı bulunduğunu' söyler. Ebu'l -Arab'ın da kendisinden rivâyetleri vardır. Fıkıh alanında eserleri vardır, *Süleymâniyye* kitabı kendisine nisbet olunur. Sicilya kadılığı yapmış ve bu süreçte orada ilmi yaymış, ayrıca Mâlikî mezhebi kendisi vasıtasıyla adada yayılmıştır. 281/894 yılında vefat edene kadar Sicilya kadılığı yapmaya devam etmiştir.²⁰⁵ Ebu'l-Arab (333/945), onun sika olduğunu, birçok kitabı ve şeyhleri olduğunu kendisinin güzel ahlak sahibi bir kimse olduğunu söyler. İbn Hâris (361/971), "Onun hakkında kötü bir şey duymadım" der. İbn Ebi Düleym: "Rivâyet ve kaydının çok olduğunu, kendisine nisbetle *Kütübü Süleymaniye* olarak bilinen fıkıh kitapları olduğunu söyler. Şirâzî (476/1083), Sicilya'da Mâlikî mezhebinin onun

¹⁹⁶ Berâziî, 2002: 11.

¹⁹⁷ Sem'ânî, 1977, C. VIII, 321.

¹⁹⁸ Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003, Beyrut, C. VI, s. 632.

¹⁹⁹ Azîz Ahmed, 1980: 50; Zehrânî, 1996: 287.

²⁰⁰ Huşenî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâris b. Esed b. el-Kayrevânî, *Tabakâtü ulemâi İfrîkiyye*, Kahire, 1993, s. 170.

²⁰¹ Huşenî, 1993, 26.

²⁰² Mahlûf, 2003: I, 107.

²⁰³ Şirâzî, Ebû İshâk Feyruzâbâzî, *Tabakâtü fukahâ*, 1970, s.158; İbn Ferhun, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, C. I, 374.

²⁰⁴ Şevât Muhammed, 1986: 580.

²⁰⁵ İbn Ferhûn, C.I, 374.

vasıtasıyla yayıldığını, 281/894 yılında vefat edene kadar Sicilya kadılığı yapmaya devam ettiğini ve öldüğünde hiç malı bulunmadığını söyler.²⁰⁶

3.1.7.Sâlim b. Süleymân el-Kindî (289/902) سالم بن سليمان الكندي

Babası İbnü'l-Kehhâle (281/894) olarak tanınan Rebî' b. Süleyman b. Sâlim, Sahnûn'un (240/854) ricâlindendir.²⁰⁷ Mâlikî mezhebinin yayılmasında önemli rolü vardır.²⁰⁸ Sicilya kadısı ve müderrisidir. Bunda kadı olmasının yanı sıra müderris olmasının da etkisi vardır. *es-Süleymâniyye* السليمانية adlı kitabı te'lîf etmiştir.²⁰⁹ Muhammed b. Rezîn'den semâi vardır.²¹⁰

3.1.8.Saîd b. Şâ'ban b. Kurrâ el-Endelûsî (295/908) سعيد بن شعبان بن قراء الاندلسي

Aslen Endülüslü olan, "Ebu'l-Velîd" künyesiyle bilinen Saîd b. Şâ'ban, Kayrevan'da hadîs rivâyet etmiş sika bir âlimdir. Sonrasında Sicilya'ya yerleşmiş ve birçok kitap yazmış, orada vefat etmiştir.²¹¹

3.1.9.Diâme b. Muhammed (297/909) دعامة بن محمد

Diâme b. Muhammed, Sahnûn'un ashabından olup Sicilya'da, Ağlebiler döneminde yöneticilik yapmış ve adada Mâlikî mezhebinin yayılmasına katkı sağlamış âlimlerdendir.²¹²

3.1.10.Meymûn b. Amr b. el-Ma'lûb el-Mâlikî (310/928) ميمون بن عمرو بن المعلوم المالكي

Sahnûn'un ashabından olmakla birlikte Sicilya'da Mâlikî Mezhebi'nin yayılmasında öncülük eden âlimlerdendir. Önce Kayrevan sonrasında da Sicilya kadılığı yapmıştır.²¹³ Yüzyıldan fazla yaşamıştır. Kaynaklarda çok mümtaz bir şahsiyet olduğu bilgisi mevcuttur. Örneğin, Ebu'r-Rebî' şöyle der: "Saîd b. Ebû Osmân (373/983) Sicilya ehli hakkında anlatırken şöyle nakletti: 'Ebû Amr Sicilya'ya ilk geldiğinde ona bir ev gösterdik ve dedik ki, Kadılar burada oturur.' O ise, 'Bu ev çok büyük ben burada ne yapayım?' dedi. Sonrasında daha mütevazı bir evde oturdu. Orada kendisinin işlerini gören iplik eğirip satan siyahi bir yardımcı kadın vardı, biri kapıyı çalsa açar ve ona: 'Kadı şimdi çıkar'" der ve az sonra Ebû Amr çıkar, insanların meselelerini çözer, evine girerdi. Hastalanıncaya kadar bu durum böyle

²⁰⁶ Kâdî İyâz, Tertîbü'l medârik, s. 357

²⁰⁷ Huşenî, 1993, 78-79.

²⁰⁸ Nevfel, 1965: 46.

²⁰⁹ Berâziî, 2002: I, 12.

²¹⁰ Huşenî, 1993: 119.

²¹¹ İbnu'l-Farazî, Ebu'l-Velîd Abdillâh b. Muhammed, *Târîhu ulemâi 'l-Endülüsi*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, 2008, C. I, s. 230; Zehrânî, 1996: 531.

²¹² İhsan Abbâs, 1975: 95-96.

²¹³ İhsan Abbâs, 1975: 96.

devam etti. Bir defasında ise üç gün evden çıkmadı insanlar kapıyı çaldılar. Kadın kapıyı açtı ‘Ya girin ya dönün’, kadı hasta dedi. İçeri girdik başının altına samanla doldurulmuş iki yastık ve altına papirüsten yapılmış bir hasır koyduk. Bizi görünce ağladı ve ‘Allahım sen biliyorsun elimden geldiğince çalıştım.’ dedi. Hasta halde Sicilya’dan ayrılırken, Sicilyalılara hitaben: ‘Allah c.c. sizleri korusun benden sonra daha iyi olasınız.’ dedi ve devamında ‘Allah sizlere sağlık versin.’ diyerek duada bulundu. Tunus’un doğusunda Akdeniz sahilindeki Sûse limanına gelince ise: ‘Ey Sûseliler! Bakınız nasıl geldiysem öyle gidiyorum. İşte cübbem, kitaplarım ve bana hizmet eden kadın.’ dedi. Allah ondan razı olsun.²¹⁴ Sahnûn’un (240/854) ashabındandır. Hac yaptı, Ebû Mus’ab es-Zührî’den (242/857) *el-Muvatta*’ı semâ etti. Mağrib’te ondan hadîs alanların sonuncusudur. İbn Hâris el-Mâlikî (361/971), onun Sicilya ve Kayrevan kadılığı yaptığını söyler.²¹⁵ Yüzyıldan fazla yaşamıştır.²¹⁶

3.1.11. Muhammed b. Muhammed b. Hâlid el-Kaysî et-Tuveyrî (317/930) محمد بن محمد بن خالد القيسي الطويري

Yirmi yıl Sicilya kadılığı yapmıştır.²¹⁷ Muhammed b. Sahnûn’dan (256/870) birçok semâı vardır. İbn Hâris el-Hafız (361/971): “Biz, onda İbn Sahnûn’un bazı kitaplarını gizli gizli korku içerisinde okuduk. Öldüğünde kefeni bile yoktu, o, Şia Kadısı; Muhammed b. Ömer el-Mervezî’nin (294/906) eliyle imtihan olmuştur. Onu camide dövdü ve hapsetti.” der.²¹⁸

Bu âlim hakkında ulaşabildiğimiz bilgiler bu kadar olmakla beraber, her ne kadar kaynaklarda, net bir şekilde “hadîşçi” yönüne vurgu yapılmamış olsa da, yirmi yıl gibi uzun bir süre boyunca Sicilya kadılığı yaptığı bilgisi, bize bu kimsenin fıkıh ilminde öne çıkan bir âlim olduğu gibi aynı zamanda hadîs âlimi olduğunu da düşündürmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hadîs ve fıkıh ilmini o dönemlerde keskin çizgilerle ayırabilmenin imkânı yoktur. Özellikle Sicilya ve siyasi olarak ona çok yakın olan Kayrevan kadılarına bakıldığında zaman hepsinin birçok yönden donanımlı âlimler oldukları görülecektir. Örnek verecek olursak, Sicilya’nın fethini başlatan önce Kayrevan kadısı olup sonrasında Sicilya Kadısı olan Esed b. el-Furât (213/828) da bu mümtaz şahsiyetlerden biridir.

3.1.12. Lokmân b. Yûsuf el-Gassânî (319/931) لقمان بن يوسف الغساني

Aslen Kayrevanlı bir âlimdir. Bir müddet Sicilya’da yaşadı sonra Tunus’a yerleşti. Fakîh ve sika bir muhaddis olan Yahyâ b. Ömer el-Endelûsî (289/902), hadîs ilminde ve fen

²¹⁴ Mâlikî, 1994: c.II, 180.

²¹⁵ Zehebî, 2003: VII, 199.

²¹⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü ’l-müzheb*, s. 328.

²¹⁷ Zehrânî, 1996: 311.

²¹⁸ Zehebî, 2003, VII, 333.

ilimlerinde önde gelenlerden İsa b. Miskîn (295/907), Himas b. Mervân (304/916), Abdülcebbâr İbn Bistâm ed-Dabbî (313/925), Sahnûn'un ashabının büyüklerinden Abdülcebbâr b. Hâlid es-Sürtî (281/894) ve Sahnûn'un ashabından başkalarından da hadîs aldı.²¹⁹ Muhammed b. Saîd el-Enmâtî'de (291/903) okudu. Ali b. Abdilazîz (286/899), Yahya b. Eyyüb el-Allâf'dan (287/900) ve başkalarından hadîs aldı.²²⁰ Hac yaptı, Mısır'a rihle yaptı. Kayrevanlı ve Mısırlı âlimlerden çok hadîs dinledi. Yıllarca Sicilya'da ikamet etti. Ebû Saîd, dil alanında yetkin, hadîs ilminde vizyon sahibi ve ricâl ilminde uzmandı. Meclislere katılır ve insanları hadîs ilmine teşvik ederdi. Onları, Kayrevan şehri ve ve oranın şeyhlerinin haberleri ile ilgili bilgilendiriyordu.²²¹

Huşenî (361/971) de onun hakkında, "lûgat âlimi, hadîs ilminde uzman, ricâl alanında arif bir kimseydi" der. "*Tertîbü'l-Medârik*"te: "Lûgat, ricâl ve Kur'an âlimiydi" diye kayıtlıdır. *Şeceratü'n-nûr ez-zekiyye*'de, "Kayrevan ahabîri hususunda sika, hadîs, lûgat ve rical ilminde arif bir kimseydi" denilir. Mâlikî onun için: "Kendisi ilimlerden on iki sınıf ilimle anılırdı" der. Kaynaklar Lokmân b. Yûsuf'un öğrencilerinden sadece Ebyânî olarak tanınan; Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Ahmed'den (352/963) bahseder. Bunun sebebinin kendisinin on dört yıl Sicilya'da ikamet etmesi bu sebeple de Kayrevan'a dair kaynaklarda kendisinin belli bir tarihten sonra hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaması ve Sicilya'ya dair bilgilerin de kısıtlı olması olduğunu düşünüyoruz. Sicilya'da kaldığı müddetçe etrafındaki birçok kimse kendisinin ilminden faydalanmıştır.²²²

İbn Hâris (361/971) onun hakkında; "Geceleri ibadetle geçiren, gündüzleri oruçlu, ibadet ehlinde olup zühd sahibi ve mütevazı bir kimse, Mâlikî mezhep hafızı ve bunda iyi derecede meleke sahibi idi aynı zamanda mütefennin bir kimseydi" der. "Ebû Saîd, fakîh olup lûgat, hadîs, Kur'an ve ricâl ilimlerinde de öne çıkıyordu" diye de ekler. Ebu'l-Arab (333/945) ise onun için: "Beraber hocalarımızdan semâ ettiğimiz bir fakîh idi" der. Ebû Abdullâh el-Harrât, "lûgat ve nahiv ilminde iyi zühd sahibi salih bir kimse idi" der. Ebyânî (352/963 onu güzel sözlerle överek "ilimlerden on iki sınıf ilimle donanmış insanların kendisinden faydalandığı, semâ ettiği bir âlimdi." der. On dört sene *el-Müdevvene*'yi okutmuş ve levhalara yazmıştır.²²³ Hatta devamlı vücuduna temas eden levhanın başı sebebiyle vücudunda oluşan apse ölümüne neden olmuştur.²²⁴

²¹⁹ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, C.V, s. 296; Şevât, Muhammed, 1986: 691.

²²⁰ Şevât, Muhammed, 1986: 692.

²²¹ Huşenî, 1993: I, 171.

²²² Şevât Muhammed, 1986: 692.

²²³ Nevfel, 1965: 45; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, C. V, s. 297.

²²⁴ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, C. V, s. 296-297.

3.1.13. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Subeyh el-Harrât (334/946) محمد بن ابراهيم بن ابي صبيح الخراط

Sicilya'ya dışarıdan gelen âlimlerindendir²²⁵ Yaşlı, salih bir şeyhtir. Sahnûn'un ashabından, Ebû Mûsâ Yûnus b. Abdila'lâ b. Mûsâ es-Sadeî el-Mısırî (264/878), İmâm-ı Malik'in (179/795) talebelerinden Muhammed İbn Abdillâh b. Abdilhakem'den (214/829) rivâyeti vardır.²²⁶ Kendisinden de Habîb el-Cezerî rivâyette bulunmuştur.²²⁷

3.1.14. Sâbit es-Sıkkîlî (ö?) ثابت الصقلي

Kaynaklarda, kendisi ile ilgili ayrıntılı bilgi olmamakla beraber şöyle bir bilgi verilmektedir: Sâbit es-Sıkkîlî fıkım, Sicilya fakîhi ve şeyhi Abdülhak b. Muhammed es-Sıkkîlî'den (466/1073) ve diğer Sicilyalı fukahâ ve şeyhlerden almıştır.²²⁸ Ayrıca Endülüs'e geldi ve oradaki insanlar da kendisinden fıkıh ilmi aldılar.²²⁹

3.1.15. Halef b. Ebi'l-Kâsım el-Ezdî el-Berâzî (Berâdeî) (430/1038) خلف بن ابي القاسم الأزدي البراذعي

İnsanlar arasında meşhur olan kullanım: Azerbaycan'daki "Berzea" şehrine nisbetle "Berâzî" olmakla beraber "Berâdeî" diyenler de olmuştur.²³⁰

Kayrevan'da Mâlikî fıkıhçıların büyüklerindendir. İdarecilerle olan yakınlığı sebebiyle Kayrevan fukahâsı tarafından eleştirilmiştir. Kayrevan fukahâsı, kitaplarının okunmaması yönünde bir fetva vermekle beraber haklı bir üne sahip olan; *et-Tehzîb* için ise izin verdiler.²³¹ Hatta *el-Müdevvene* üzerine ihtisarı te'lîf edince bunu Şeyh Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd (386/996) yakılmasını veya yok edilmesini emretti.²³² Kayrevanlı âlimlerin, onun kitaplarının okunmaması yönünde fetva verdikleri söylenir.²³³ Kayrevanlı âlimlerin baskıları ve mukavemetleri karşısında Kayrevan'da statüsü düşünce, Sicilya'ya göç etmek zorunda kaldı. Sicilya'da insanlar *Tehzîb* kitabına çok ilgi gösterdiler. Kayrevanlı âlimlerin, Berâzî'nin idarecilerle olan yakın ilişkisine, onların armağanlarını kabul etmesine, onlara övgüde bulunmasına vb. karşı durmaları gayet doğaldır. Çünkü idareciler, Mâlikî fıkıhçıları, döverek, öldürerek, hapsederek ve rızık kapılarını engelleyerek mezheplerini değiştirmeleri için

²²⁵ Zehrânî, 1996: 311.

²²⁶ Zehebî, 2003, VII, 683.

²²⁷ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-Medârik*, 26.

²²⁸ Amârî, Michele, *el-Mektebetü'l-Arabîyyetü's-Sıkkîliyye*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1857, s. 46; Zehrânî, 1996: 351.

²²⁹ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî, Kahire, 1989, s. 206; Nevfel, 1965: 46 ; Zehrânî, 1996: 351.

²³⁰ Berâzî, 2002: 92.

²³¹ Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müellifin et-Tûnisîyyin*, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, C. I, s.77; *ed-dibâcû'l-müzheb*, 350; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, VII, 257.

²³² Ensârî, Abdurrahmân b. Muhammed, *Meâlimü'l-İman fî ma'rifeti ehi'l-Kayrevân*, Kahire, 1968, s.150.

²³³ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-Müzheb*, C.I, s. 350.

zulmettiler. Bu durum, Ebû Yezîd el-Hâricî (322/933) döneminde silahlanmaya ve kanlı sahnelere sebep oldu. Bu durumların neticesinde İdareciler baskılarını ve zulumlerini hafifletmek zorunda kaldılar.²³⁴

Kadı İyâz, onun, mezhep hafızlarından olduğunu, Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd (386/996) ve Kâbisî'nin (403/1012) ashabının büyüklerinden olduğunu söyler.²³⁵ Kâdî İyâz: "*Berâziî bu kitaba hiçbir katkı yapmamış ya da ondan bir şey eksiltmemiştir, Muhammed b. Ebî Zeyd'den olduğu gibi nakletmiştir*" der.

Hocaları:

1-Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd el-Kayrevânî (386/996)

Zamanının örnek gösterilen Mâlikî imamlarından olup Kayrevan'da ikamet ederdi. İmam-ı Mâlik'in mezhebini bir araya getiren ve sözlerini açıklayan, ilmi geniş hıfzı ve rivâyeti çok olan bir âlimdi, vermiş olduğu eserler de buna şahitlik eder.

Eserleri:

Kitâbü'n-nevâdir ve'z-ziyâdât, Muhtasaru'l-Müdevvene, Kitâbü'l-iktidâ bi-ehli'l-Medîne gibi. Bunlardan başka çok sayıda eseri vardır.²³⁶

2-Ebu'l-Kâsım Abdülhâlik b. Halef b. Saîd (Şeblûn) el-Kayrevânî (391/1000).²³⁷ İbn Ebî Zeyd'den sonra fetvalarına itimat edilen, tevazu sahibi, temiz kalpli bir kimse idi. *el-Müdevvene*'deki bazı meselelere muhalefeti vardı.²³⁸ İhsan Abbâs *Tabakatü'l-Fukahâ*'da onun (391/1000) senesinde vefat ettiğini söyler.²³⁹

3-Ebû Bekr Hibetüllâh b. Muhammed b. Ebî Ukbe et-Temîmî el-Fakîh el-Abîd es-Sika el-İmâm el-Âlim el-Âmil (369/979)

Kendisinde büyük faziletleri ve kerametleri toplayan bir kimsedir. İnsanlar ondan *el-Muvatta ve el-Müdevvene ve'l-Muhtelita*'yı almışlardır Berâziî de onlardan biridir.²⁴⁰

4-Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Meâfirî el-Kâbisî (403/1012)

İfrîkıyye ricalinden: Ebu'l-Abbâs el-Ebyânî (352/963), Ebu'l-Hasen b. Mesrûr ed-Debbâğ (359/969), Ebû Abdullâh b. Mesrûr'dur (346/957). Hac yaptı, Doğu'ya rıhle yaptı. Hamza b. Muhammed el-Kinânî (357/968) ve Ebû Zeyd el-Mervezî'den (371/981) semâ etti. Rivâyeti geniş İlel²⁴¹ ve Ricâl²⁴² ilminde uzman bir hadîs âlimi, fakîh ve iyi bir müellif olup

²³⁴ Muhammed Mahfûz, 1994: I, 78.

²³⁵ Berâziî, 2002: 113.

²³⁶ Berâziî, 2002: 114.

²³⁷ Şirâzî, İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Feyruzâbâdî Ebû İshâk, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Dâru'r-raïd el-Arabî, Beyrut, 1970: 160-161.

²³⁸ Berâziî, 2002: 115.

²³⁹ Şirâzî, 1970: 160-161.

²⁴⁰ Berâziî, 2002: 116.

²⁴¹ "İlelül-Hadîs", hadîslerin sıhhatini zedeleyen kusurları inceleyen bilim dalı. Bkz. Karagözoğlu, Mustafa Macit, "*İlelül-Hadîs*", DİA, TDV Yay, Ankara, 2020, C. XXII, s.84.

takvâ sahibi salih bir kimse idi. Âmâ olup hiçbir şey göremiyordu bununla beraber zabt ve takyit yönünden en iyi şekilde hazırlanmış olan kitapları Kayrevan halkı tarafından tercih ediliyordu. Berâziî, Ebû İmrân el-Fâsî (430/1039), Atîk es-Sûsî (430/1038) ve Lebîdî (446/1054)) fıkhi ondan almışlardır. Çok faydalı harika eserler yazmıştır. Bunlardan bazıları: *Kitâbü'l-mümeħhid fî'l-fıkh*, *Kitâbü ahkâmü'd-diyâne*, *Kitâbü'l-münkız min şibhi't-te'vîl*, *Kitâbü'l-münebbih li'l-fetın min gavâili'l-fiten*, *Mûlahhasu'l-Muvatta'* ²⁴³ . *Kitâbü'r-risâle el-mufasssale'* dir. Bunlardan başka eserleri de vardır. ²⁴⁴

5- İbn Ehî Hişâm Ebû Saîd Halef b. Ömer (Osmân b. Ömer' de denildi. Osmân ibn Halef İbn Ehî Hişâm er-Rebeî el-Hannât) (373/983)

Ahmed b. Nasr (402/1011), Ebû Bekr b. el-Lebbâd (333/944), Ebu'l-Kâsım et-Tırâzî (535/1140) ve başkalarından da fıkıh almıştır. Berâziî ve birçok Kayrevanlı kendisinden ders almıştır. Zamanının imamı ve asrının fıkıh âlimlerindendi. ²⁴⁵

Eserleri:

Kitâbü't-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevvene, *et-Temhîd li-mesâili'l-Müdevvene*, *İhtisâru'l-vâziha*, *eş-Şerhu ve't-temâmâtü li-mesâili'l-Müdevvene* gibi ki bazı meselelere dair hocalarının sözlerini ilave etmiştir.

Kayrevan'da kendisine yer edinemedi zira arkadaşlarının bir kısmı Sultan ile olan arkadaşlığı sebebiyle ona buğz ediyordu. ²⁴⁶ Berâziî'nin eserleri Sicilya'da çok meşhur oldu. *el-Müdevvene*'nin ihtisarı olan *Tehzib*, bu eserlerden biridir.

Hatta insanlar, İbn Ebî Zeyd'in (386/996) *İhtisar*'ından Berâziî'nin *İhtisar*'ına yöneldiler. Berâziî'nin birçok eseri, Sicilya'da yayıldı ve meşhur oldu. Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî'nin (238/853) te'lif ettiği *eş-Şerhu vet'temâmât* ve *İhtisâru'l Vâziha* bunlardandır.

Berâzeî'nin kitabı Sicilya'da çok tanındı. Fıkıh talebeleri, eserlerini kendisinden dinlemeyi amaç edindiler hatta ilim talebeleri arasında bu durum, öyle büyük mertebeye ulaştı ki tüm beldelerin ders halkalarında münazaralar, Berâziî'nin kitabı *Tehzib* etrafında yapılır oldu. ²⁴⁷

²⁴² "Ricâlü'l-Hadîs", Hadîs ilminin râvileri ve güvenilirlik derecelerini belirlemeye yarayan yan dalları için kullanılan bir terim. Bkz. Hatiboğlu, İbrahim, "Ricâlü'l-Hadîs", DİA, TDV Yay, İstanbul, 2008, C. XXXV, s. 83.

²⁴³ Berâziî, 2002: 117-118.

²⁴⁴ Berâziî, 2002: 118.

²⁴⁵ Berâziî, 2002: 118.

²⁴⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, s.349-350.

²⁴⁷ Zehrânî, 1996: 514.

3.1.16. Abbâs b. Amr b. Hârûn es-Sıkkî el-Verrâk (379/927) عباس بن عمرو بن هارون الصقلي الوراق

On beş yaşındayken Sicilya'dan Kayrevân'a gitti. Otuz altı yaşında Endülüs'e gidene kadar orada kaldı.²⁴⁸ Hadîsle ilgili çalışmalara ilgisi vardı hatta bunun için Endülüs'e gitti.²⁴⁹ Kâsım b. Sâbit es-Serakustî'ye (302/914-15) ait olan *Garîbü'l-Hadîs* adlı babasından naklettiği çalışmayı ondan rivâyet etti.²⁵⁰ Adı geçen kitap Abbas b. Amr sayesinde yayıldı.²⁵¹ Endülüs'te dersler verdi.²⁵² Endülüs'ün fazilet sahibi âlimlerindendir. Muhammed b. Muaviye el-Kuraşî'den hadîs rivâyet etmiş, İbnü'l-Faradî (403/1013) kendisinden hadîs yazmıştır.²⁵³ 379/989) senesinde Ramazan ayında Cuma günü vefat etti. “er-Rabd” mezarlığına defnedildi.²⁵⁴

3.1.17. Abdurrahmân el-Bekrî es-Sıkkî (380/990) عبدالرحمان البكري الصقلي

Hadîs, fıkıh ve usûl âlimidir.²⁵⁵ Tasavvuf hakkında, Allah dostlarının vasıflarını anlatan çok güzel eserleri vardır. Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd'den (386/996) önce vefat etmiştir. Ebu'l-Arab'tan (333/944) semâ etmiştir.²⁵⁶ Lakabı: “İmâmüddîn es-Sûfî” olup “İmâmü'l-Hakikat ve Şeyhu Ehli Târîkat” olarak tanınır. Gerek yaşadığı beldede gerekse yaptığı yolculuklarda zamanının kıymetli âlimlerinden dersler almıştır.

Kayrevan'daki Hocaları:

Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Mesrûr ed-Debbağ (359/969), Habîb b. Nasr el-Cezerî (337/948),²⁵⁷ Ebu'l-Arab Muhammed b. Ahmed b. Temîm (333/944), Ziyad b. Yûnus el-Yahsubî (361/971), Ebû İshak b. İbrâhîm es-Sebeî (356/966) Ebû Bekr Muhammed b. Sa'dûn et-Temîmî'dir (344-45/955-956).

Mekke-i Mükerreme'deki Hocası:

Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn el-Âcîrî²⁵⁸ (360/970) dir.

Tasavvufî yönü ağır basmakla beraber farklı alanlarda eğitim almış çok donanımlı bir âlimdir.

Eserleri:

²⁴⁸ İbnü'l-Farazî, *Târîhu ulemâi'l-Endülüs* (thk. Beşşar Avvâd), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, 2008: 390.

²⁴⁹ Azîz Ahmed, 1980: 50.

²⁵⁰ Humeydî, *Fütûh Ebû Abdillâh b. Ebî Nasr Muhammed, Cezvetü'l-muktebis fî zikri vulâti Endülüs*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, 2008, 463.

²⁵¹ Humeydî, 2008: 463; Zehrânî, 1996: 284.

²⁵² Azîz Ahmed, 1980: 50.

²⁵³ Zehebî, 2003: VIII, 466.

²⁵⁴ İbnü'l-Farazî, 2008: 390-391.

²⁵⁵ Şevat Muhammed, 1986: 450-451.

²⁵⁶ Mahlûf, 2003: I, 146.

²⁵⁷ Zehrânî, 1996: 471.

²⁵⁸ Zehrânî, 1996: 482.

1. *Câmiu âlâmi 'd-diyâne*
2. *eş-Şerh ve 'l-beyân limâ eşkele min kelâmi Sehl b. Abdillâh et-Tusterî*
3. *Sıfâtü 'l-evliya ve merâtibü ahvaali 'l-asfiyâ*
4. *Kerâmâtü 'l-evliya ve 'l-mutîin min es-sahâbe ve 't-tâbiîn ve men tebeahüm bi-ihsân*
5. *Fîhi 'd-delâletü alâ Allâhi Teâlâ*²⁵⁹
6. *el-Envâr fî ilmi 'l-esrâr* ²⁶⁰

Ebu'l-Kâsım'ın sûfî fikirleri, Kitap ve Sünnet'e dayalı, Selefî Sâlihîn'e uymaya dayanan bir yapıdaydı.²⁶¹

3.1.18. Muhammed b. Horasan en-Nahvî es-Sıkkî (386/996) محمد بن حرسان النحوي الصقلي

Mısır'da, Muhammed b. el-Bedr el-Kâdî²⁶² (330/941), Mervan b. Abdülmelik b. Bahr b. Şâdan el-Mekkî (334/945), Ahmed b. Mervân el-Mâlikî'den (286/899) ve Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. en-Nehhâs'dan (338/950) semâ etmiştir. Sicilya'da hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden Yûsuf b. Ebî Habîb b. Muhammed ve Ebu'l-Hasen Gaylân b. Temîm el-Fezzârî'nin semâi vardır. Mısır'da başka âlimlerden de ders almıştır. Sicilya'da vefat etmiştir.²⁶³ Vefat edene kadar ilmî ortamlarda ve ilim meclislerinde hayatını geçirdi.²⁶⁴ Aynı zamanda nahiv âlimi olup kaynaklara göre ilim talebi için Sicilya'dan Mısır'a rihle yapan âlimler arasındadır.

3.1.19. Hasen b. Ali en-Nahvî es-Sıkkî (391/1000) حسن بن علي النحوي الصقلي

El-Hasen b. Habîb b. Abdülmelik b. Habîb Ebû Ali el-Fakîh eş-Şâfiî el-Hasâirî²⁶⁵ Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk ez-Züccâcî en-Nahvî'den (339/950) rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Ebu Nasr b. el-Cebbân, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. et-Tamân rivâyet etmişlerdir.²⁶⁶

Yine kendisinden Ebû Bekr İbn et-Tayyân rivâyette bulunmuştur. 391/1000 senesinde Mekke'de vefat etmiştir.²⁶⁷

²⁵⁹ İsmail Paşa (Bağdath), C. I, s. 514; Zehrânî, 1996: 477.

²⁶⁰ İsmail Paşa (Bağdath), C. I, s. 514; Zehrânî, 1996: 479.

²⁶¹ Zehrânî, 1996: 481.

²⁶² Amârî, 1965: 670.

²⁶³ Makrîzî, Takıyyüddîn, *Kitâbü 'l-mukaffa 'l-kebîr*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991: 622-623.; Amârî, 1857: 665.

²⁶⁴ Medenî, Ahmed Tefik, 1944: 235.

²⁶⁵ İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk*. 1998, s. 49.

²⁶⁶ İbn Asâkir, 1998: 332.

²⁶⁷ Amârî, 1857: 674; İbn Asâkir, 1998: 333.

3.1.23.Sâid b. el-Hasen b. Îsa er-Rebeî Ebu'l-Alâ el-Lügavî (417/1026) صاعد بن الحسن بن عيسى الربعي ابو العلاء اللغوي البغدادي

Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh es-Sîrâfî (368/979), Ebû Ali el-Fârisî (377/987) Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer el-Katîf (378/988-89) ve Muhaddis ve lûgat âlimi Ebû Süleyman el-Hattâbî'den (388/998) semâi vardır. Musul'da onlardan rivâyette bulunmuştur. Sonra Endülüs'e gitti.²⁷⁷ Fitne döneminde Endülüs'ten ayrılmış ve yaklaşık olarak (410/1019) senesinde Sicilya'ya gelmiştir.²⁷⁸ Ebû Temmâm el-Katînî Gâlib b. Abdillâh b. Ebi'l-Yumn b. Muhammed b. Âmil el-Kaysî Mayurkî (465/1072), 414/1023 senesinde Sicilya'ya gelmiş ve kendisinden ilim almıştır.²⁷⁹ Naklinde kizb ile itham olunmuştur bu sebepten insanlar sözlerine ve kitaplarına itibar etmemişler, reddetmişlerdir. Sicilya'da vefat etmiştir.²⁸⁰

3.1.24.Ebu'l-Kâsım es-Sıkkî (427/1035) ابو القاسم الصقلي

Hakkında ulaşabildiğimiz bilgi, (427/1035) senesinde vefat etmiş olduğudur.²⁸¹ Bir diğer bilgi de Normanlar adayı istila edince kendisinin adadan ayrılan âlimler arasında olmasıdır.²⁸²

3.1.25.Abdullâh b. Muhammed el-Mâlikî (444/1052?-438/1046?)²⁸³ عبد الله بن محمد المالكي

Riyâdu'n-nüfûs adlı eserin sahibidir. Bir müddet Sicilya'da yaşadı ve orada dersler verdi. Meşhur muhaddis fakîh İmam el-Mâzerî (536/1141) bazı fetvalarını Mâlikî'ye dayandırarak ondan övgü dolu sözlerle bahsederek; faziletine, dinine, celaline, güvenilirliğine vurgu yapar. Yine Sicilya doğumlu (440/1048) İskenderiye'de vefat eden Ebu'l-Bahâ Abdülkerîm b. Abdullâh b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkkî (517/1123) kendisiyle İfrîkiyye'de görüşmüş ve ondan ilim almıştır.²⁸⁴

3.1.26.Atîk b. Abdilcebbâr er-Rebeî İmâdüddîn Ebû Bekr el-Ensârî es-Sıkkî (ö?) عتيق بن عبد الجبار الربعي امام الدين ابو بكر الانصاري الفرضي الصقلي

(603/1206) yılında İskenderiye'de doğmuştur. Dımaşk'a (Şam) gelip burada Ebû Muhammed İbnü'l-Bünnî (625/1227), Zeynû'l-Ümenâ (627/1229), İbnü'z-Zebîdî'den (629/121) semâ etmiştir. Sadûk, salih, mütedeyyin, mütevazı bir kimseydi.²⁸⁵ Ebû Bekr,

²⁷⁷ Amârî, 1857: 659.

²⁷⁸ Humeydî, 2008: 350.

²⁷⁹ Merrâküşî, 2012: III, 432-433

²⁸⁰ Amârî, 1857: 626.

²⁸¹ Zehrânî, 1996: 287.

²⁸² İhsan Abbâs, 1975: 98.

²⁸³ Mâlikî, 1994: 19.

²⁸⁴ Mâlikî, 1994:20-21.

²⁸⁵ Zehebî, 2003: 15, 317.

ferâiz ilminde ve Kur'an ilminde edîb, faziletli Sicilyalı bir fakîhtir. Fıkıhı, *el-Müdevvene* üzerine olup ferâiz ilminde imamdı. Sicilya ehli ve başkaları kendisinden bu ilmi almışlardır. Kâbisî'den (403/1012) semâi olup kendisinden de Semantârî (464/1071) ve İbn Yûnus es-Sıkillî (451/1059) semâ etmiştir.²⁸⁶ Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd'den (386/996) semâi vardır.

287

3.1.27. Ahmed b. Abdîrahmân (İbnü'l-Hasâirî) es-Sıkillî (ö?) أحمد بن عبدالرحمان ابن الحصائري الصقلي

Sicilya kadısı olmakla beraber²⁸⁸ Sicilya'nın en meşhur fıkıh âlimlerinin başında Hasâirî'yi buluruz. Kâdî İyâz (544/1149) onun hakkında "Kendisi fıkıh, fazilet, din ve rivâyet ehlidir" demiştir. İnsanlar onun ilminden istifade ettiler.²⁸⁹ Dini bütün erdemli bir râvi ve fakîh bir âlim olup "İbnü'l-Hasâirî" olarak bilinir. Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd (386/996) ve Ebu'l-Hasen b. Bekrûn ve Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Yezîd el-Karavî (284/897) ile görüşmüş ve onlardan semâ etmiştir. İnsanlar kendisinden fıkıh öğrendiler. Atîk es-Sementârî (464/1071), Ebû Bekr Muhammed b. Yûnus (451/1059), Atîk b. Abdülhamîd b. el-Farazî ve başkaları da İbn el-Hasâirî'den semâ etmişlerdir.²⁹⁰ Mahlûf, vefat tarihinin bilgisine ulaşamadığını söyler.²⁹¹

Elimizdeki kısıtlı bilgilere rağmen İbnü'l-Hasâirî'nin Sicilya'da, Kayrevan'dan bağımsız bir fıkıh ekolünün oluşmasında büyük rolü olduğu bilgisi mevcuttur. Malumdur ki, İbnü'l-Hasâirî'nin elinde yetişen İbn Yûnus es-Sıkillî (451/1059), Atîk es-Sementârî (464/1071) ve Abdülhak (466/1073) gibi döneminin kıymetli âlimleri, Sicilya'da fıkıh medresesi için ilk kıvılcımı çakan kişiler olmakla beraber adada tesis edilen bu medresenin kurucularıdır.

Hasâirî'nin hocalarına baktığımızda, arasında meşhur Mâlikî Fakîhi Ebû Zeyd el-Kayrevânî'yi (386/996) de görürüz. Hasâirî, Ebû Zeyd ile Kayrevân'da karşılaştı ondan birçok ilim aldı.²⁹²

²⁸⁶ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz, 2002: 822.

²⁸⁷ Kâdî İyâz, 1983, VII, s.270.

²⁸⁸ Şevât Muhammed, 1986: 451.

²⁸⁹ Kâdî İyâz, 1983: 269-270; Zeyd eş-Şerîf, *el-Cezîratü's-Sıkilliyyetü ve mezâhiru'l-hareketi'l-ilmiyyeti bihâ*, erişim: 02.09.2020, el-Alukah es-Sekâfiyye, <https://www.alukah.net/culture/0/82223/>, (07.02.2015)

²⁹⁰ Mahlûf, 2003: I, 146; Kâdî İyâz, 1983: 269-270.

²⁹¹ Zehrânî, 1996: 311-312.

²⁹² Zehrânî, 1996: 312.

3.1.28. Muhammed İbn Abdillâh b. Yûnus et-Temîmî es-Sıkkî (451/1059) محمد ابن عبدالله بن

يونس التميمي الصقلي

İbn Yûnus, kaynaklarda Sicilya'da Kayrevân'dan bağımsız bir fıkıh okulunun kurulmasında önemli rolü olan bir muhaddistir. İbn Yûnus'un adı geçince Abdülhak es-Sıkkî ve Atîk es-Semantârî'den bahsetmemek olmaz zira kaynaklara göre Sicilya'da Fıkıh ekolünün oluşumunda üçünün de çok büyük emeği vardır.

Muhammed b. Abdillâh b. Yûnus (451/1049), Kayrevan'a gitti oranın büyüklerinden dersler aldı sonra Sicilya'ya dönüp Sicilya'nın büyükleri ile orada bağımsız bir fıkıh medresesi oluşturdular.²⁹³ İbnü's-Sâiğ (478/1085) ve Lahmî'den (478/1085)²⁹⁴ Ebu'l-Hasen el-Hasâirî'den (432/1040) ve Atîk ibn el-Farazî, Ebû Bekr b. Ebi'l-Abbâs'dan (ö?) ilim almıştır. Ferâiz hakkında kitap yazmıştır, *el-Müdevvene* üzerine şerhi vardır, Mağrib'de öğrencilerin müzakere için rağbet ettikleri bir kitaptır.²⁹⁵ Kayrevan'ın büyüklerinden semâ etmiştir. Ekseri nakli fakîh muhaddis İmâm-ı Kâbisî'den (403/1012) ve Hafız Ebû İmrân el-Fâsî'den (430/1039) yapmıştır.²⁹⁶ "İmâm-ı Ekber" vasfıyla nitelenmiştir. Mâzera şehrinde vefat etmiş ve ardında kendisinden ilim almış birçok insan ve bir grup âlim ashabını bırakmıştır.²⁹⁷

Sicilya fakîhi İbn Yûnus (451/1059), *el-Câmiu li-mesâili'l-Müdevvene* isimli eserinde, Kayrevanlı hocalarının sözlerini ve görüşlerini aldığı gibi kendisinden ders okumadığı halde ileri gelen âlimlerin de sözlerini ve görüşlerini kitabına almıştır.²⁹⁸ İbn Yûnus'un bu eseri sadece Sicilya'da değil, Sicilya dışında da çok rağbet görmüştür. Bu eser, Sebte'ye, Şeyh Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed vasıtasıyla girmiştir.²⁹⁹

3.1.29. Ca'fer b. İsmâil b. Halef b. Saîd b. İmrân el-Mâlikî es-Sıkkî (455/1063)

جعفر بن اسماعيل بن حلف بن سعيد بن عمران المالكي الصقلي

Ebu'l-Kâsım Abdülcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî'den (420/1029) ve başkalarından birçok rivâyeti vardır. Mısır'a yerleşti ve orda hadîs dersleri verdi. Cumâhir b. Abdirrahmân el-Fakîh'in (466/1073) kendisinden semâi vardır.³⁰⁰ Abdullâh b. Velîd el-Mâlikî

²⁹³ Zehrânî, 1996: 205.

²⁹⁴ Medenî, 1944: 227.

²⁹⁵ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 114.

²⁹⁶ Şevât Muhammed, 1986: 451.

²⁹⁷ Medenî, 1944: 227.

²⁹⁸ Zehrânî, 1996: 517.

²⁹⁹ Zehrânî, 1993: 289.

³⁰⁰ Amârî, 1857: 46.

Ebu'l-Abbâs b. Nefs'den (453/1061) rivâyeti vardır. Kendisinden de Silefî'nin ve Osmânî'nin (572/1177) rivâyeti vardır.³⁰¹ Aynı zamanda kıraat imamıdır.³⁰²

3.1.30. Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Kuraşî İbn Sıkkîlî (ö?) احمد بن محمد بن يحيى القرشي ابن صقلي

“İbn Sıkkîlî” olarak tanınan âlim Kayrevân'da yaşadı. Hocaları Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd (386/996), Ebû Ca'fer ed-Dâvudî (402/1011), Ebu'l-Hasen b. el-Kâbisî (430/1038) Ebû Abdillâh Muhammed b. Horasan en-Nahvî (380/990), Atîk b. İbrâhîm'dir. 360/970 senesinde doğduğu bilgisi vardır.³⁰³

3.1.31. Abdülcelil b. Mahlûf es-Sıkkîlî (459/1066) عبدالجليل بن مخلوف الصقلي

Abdûlmelik es-Sıkkîlî'den (ö?) rivâyette bulunmuştur.³⁰⁴ Ebû Muhammed, Abdülhak es-Sıkkîlî'nin akranı olup Şeyh Ebû Muhammed Abdülkâdir el-Karavî kendisinden rivâyette bulundu, Ebû Muhammed Abdülcelîl, Sıkkîlîye'den ayrıldı ve Mısır'a gitti burada Ebû't-Tâhir es-Silefî ile görüştü ve ondan bazı sözler nakletti. Mısır'da Ebu'l-Hasen Ömer b. Ya'la b. Halef el-Kayrevânî gibi ilim isteklileri ondan ilim aldılar.³⁰⁵ İbn el-Hannât olarak tanınan Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed es-Sadeî (507/1113) kendisinden rivâyette bulunmuştur.³⁰⁶ Mısır'da müftî olup³⁰⁷ orada kırk yıl boyunca İmam-ı Mâlik'in mezhebi üzerine dersler vermiştir.³⁰⁸ Ebû Muhammed Abdülkâdir el-Karevî kendisinden rivâyette bulunmuştur.³⁰⁹

3.1.32. Muhammed b. Ali b. el-Hasen b. Abdilber es-Sıkkîlî (459/1066) محمد بن علي بن الحسن بن عبدالبر الصقلي

Abdilber Sicilya'da doğdu. İlim Talebi için Doğu'ya yolculuk yaptı.³¹⁰ İlim tahsili için ayrıldığı vatanından ilim ve faziletle edebi ve Arabî ilimlerle donanmış ve fıkıh ilminde mükemmelleşmiş bir şekilde vatanına Sicilya'ya döndü Mâzera şehrine yerleşti. En meşhur

³⁰¹ Zehebî, 2003: XI, 250.

³⁰² İsmail Paşa (Bağdathî), *Hediyetü'l-ârifîn*, C. I , s. 209.

³⁰³ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 143.

³⁰⁴ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002: 610.

³⁰⁵ Zehrânî, 1996: 326-327.

³⁰⁶ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 74.; Zehrânî, 1996: 527.

³⁰⁷ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ , 2002: 610.

³⁰⁸ Silefî, 1993: 233.

³⁰⁹ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ , 2002: 610.

³¹⁰ Zehrânî, 1993: 342.

öğrencisi İbn Katta'dır. (515/1022)³¹¹ Endülüs'e rihle yapmış ve burada meşhur âlimler ile görüşmüştür.³¹²

Ebû Zer Abdullâh b. Ahmed el-Herevî (434/1043) Yûsuf b. Ya'kûb b. Harzâd Ebû Sehl Muhammed b. Ali el-Herevî el-Lügavî, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Mâlîni'den (412/1022) semâ etmiştir. Kendisinden Ebu'l-Kâsım Ali b. Ca'fer İbn el-Katta' (515/1121) rivâyette bulunmuştur.³¹³

3.1.33.Ebû Bekr b. el-Abbâs el-Farazî es-Sıkillî (ö?) ابو بكر بن العباس الفرضي الصقلي

Sicilya fakîhi ve müderrisidir. Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd'den (386/996) rivâyet etmiştir. İbn Yûnus (451/1059) kendisinden rivâyette bulunmuştur.³¹⁴ Kayrevan'daki meşhur hadîs âlimlerinden ve "Mülehas" (Milehas) isimli kitabın sahibi, Kâbisî olarak bilinen Ali b. Muhammed el-Meafiri'den (403/1012) rivâyeti vardır. İmamı Mâlikîn *el-Muvatta'*nın özetlendiği *Mülehas* isimli bu kitabı Sicilya'ya ilk defa Farazî getirmiştir.³¹⁵

Fakîh Ali b. Muhammed el-Meâfirî'nin ellerinde yetişmiş faziletli bir âlimdir. Ebû Bekr b. el-Abbâs, *Mulahhas* adlı kitabı Sicilya'ya getiren kişidir. Sicilya'da tedrisât *el-Müdevvene* ile devam ederken, insanlar ondan *Mulahhas* isimli kitabı almışlardır. En tanınan öğrencileri İbn Yûnus es-Sıkillî, Atîk es-Sementârîdir. Kaynaklar, ondan övgüyle bahsetmiş, Ebû Bekr İbn el-Abbâs es-Sıkillî'yi "Ferâiz İlminin İmamı" olarak nitelendirmişlerdir. Ondan "Ferâiz" olarak bahsedilmesi bu sebeptendir. Kendisi Sicilya'nın fakîhi, âlimi ve müderrisidir. Ebû Bekr el-Farazî'nin hocaları: fıkıh ilmini aldığı İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî ki (386/996), Ebû Bekr el-Farazî onu yücelterek çokça takdir ederdi. Hatta bir gün fetvâ meclisinde onun faziletlerinden bahsetmiş ve ağlamıştır.³¹⁶ Sicilyalı ilim taliplilerinin kendisine çokça itimat ettiği bir âlimdir.³¹⁷ Kayrevanlı âlimler de kendisinden istifade etmiştir. El-Havvas olarak tanınan Muhammed b. Abbâs el-Ensârî (428/1036), Ebû Bekr b. Ebi'l-Abbâs (ö?) gibi Sicilyalı bir âlimin elinde yetişmiştir.³¹⁸

Kendisi, Sicilya ve diğer İslam beldelerindeki başka âlimlerden ilmini alarak adeta bir kültür hazinesi haline gelmiş, sonrasında da bu ilmî birikimi sayesinde V. Yüzyıl'da, Sicilyalı çok büyük fakîh ve muhaddisler yetiştirmiştir. İbn Yûnus es-Sıkillî (451/1059), Abdülhak es-Sıkillî (466/1073) ve Sementârî (464/1071) onun ellerinde yetişmiş âlimlerdendir. Bu ismi

³¹¹ Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 240.

³¹² Zehrânî, 1996: 205.

³¹³ Amârî, 1857: 671-672.

³¹⁴ Kâdî İyâz, 1983: VII, 270.

³¹⁵ Zeyd eş-Şerîf, el-Cezîratü's-Sıkilliyyetü ve Mezâhiru'l-Hareketi'l-İlmiyyeti bihâ, 07,02,2015, <https://www.alukah.net/culture/0/82223/>

³¹⁶ Zehrânî, 1996: 312-313

³¹⁷ İhsan Abbâs, 1975: 98.

³¹⁸ Zehrânî, 1996: 527.

geçen mümtaz şahsiyetlerin ellerinde de; Norman istilasına şahit olmuş ve buna rağmen adada kalmayı tercih etmiş Sicilyalı son dönem fıkıh âlimleri yetişmiştir ki; İbn Hakkâr es-Sıkkilî, İbn Müferrec (470/1077), İbn Kılâî ve İbn el-Kâbile bu âlimler arasındadır. Ebu'l-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkkilî, Ebu'l-Bahâ Abdülkerîm b. Abdillâh b. Muhammed el-Mukrî (517/1123) ve Ebu'l-Kasım es-Serakûsî (ö?) ise adadan ayrılmayı tercih eden âlimlerdendir.³¹⁹

Kendisi her ne kadar bu dünyada meyvelerini görememiş olsa da, İbn Abbâs'ın (ö?) o dönemde Sicilya'ya attığı tohumların sonrasında nasıl yeşerdiğini bugün bu bilgilere bakarak bizler görebiliyoruz. Allah c.c. hepsinden razı olsun.

3.1.34. Hasen b. Raşîk el-Kayrevânî es-Sıkkilî (463/1070)³²⁰ حسن بن رشيق القيرواني الصقلي

“Kayrevânî” olarak tanınır. Belâgat hususunda üstün olan kimselerdendir ve bu alanda eşsiz birçok eseri vardır. *Kitâbü'l-umdeti fî ma'rifeti sinâati's-şi'ri ve nakdihî ve uyûbihî* ve *Kitâbü'l-ünmûzec* bunlardan ikisidir. İbn Bessâm ez-Zehîratü kitabında, “Bana ulaşan bilgiye göre Mesîle'de doğmuştur. (406/1015) yılında Kayrevan'a göç etmiştir.” der. Bazıları da (390/999) yılında Mehdiye'de doğduğunu söyler. (463/1070) senesinde vefat etmiştir. Arapların Kayrevan'a saldırmaları sonucu insanları öldürüp şehri harap edince Sicilya'ya gitmiş vefat edene kadar Mâzera şehrinde yaşamıştır.³²¹

Birçok kitap yazmıştır. *Garibü'l-evsaf ve letâifü't-teşbîhât limâ inferade bihî'l-muhaddisûn* isimli kitaptır.³²² *El-Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbih ve Urâdatü'z-zeheb fî nakdi eş'ârî'l-Arab* isimli eserleri edebî sanatlar ve şiir tenkidi ile ilgili bir kitaplardır. *Şerhu'l-Muvatta'*, *Ünmûzecü'z-zamân fî şuarâ'i'l-Kayrevân*, yüz şair ve edîbin hayatını ele alan bir eser olup günümüze ulaşmamıştır. *Dîvân*, *Tırâzü'l-edeb*, *el-Mümâdah ve'l-müzâm*, *er-Ravzatü'l-mevşîyye fî şuarâ'i'l-Mehdiyye*, *Bülgatü'l-işfâk fî zikri eyyâmi'l-uşşâk*, *Sırrü's-sürûr*, *Şerhu Kitâbi's-Şüzûz fî'l-luga*, *Mizânü'l-amel fî't-târîh*, *eş-Şüzûz fî'l-luga*, *Ref'u'l-işkâl ve def'u'l-muhâl*, *Neshu'l-mülâh ve feshu'l-lümah*, *er-Risâletü'l-menkûda*, *Nakdü'r-Risâleti's-şu'ûziyye ve'l-kasîdeti'd-da'îyye*, *Kat'u'l-enfâs*, *Nechu'l-matlab*, *Sâcûrû'l-kelb*, *Tezyîfî nakdi Kudâme*, *Keşfü'l-mesâvî*, *et-Tevessü' fî madâ'iku'l-kavl*, *el-Hiletü ve'l-ihtirâs*, *İsbâtü'l-münâzea*, *Meâlimü't-târîh*, *el-Esmâ'ü'l-muarrabe*, *Sıdku'l-medâih*, *er-Reyâhîn*, *el-Maûne fî'r-ruhas ve'z-zarûrât*, *Şuarâ'ü'l-küttâb*, *Ervâhu'l-kütüb*, *Garibü'l-evsaf ve letâifü't-tesbîhât*, *el-İttisâl*, *Tahrîru'l-müvâzene*, *el-Mennü ve'l-fidâ*, *Müttefeku't-tashîf* diğer eserleridir.³²³

³¹⁹ İhsan Abbâs, 1975: 98.

³²⁰ Zirikli, 2002: 191.

³²¹ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân* (thk. İhsan Abbâs), 1994: C.II, s. 85.

³²² İbn Hallikân, 1994: II, 88.

³²³ Tüccar, Zülfikar, “İbn Raşîk el-Kayrevânî,” DİA, TDV Yay, İstanbul, 1999, C. XX, s. 247-249.

3.1.35. Atîk b. Ali b. Dâvud es-Sementârî (464/1071) عتيق بن علي بن داود السمنطاري

Sicilya'da Mâlikî fıkıh ekolünün kurucularından kabul edilen meşhur fıkıh ve hadîs âlimi Atîk b. Ali es-Sementârî (464/1071)) senesinde vefat etmiştir. Bağdat'ta Ebu'l_Kâsım el-Ezcî, Ebu'l-Hasen el-Kazvîni, Bişrî b. Abdillâh el-Kâyîni, İsfahan'da Ebû Nuaym el-Hafız'dan (430/1038), Sehl b. Muhammed b. el-Hasen el-Halencî, Ebu'l-Fadl Abdurrahmân b. Ahmed er-Râzî'den semâ etmiştir. Ahvaz'da Ebû Temmâm Abdullâh b. Ahmed b. Ali b. Abdûs, el-Kâdî Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. İshak, el-Hasen b. Muhammed b. el-Cümei', Sûr'da Süleym b. Eyyûb, Harran'da Ebu'l-Kâsım ez-Zeydî'den semâi vardır. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım el-İsfehânî'den³²⁴ ve İbn Hasâirî olarak bilinen Ebû Hasen Ahmed b. Abdurrahmân es-Sıkkîlî'den (432/1040) de semâ vardır. Kendisinden de Ebu'l-Bahâ Abdülkerim b. Abdillâh b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkkîlî'nin (Sicilya'da doğmuş (517/1123) senesinde vefat etmiştir) semâi vardır. Fukahâdan olan Ebu'l-Bahâ Abdülkerim b. Abdillâh b. Muhammed es-Sıkkîlî aynı zamanda kıraat ve hadîs âlimi idi. Silefî *Mu'cemu's-Sefer*'de Ömer b. Yûsuf Ebî Hafs b. el-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkkîlî'nin de Sementârî'den (464/1071) semâi olduğunu söyler.³²⁵ Yûsuf Hasan Nevfel de *el-Arabu fî Sıkkîliyye*'de hem Ömer b. Yûsuf Ebî Hafs el-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkkîlî'nin (526/1131) hem de Abdülkerim b. Abdullâh b. Muhammed el-Mukrî'nin (517/1123) Sementârî'den semâi olduğunu söyler.³²⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. el-Hasen b. Müslim es-Sıkkîlî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ubeydillâh b. Habeşi'l-Fakîh es-Sûrî de Sementârî'den semâ etmişlerdir.³²⁷

Sementârî, İbn Hasâirî'nin elinde yetiştikten sonra hadîs tedrisi için Sementar'dan siyaset ve fikir başkenti Palermo'ya hicret etti.³²⁸ Horasan, İran, Şam, Hicaz'a kadar pek çok yere gitti.³²⁹ Abdülhak'ın *el-Müdevvene*'ye olan ilgisi gibi Sementârî de *el-Muvatta'* ile ilgilendi ve onun gibi hadîs ilmi ile ilgili çalışmalarda bulundu. Sementârî'nin (464/1071) öğrencilerinden birinin, Mısır'da Abdülhak'ın öğrencilerinden birinden hadîs rivâyet etmesi ilginçtir.³³⁰

Sementar'ın Sicilya adasında bir köy olduğu söylenir. Hafız Muhıbbüddîn en-Neccâr'ın Ebu'l-Hasen el-Makdîsî'den naklettiği yazısında okudum: “Salih ve âbid bir adam olan Atîk es-Sementârî bu köydendir. Rakâik alanında tasnif etmiş olduğu on cildi aşan *Delîlül-Kâsîdîn* isimli bir eseri vardır.” İbnü'l-Katta' (515/1121) şöyle der: “Sementârî, adanın müctehid âbid ve zâhid âlimlerindendir. Hac için Hicaz'a gitti. Yemen, Şam, İran, Horasan'a

³²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 1996: C. XXXVIII, s.296.

³²⁵ Zeyd eş-Şerîf, <https://www.alukah.net/culture/0/82223/> 07.02.2015, erişim: 12.12.2020, 22.23.

³²⁶ Nevfel, 1965, 45.

³²⁷ İbn Asâkir, 1996: XXXVIII, 296.

³²⁸ Yâkût el-Hamevî, 1995: 253; Nevfel, 1965: 45.

³²⁹ Yâkût el-Hamevî, 1995: 253; Nevfel, 1965: 45.

³³⁰ Nevfel, 1965: 45.

seyahatler yaptı. Gittiği bu beldelerde ehl-i hadîs'ten âbid ve zâhid kimselerle görüştü, onlardan duyduklarının hepsini yazdı ve tasnif etti. Gitmiş olduğu beldeleri ve hadîs semâ ettiği âlimleri alfabetik olarak tasnif ettiği gayet fasîh bir eseri vardır. Rekâik alanında daha önce görülmemiş güzellikte *Ahbâru's-sâlihîn* adında büyük bir kitabı vardır. Fıkıh ve hadîs alanında da güzel bir te'lîfi vardır. Hafız Ebu'l-Kâsım der ki, bana ulaşan bilgiye göre, Sementârî, 464/1071 senesinde vefat etti.³³¹ On iki ciltlik *Delîlü'l-Kâsîdîn* isimli bir eseri daha vardır.³³² *Mu'cemü'l-buldân* isimli eserinde, kendilerinden hadîs semâ etmiş olduğu yetmiş yedi hocasının isimlerinin mevcut olduğu bilgisi vardır.³³³ Zehebî onun salih ve zahid bir âlim olduğunu söylemiştir.³³⁴

3.1.36. Gâlib b. Abdillâh b. Ebi'l-Yümn b. Muhammed b. Âmil el-Kaysî (465/1072) غالب

بن عبدالله بن ابي اليمن بن محمد بن عامل القيسي

Aslen Mayorkalı olup Dâniye'de hayatını sürdürmüştür. Ebû Temmâm'ın, Ebu'l-Âla Sâid b. el-Hasen b. İsa el-Bağdâdî er-Rebeî el-Lügavî'den (417/1026), 414/1023 senesinde Sicilya'ya gelip hadîs aldığı bilgisi mevcuttur. Ebû Abdillâh Habîb b. Ahmed'den semâi vardır, rivâyetlerinin icâzetini vermiştir. Kâsım b. Asbağ (340/951), Ebû Ali el-Bağdadî'den de semâi vardır.³³⁵ Endülüs'e gelmiş burada Ebû Ömer b. Abdilber'den (463/1071) rivâyet etmiştir. Ebû'l-Fütuh Sâbit el-Cürcânî (431/1039) ve Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef et-Tüçîbî el-Bâcî'den (474/1081) de rivâyette bulunmuştur. Ebu'l-Asbağ b. Şefî' (470/1077) Ebû Bekr Yahyâ İbnü'l-Faradî kendisinden rivâyette bulunan âlimlerdir.³³⁶

3.1.37. Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn el-Fakîh es-Sıkkî (466/1073) عبدالحق بن محمد بن

هارون الفقيه الصقلي

Abdülhak fakir bir aileye mensuptu. Ev ihtiyaçlarını karşılamakta ve kitap satın almakta zorlanıyordu. Öyle ki, el-Berîlî³³⁷ olarak tanınan Halef Ebû Mevlâ Yûsuf İbn Behlûl el-Belensî el-Ma'ruf'a (449/1057) ait öğrencilerin münazarada kullandığı *el-Müdevvene*'nin şerhi ve ihtisarı olan *et-Takrîb* isimli kitabı alamayınca ancak ev ihtiyaçlarından bir şeyler satarak alabildi.³³⁸ Fıkıh ilmini Kayrevân ulemasından Ebû Bekr b. Abdurrahmân, Ebû İmrân el-Fâsî (430/1039), Abdullâh b. el-Ecdâbî'den (432/1040) almıştır. Ebû Bekr b. Ebu'l-

³³¹ Yâkût el-Hamevî, 1995: 253.

³³² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lam*, Dâru'l-Kitâbü'l-İzzî, 1994, s. 153.

³³³ İbn Asâkir, 1996: XXXVIII, 297.

³³⁴ Zehebî, 2003: X, 209.

³³⁵ Merrâküşî, III, 432-433.

³³⁶ Merrâküşî, 2013: III, 433.

³³⁷ Hedîyyetü'l-ârifîn, C. I, 348.

³³⁸ İbn Ferhûn, trs, I, 352.

Abbâs da hocasıdır. Hac esnasında, *et-Telkîn* isimli kitabın sahibi³³⁹ Kâdî Abdülvehhâb (422/1031), Ebû Zer el-Herevî (434-35/1043-44) ile görüştü. İnsanlar arasındaki meşhur meseleler hakkında sorular sordu. İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâli'nin (478/1085) görüşlerini aldı. Abdülhak (466/1073) onun fazîletini bilirdi. Şöyle demiştir: “Eğer yaşıml ilerlemiş olmasaydı onun kapısından ayrılmazdım.” *en-Nüket ve'l-furûk limesâili'l-Müdevvene* isimli eser, yazmış olduğu olduğu ilk kitaptır. Daha sonra bu yazmış olduğu eser için pişmanlık duyduğu söylenir. Hatta "Onu toplamaya ve gizlemeye gücüm yetseydi bunu yapardım" demiştir.³⁴⁰

Abdülhak, şöhreti Sicilya içinde ve dışında duyulmuş büyük bir fakîhti. Hicri 540/1145 senesinde hac yaptığında Mekke'de Cüveynî (478/1085) ile görüştü. Birbirlerine çok hürmet ettiler. Her ikisi de Mekke'de olmalarına rağmen birbirleriyle mektuplaşmaları şaşılacak şeydir. Öyle görünüyor ki, Abdülhak, Cüveynî'nin başta fikhî ve kelâmî mevzularla ilgili soruların cevaplarını, daha sonra insanlar için neşredeceği bir kitapta toplamak istemiştir.³⁴¹ İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, döneminde Şâfiî fakîhi bir âlimdir, bu da gösteriyor ki Abdülhak, sadece Mâlikî mezhebi ile ilgilenmemiş İmâm-ı Cüveynî ile mezhepsel hususlarda münazara etmiş yetkin bir âlimdir.³⁴²

Kurtubalı Süleyman b. Yahyâ b. Osmân b. Ebi'd-Dünya, Abdülhak (466/1073) ile hac esnasında karşılaştı, Mısır ve Mekke'de arkadaşlık yaptılar. Süleyman b. Yahyâ, Abdülhak'tan birçok bilgi aldı.³⁴³

Bir dönem Sicilya'da çalışmalar, *Tehzib* kitabının etrafında yapılmıştır. Bu Abdülhak es-Sıkkîlî'nin de yaptığı bir şeydir. Örneğin bu minvaldeki bir kitabına *İstidrâkûn alâ muhtasarı'l Berâdeî* ismini verdi.³⁴⁴

Öğrencileri:

Ebû Hafs Ömer b. Yûsuf b. Muhammed b. el-Hazza' el-Kaysî (526/1131)

Ebû Tâhir es-Silefî (576/1180)

Ebu'l-Bahâ Abdülkerîm b. Abdillâh b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkkîlî (517/1123)

Ebu't-Tâhir İsmâil b. İbrâhîm b. Şebl

Ali b. İbrâhîm Ebû Bekr eş-Şâşî el-Mukrî (507/1114)

Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Serakûsî el-Fakîh es-Sıkkîlî

Muhammed b. Ömer b. Ebi'l-Asâfir el-Hazrecî'dir. (504/1110)

³³⁹ Zehebî, 2003: X, 234.

³⁴⁰ Abdülhak es-Sıkkîlî, *Kitâbü'n-nüketi ve'l-furûk li-mesâili'l-Müdevveneti ve'l-muhteletati*, Dâru ibn Hazm, Beyrut, 2009, s. 5; İbn Ferhûn, trs. C.II, s.56.

³⁴¹ İhsan Abbâs, 1975: 99.

³⁴² Zehrânî, 1996, 320,

³⁴³ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 320.

³⁴⁴ Zehrânî, 1996: 515.

Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed el-Meâfirî³⁴⁵

Ebû Bekr Yahyâ b. İbrâhîm b. Osmân b. Şebl el-İskenderânî (514/1120)

Abdülhak'tan birçok hadîs yazmıştır.³⁴⁶

İbnü'l-Hannât olarak tanınan Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed es-Sadeî (507/1113), Sicilya dışından Abdülhak es-Sıkillî'nin öğrencisidir.³⁴⁷ Endülüslü âlim İbnü-Hassâr Halef b. İbrâhîm b. Halef b. Saîd el-Mukrî (511/1117) Sicilya'ya gelmiş ve burada Abdülhak ile ve Sicilya'nın önde gelen kıraat âlimlerinden Ebû Bekr b. bintü'l-Uruk görüşmüştür.³⁴⁸ Mekke'de ise, Abdurrahmân b. Muhammed el-Meâfirî ve İbn Katarî ez-Zebîdî öğrencileridir.³⁴⁹ Ebu'l Abbâs Ahmed b. Osmân b. Mekhûl (513/1119) (451/1059) senesinde yaptığı rihlede görüştüğü Abdülhak'tan rivâyette bulunmuştur.³⁵⁰

Eserleri:

en-Nüketü ve'l-furûk limesâili'l-Müdevvene, Tehzîbü't-talîb ve fâidetü'r-râgîb İstidrâkâtün alâ tehzîbi'l-Berâziî, Akîdetün ruviyet anhü, Süile anhâ Ebe'l-Meâlî el-Cüveynî, Mesâil, Cüz'ün fî zabtı elfâzî'l-Müdevvene'dir.³⁵¹

Tüm Terâcim kitapları onun 466/1073 yılında vefat ettiğini söyler.³⁵² Abdülhak es-Sıkillî eserlerinde, çoğunlukla Kayrevanlı hocalarının sözlerine ve kitaplarına işaret ederdi. *Tehzîbü't-Talib* kitabını, hocalarının kitaplarına ve sözlerine dayandırdı. Yine İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin (386/996) kitaplarına dayanmaktadır. Mesela *en-Nevâdir* ve *el-Muhtasar* kitaplarında, fukahânın meşhur olanlarının kitaplarına isnad ettiği gibi.³⁵³ Mısır'a yerleşti, İskenderiye'de vefat etti.³⁵⁴

3.1.38. Ali b. el-Müferrec (el-Ferec) b. Abdurrahmân es-Sıkillî (470/1077) علي بن المفرج بن عبد الرحمان الصقلي

Mekke kadılığı yapmıştır. Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm b. İsmâîl el-Cürcânî el-İsmâîlî'nin (371/982) arkadaşı Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sâ'd el-İsferâyînî, Mâlikî hadîs hafızı Ebû Zer Abd b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî'den (434-35/1043-44) semâî' vardır. Ebu'l-Kâsım Hibetü'llah b. Abdilvâris eş-Şîrâzî (485/1092), Ebu'l-Fityân Ömer b. Abdülkerim b. Sa'duveyh er-Ravvâsî (428/1036), Ebû Bekr Muhammed b. Abdilbâkî el-

³⁴⁵ Zehrânî, 1996: 515.

³⁴⁶ Silefî, 1993: 438.

³⁴⁷ Zehrânî, 1996: 527.

³⁴⁸ İbn Beşkuvâl, 1990, I, 276.

³⁴⁹ Nevfel, 1965: 47.

³⁵⁰ Kâdî İyâz, 1982: 101.

³⁵¹ Abdülhak es-Sıkillî, 2009: 5.

³⁵² Abdülhak es-Sıkillî, 2009: 5-6.

³⁵³ Zehrânî, 1996: 516.

³⁵⁴ Zehebî, 2003: X, 234; Kâdî İyâz, 1983: VIII, 74.

Ensârî (535/1141) kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.³⁵⁵ Norman istilasına rağmen adadan ayrılmayan âlimler arasındadır.³⁵⁶

3.1.39. Mûsâ b. Ali b. Muhammed b. Ali es-Sıkkîlî (470/1077) موسى بن علي بن محمد بن علي الصقلي

Bir süre Şam'da yaşamıştır. İlim ve fazilet ehli olup sika bir râvidir.³⁵⁷ Mekke'de Ebû Zer el-Herevî'den (434-35/1043-44)³⁵⁸ Hasan b. Cümei', Muhammed b. Ca'fer el-Mîmâsî'den (435/1043) semâ etmiştir. Oranın şeyhleri Abdülazîz el-Kettânî (466/1073) ve Gays el-Erminâzî de kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Mısır'da vefat etmiştir.³⁵⁹

3.1.40. Muhammed b. Sâbık es-Sıkkîlî (493/1099) محمد بن سابق الصقلي

Sicilyalı bir âlimdir. İlim talebi için Mekke'ye rihle yaptı, Abdülbâkî b. Fâris b. Ahmed ile görüştü ve ondan rivâyette bulundu. Ebû Bekr Muhammed es-Sıkkîlî yine Endülü's'e rihle yaptı ve Gırnata ehli ondan ilim aldı. Kendisine ait mukaddimesinde hata yapmaktan Allah'a c.c. sığındığı, Kelâmullah'ın, Allah'ın sıfatlarından biri olduğu üzere ehl-i sünnetin icma'ı olduğunu açıkladığı; *Ma'nâ kelâmu'llâhi ve'r-red ale'l-muhâlifîn* adında bir risalesi vardır.³⁶⁰

3.1.41. Ebû Bekr b. İkkâl es-Sıkkîlî (ö?) ابو بكر بن عقال الصقلي

Hadîs ilmine katkı sağlayan Sicilyalı âlimlerden biri de İbn İkkâl es-Sıkkîlî'dir. Hicri 426 Miladi 1034 yılında *Fevâidü İbn İkkâl* isminde bir kitap yazmıştır. Bu eserinde altı sahih kitabı karşılaştırmıştır. *Sahih-i Müslim*'in yönteminden bahsetmiştir.

İbn İkkâl kitabında, *Sahih-i Buhârî*'deki hadîs sayısı, Buhârî'nin *Târihu'l-kebîr, ed-Duafâ ve'l-mecrûhîn*'de zikrettiği kişi sayısını kaydetmiştir. Ebû Dâvud es-Sicistânî (275/889) ve kitabı *es-Sünen'e* işaret ederek kitabındaki hadîs sayısını zikretmiş, Ebû Dâvud'un şu sözünü almıştır: *لم اصف في هاذ الكتاب الا الاحكام* “Bu kitaba sadece ahkâm hadîslerini aldım”. Yine eserinde İmam-ı Mâlik'in (179/795) *el-Muvatta'*na işaret ederek onun bazı sözlerini nakletmiştir. İmam-ı Şâfi (204/820) ve Ahmed b. Hanbel'den (241/855) de aktarımlarda bulunmuştur. Zamanın Halifesi Ömer b. Abdilazîz'in (101/720) hadîs tedvinindeki rolünden bahsetmiş ve kitabını İbn Uyeyne'ye ait olan: *من اراد الاسناد الصحيح*

³⁵⁵ Sem'ânî, 1977; VIII, 321.

³⁵⁶ Nevfel, 1965: 46.

³⁵⁷ İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, Beyrut, 1995, C. LXI, s.11.

³⁵⁸ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyerü â'lâmi'n-Nübelâ*, 1985, C. XVII, s. 555.

³⁵⁹ Zehebî, 2003: X, 301.

³⁶⁰ Zehrânî, 1996: 327-328.

والحديث المعروف الذي تسكن اليه القلوب, فعليه, بحديث اهل المدينة “Sahih isnadı ve kalplerin kendisiyle tatmin olduğu ma’ruf hadîsi isteyene Medine ehl-i’nin hadîsi gerektir” ve İmam-ı Şâfi’nin “ما من كتاب بعد كتاب الله اكثر صوابا من كتاب مالك رحمه الله تعالى” Allah’ın kitabından sonra, doğruluk bakımından Mâlik’in kitabından başka hiçbir kitap yoktur” sözleriyle son vermiştir.³⁶¹ Ebû Muhammed b. el-Velîd b. Sa’d b. Bekr el-Ensârî el-Endelûsî (448/1056) İfrîkıyye’ye rihle yapmış ve kendisinden semâ etmiştir.³⁶²

3.1.42.Ömer b. Halef b. Mekkî es-Sıkillî el-Himyerî (501/1107) عمر بن خلف بن مكي الصقلي الحميري

Kendisinde dinî ve edebî ilimleri toplamış asrının büyük âlimidir.³⁶³ İbn Mekkî, yalnızca dil âlimi değil aynı zamanda fakîh ve muhaddistir.³⁶⁴ Ayrıca nahivcidir.³⁶⁵ Endülüslü olmasına rağmen “Sıkillî” nisbesiyle de anılmakta ve tanınmaktadır. Dil âlimi ve muhaddistir. Tunus kadılığı yapmıştır. *Teskîfü’l-lisân ve telkîhü’l-cenân* isminde bir kitabı vardır.³⁶⁶ Ebû Ömer, bu kitapta halk arasında yaygınlaşmış telaffuz hatalarını tashih, Kur’an’ı Kerim’in kıraatinde ve hadîsi şeriflerdeki bazı kelimelerin telaffuzlarında yapılan hatalar, fıkıh, tefsir, tıp ilmine dair terimlerin yanlış ve doğru telaffuzları, yine Arapça yazım kurallarında yapılan yanlışlıkların tashihi ve benzeri düzeltmeler yapmıştır.³⁶⁷ *Bâbu galatu ehli’l-hadîs* başlığıyla bir bölüm açmış ve 206-212 sayfalarda hadîs ilmine dair halk arasında yaygınlaşmış olan yanlış telaffuzların doğru kullanımlarını vermiştir.³⁶⁸ Zamanının büyük âlimlerindendir. Kendisinde dînî ve edebî ilimleri toplamış ve her ikisinde de önde gelen şehrinin en seçkin âlimlerindendir. Onun bu donanımı, onu, Tunus kadılığına yükseltti. Sicilya’da Müslüman kadıların sonuncusuydu. Normanların adadaki hâkimiyetlerinden sonra Sicilya’dan ayrıldı.³⁶⁹ Michele Âmârî de onun Tunus’a geçtiğini Tunus kadılığı yaptığını, muhaddis, fakîh, hatip, dil âlimi olduğunu belirterek, onun dil konusundaki üstünlüğü ve dile hâkimiyeti her yerde söylenegelmiştir der.³⁷⁰

İbn Mekkî’nin kitabında da bahsettiği önde gelen hocaları:

1-Muhammed b. Ali b. el-Hasen b. el-Ber (460/1067)

³⁶¹ Zehrâni, 1996: 294.

³⁶² Kâdî İyâz, 1983: VII, 238.

³⁶³ Medeni, *el-Müslimûne fî cezîrati Sıkilliyyete ve cenûbi İtalya*, trs. 239.

³⁶⁴ İhsan Abbâs, 1975: 103.

³⁶⁵ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 153.

³⁶⁶ Zirikli, 2002: V, 46.

³⁶⁷ İbn Mekkî es-Sıkillî, 1990: 6.

³⁶⁸ İbn Mekkî es-Sıkillî, 1990: 206.

³⁶⁹ Medenî, 1944: 239.

³⁷⁰ Âmârî, 1857: 597; Abdüvehhâb Hasan Hasenî, 90.

2-Abdülhak b. Muhammed b. Hârun Ebû Muhammed es-Sehmî el-Kuraşî es-Sıkillî (466/1073)

3-Hasen b. Raşîk el-Kayrevânî Ebû Ali el-Edîb eş-Şâir el-Lügavî (457/1064)³⁷¹

3.1.43. Ahmed b. Ömer b. Atıyye es-Sıkillî (504?505/1110?1111) احمد بن عمر بن عطية الصقلي

Her ne kadar kaynaklarda hadîsçi olarak ismi geçmese de, sika bir ravi olduğu kayıtlıdır.³⁷² Ebu'l-Huseyn, İbn Abbâs'tan “لو كان ابن آدم واديان من ذهب لا تبغي لهما ثالثاً، ولا يملأ ” “جوف ابن آدم إلا التراب *İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, onunla yetinmez üçüncüsünü ister. İnsanoğlunun karnını hiçbir şey doyurmaz ancak toprak doldurur.*”³⁷³ hadîsini rivâyet etmiştir. Ebu'l-Huseyn, (433/1041) senesinde Dimaşk'ta doğmuş ve yine (505/1111) senesinde Dimaşk'ta vefat etmiştir.³⁷⁴ Ebu'l-Kâsım es-Sümeysâtî Ali b. Muhammed b. Yahyâ (453/1061), Abdülazîz el-Kettânî'den (466/1073) semâi vardır. Rahbetü'l-Basal Mescidi'nde müeddib idi. Hafız İbn Asâkir (571/1176), onun kendisine icâzet verdiğini, Rebîul'l-Âhir ayında vefat ettiğini, sika bir râvi olduğunu söyler. İbn Sâbir onun doğum tarihini sorduğunda 433/1041 senesinde doğduğunu söylemiştir.³⁷⁵

3.1.44. Mus'ab b. Muhammed b. Ebi'l-Furât el-Kuraşî el-Abdarî es-Sıkillî (506/1112) مصعب بن محمد بن ابي الفرات القرشي العبدي الصقلي

Sicilya, Normanlar tarafından istilaya uğrayınca Endülüs'e gelmiştir. Ebû Ömer b. Abdilber'den (463/1071) rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Ebû Ali b. Arîb, İbn Kuteybe'ye (276/889) ait olan *Edebü'l-kâtib* isimli kitabı almıştır.³⁷⁶

3.1.45. Muhammed b. Abdillâh es-Sıkillî (508/1114) محمد بن عبدالله الصقلي

Fakîh Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed er-Rebeî el-Lahmî'den (478/1085) rivayeti vardır ayrıca fıkıh hakkındaki *et-Tabsıra* isimli eseri kendisinden icâzet yoluyla³⁷⁷ rivâyet etmiştir. Gırnata'ya gelmiş orada insanlar kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Gırnata'ya ticaret için gelmişti, sonrasında vefat edene kadar Gırnata'da kalmıştır.³⁷⁸ *Tabsıra*, Mâlikî fıkında onaylanmış kendisine itimat edilen bir kitaptır.³⁷⁹

³⁷¹ İbn Mekkî, 1990: 4.

³⁷² İbn Manzûr, el-İmâm Muhammed b. Mükerrrem, *Muhtasaru târihi Dimaşk*, Dâru'l-Fıkr, Suriye, 1984, C. III, s. 194.

³⁷³ Buhârî, “Rikâk, 10.

³⁷⁴ İbn Manzûr, 1984: III, 194.

³⁷⁵ İbn Manzûr, 1984: III, 193-194.

³⁷⁶ Zehebî, 2003: XI, 83.

³⁷⁷ Lahmî, Ali b. Muhammed er-Rebeî Ebu'l-Hasen, *Kitâbü't-tabsıra li'l-Lahmî*, Vizâratü'l-evkâf ve's-şüûnî'l-İslâmiyye, 2011: c.I, 14.

³⁷⁸ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 874; Merrâküşî, 2012: V, 203; Amârî, 1857: 48.

³⁷⁹ Zehrânî, 1996: 329.

3.1.46.Mecber b. Muhammed b. Abdilazîz es-Sıkkî (515/1121) مَجْبَر بن محمد بن عبدالعزيز الصقلي

Sicilyalı ediblerden ve ilim ehline'dir. Ebu'l-Hasen el-Hilefî'dan (492/1098) semâi vardır. Ebu't-Tâhir es-Silefî'nin (576/1180) de kendisinden semâi bulunmaktadır. Ebu't-Tâhir es-Silefî ile Mısır'da görüşmüşlerdir. Mısır'da ikamet etmiş ve burada şehit olmuştur.³⁸⁰ Sicilya'da doğdu ve burada ilmini tamamladı. Sonrasında Mısır'a yerleşti.³⁸¹ Silefî'nin verdiği bilgilere göre Ebu'l-Kasım, 464/1071 yılında Zi'l-kâde ayında Sicilya'da doğdu, Mısır'da yaşadı. Oldukça iyi bir edip ve şairdir. Kendisinin ve Sicilyalı diğer Şairlerin şiirleri ile ilgili bilgi aldığını söyler. Şu şiirini de nakleder;

يا من عصى الله مغرورا برحمته, اعمل لربك ما يرضى بإخلاص

إن الذي جعل الفردوس منزلة, لمن أطاع أعد النار للعاصي

*Ey Allah'ın Rahmetine rağmen ona asi olan kişi,
İhlasla Rabbinin razı olacağı işler yap,
O ki, kendine itaat edenler için Firdevs'i, ev olarak hazırlayan,
Kendine asi olan için ise, Ateşi hazırlayandır.*³⁸²

3.1.47.Ali b. Ca'fer b. Ali Muhammed b. Abdillâh b. Huseyn el-Ağlebî Ebu'l-Kâsım b. el-Katta' es-Sâdi (515/1121) علي بن جعفر بن علي محمد بن عبدالله بن حسين الاغلبى ابو القاسم القطاع السعدي

(433/1041) senesinde Sicilya'da doğdu. Burada yetişti ilmini burada tamamladı. Sonrasında "Kinâne" şehrine yerleşti. *Târîhu Sıkkîyye* isiminde bir kitap yazdı.³⁸³ Silefî (576/1180) onun Amr b. el-As Camii'nde dil derslerini okutmak için bir ders halkası olduğunu, kendisinin saygılı güzel ahlaklı, Mâlikî mezhebine mensup, hadîs ilmi ve hadîs ehline ilgisi olan bir kimse olduğunu söyler.³⁸⁴

Mısırlı eleştirmenler ise, onu mütesâhil olarak vasıflandırmışlardır. Mısırlılar, Cevherî'nin *Sihah* isimli eserini kendisinden almışlardır.³⁸⁵ Şaşırtıcı olan ise, Horasan'dan hiç kimsenin İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'ye (398/1007) ait olan eseri rivâyet etmemesi, bu kitabı muttasıl senetle İbn Katta'nın (515/1121) Mısırlılara rivâyet etmesidir.³⁸⁶ Bazı eserleri: *Tehzîbü'l-Ef'âl*. İbnü'l-Kutîyye'nin el-Ef'âl, fiiller sözlüğüdür. *Mecmû' min şî'ri'l-Mütenebbî*

³⁸⁰ Silefî, 1993: 382.

³⁸¹ Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 234.

³⁸² Silefî, 1993: 382.

³⁸³ Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 231.

³⁸⁴ Zehebî, 2003: XI, 266.

³⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, 2002: V, 506.

³⁸⁶ Kıftî, Ebu'Ali b. Yûsuf, *el-Muhammedûne min eş-şuarâ' ve eş'ârihim* (thk. Hasen M.)1970, C. I, s. 232.

ve *gavâmizuhû*, beyitler ve bu beyitlere dair açıklamalar bulunmaktadır. *Ed-Dürretü 'l-haîre fî 'l-muhtâr min şu'arâ 'i 'l-cezîre (el-Cevheretü 'l-hatîre)*, İçinde 170 şairin biyografisi bulunmaktadır. *Ebniyetü 'l-esmâ' ve 'l-ef'âl ve 'l-mesâdir* bir diğer eseridir. *Hâşiye (Havâşin) alâ Kitâbi's-sihâh, Sihahu 'l-lüga* adlı esere yapılan haşiyedir. *Ferâidü 'ş-şüzûr ve kalâidü 'n-nühûr*, şiirlerden müteşekkil bir risaledir. *Muhtaşar fî mühmelâtî 'd-devâ 'ir elletî ehmeletha 'l-Arab*, Aruz ile ilgili bir risaledir. *El-Bâri fî ilmi 'l-arûz, İhtisârü 'z-zihâf el-Bâri fî ilmi 'l-arûz, eş-Şâfi' fî ('ilmi) 'l-kavâfi, Müntehabât, Şerhu ebyâtî 'l-mu'âyât, Şerhu 'l-Emsile, ümehu 'l-mülâh fî şuarâ 'i 'l-Endelüs, el-Mülehu 'l-'asriyye, el-Esvât, Kitâbü's-Seyf, et-Tivâl ve esmâühüm ve sıfâtühüm, el-Kısâr ve esmâühüm ve sıfâtühüm, el-Keşf an mesâvi 'i 'l-hamr, en-Nikâh, el-Meşyü ve 's-seyr* diğer eserlerinden bazılarıdır.³⁸⁷

3.1.48. Abdurrahmân b. Atîk b. Halef İbn Fahhâm es-Sıkillî el-Kuraşî (516/1122)

عبدالرحمان بن عتيق بن خلف ابن فحام الصقلي القرشي

İbn Fahhâm'ın (422/1030) veya (425/1038) senesinde doğduğu hususunda iki farklı tarih vardır.³⁸⁸ Yaşamının ilk yıllarına ait ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. İlim talebi için 16 yaşlarında (438/1046-454/1062) yılları arasında Mısır'a gittiği sonrasında Sicilya'ya döndüğü kabul edilmektedir. Silefî de ilim talebi ve kıraat öğrenimi için 438/1046 yılından 454/1062 yılına kadar Mısır'da kaldığını söyler. İbn Fahhâm, Sicilya'ya döndükten sonra on iki yıl Sicilya'da kaldı. Hristiyan olan Normanlar adayı işgal edince belli bir süre artık hayatın bir düzen içinde olmadığı, savaşların, fitnenin, zorlukların, kavgaların merkezi haline gelmiş, ilmî çalışmaların yapılabilmesi için ortamın kalmadığı şeyhlerin bu hususta zorlandığı bir yer olan Sicilya'da, âlimlerin bu sıkıntıları gördükten sonra adada kalmak için koşullar uygun olmadığından İbn Fahhâm'ın Mısır'a gitmeyi tercih ettiğini söyleyebiliriz. Müslümanların Kuzey Afrika'ya, Endülüs'e, Doğu'ya göçleri, Norman istilasının başladığı (460/1068) yıldan başlar. İbn Fahhâm (466/1073) yılında İskenderiye'ye yerleşti ve (516/1122) senesinde vefat edene kadar orada kaldı. Bu uzun yaşamını ilim öğrenme ve öğretmeye harcadı Allah ondan razı olsun onu Cennet'te en yüksek makamlara eriştirsin.³⁸⁹ İfrıkıyye bölgesinden Muhammed b. Abbâs el-Ensârî el-Havvâs (428/1036), İbn Fahham'ın ellerinde yetişmiş bir âlimdir.³⁹⁰

Normanlar adayı istilâ edince, İbnü'l-Fahhâm es-Sıkillî Sicilya'dan ayrılarak Mısır'a gitti. Kıraat ilminde otorite kabul edilir, eserleri çoğunlukla hadîs-i şerifler ve kıraat ilmine

³⁸⁷ Günel, Fuat, "İbnü'l-Katta' es-Sıkillî", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2000, C. XXI, s. 105-106.

³⁸⁸ İbn Fahhâm, es-Sıkillî Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Atîk, *Kitâbü 't-tecrîd li-büggyeti 'l-mürîd fî 'l-Kirâati's-seb'a* thk. Dârî ed-Devrî, Dâru Ammâr, Amman, 2002, s.12.

³⁸⁹ İbn Fahhâm, 2002: 13-14.

³⁹⁰ Zehrânî, 1996: 527.

dairdir. Ünlü eserleri: *Kitâbü't-tecrîd fî bügyeti'l-mürîd ve kitâbü müfredâti Ya'kûb'tur*.³⁹¹ *et-Tecvîd li-bu'yeti'l-mürîd fî'l-kirââti's-seb'a*'nın musannifidir. Ebu'l-Hasen Ali b. Mufaddal (611/1214) ve Silefî (576/1180) onun sika bir râvi olduğunu söyler. Mısır'a rihle yaptı oranın büyükleriyle görüştü. Ebu'l-Abbâs b. Nefîs (453/1061), Abdülbâkî b. Fâris b. Ahmed el-Himsî (450/1058), Ebu'l-Hüseyn Nasr b. Abdilazîz b. Ahmed el-Fârisî'den (461/1069) kıraat ilmini aldı. Oradaki âlimlerin bir kısmından semâî da vardır. Ebu'l-Abbâs İbn Hutay'e (560/1164), Ebû Tâhir es-Silefî, Yahyâ b. Sa'dûn el-Kurtubî (567/1172), Abdurrahmân b. Halefullah b. Atıyye (572/1176) kendisinde okudu. Süleyman b. Abdilazîz el-Endelüsî onun için: "Ne Mağrib'de ne Meşrik'ta ondan üstün bir kıraat âlimi görmedim" der.³⁹² Ebû Tâhir el-Huşûî (598/1201) icâzet yoluyla kendisinden rivâyette bulunmuştur.³⁹³

İbn Fahhâm'ın Hocaları:

- 1-İsmâîl b. İbrâhîm b. Gâlib Ebû İshâk İbn el-Hayyât el-Mâlikî eş-Şeyh el-Mukrî Adl
- 2-Ahmed b. Saîd b. Ahmed b. Nefis Ebu'l-Abbâs el-Mısırî el-Mukrî el-Etrablusî
- 3-Ahmed b. Ali b. Hâşim Tâcû'l-Eimmeti Ebu'l-Abbâs el-Mısırî el-Mukrî Şeyh Hâfız Üstâz (445/1053)
- 4-Abdülbâkî b. Fâris Ahmed Ebu'l-Hasen el-Himsî el-Mısırî el-Mukrî (450/1058)
- 5- Avnüllah b. Muhammed b. Abdurrahmân b. Avnüllah Ebu'l-Hasen el-Kurtubî (510/1116)
- 6-Ebu'l-Hüseyn Nasr b. Abdilazîz b. Nûh el-Fârisî eş-Şîrazî el-Mukrî (461/1068)³⁹⁴

Öğrencileri:

- 1-İsâ b. Halîfe el-Lahmî (611/1214)
- 2-Kerem b. es-Saffâr³⁹⁵

Kıfî (646/1248), Silefî (576/1180) ve Zehebî (748/1348) onun için "Kurrâ'nın büyüklerindendir, Kur'an hafızı, sadûk, mutkîn, âlim bir kimsedir" der. Cezerî onun sika ve muhakkik olduğundan bahseder.³⁹⁶

³⁹¹ Azîz Ahmed, 1979: 87.

³⁹² Silefî, *Mu'cemü's-sefer*, 1993: 175.

³⁹³ Zehebî, 2003: XI, 254-255.

³⁹⁴ İbn Fahhâm, 2002: 14-15.

³⁹⁵ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 147.

³⁹⁶ İbn Fahhâm, 2002: 21-22.

3.1.49. Muhammed b. Ebi'l-Ferec el-Mâzerî el-Kettânî el-Mâlikî es-Sıkillî (ez-Zekî)

المالكي الصقلي ابو عبدالله محمد بن ابي الفرج المازري الكتاني (516?517/1122?1123)

İbn Yûnus es-Sıkillî 'nin (451/1059) Mâlikî Mezhebi hakkındaki *Müdevvene* üzerine yapılmış bir çalışma olan *el-Câmi*' adlı kitabını Sicilyalı şeyhlerden almıştır.³⁹⁷ Mâlikî mezhebinin önde gelen hafız fakîhlerindendir. Diğer ilimleri de Sicilyalı şeyhlerden almıştır. Mâzer (Mâzera) doğumlu olup beldesini Normanlar işgal edince Kayrevan'a döndü. Ebu'l-Kâsım İmam-ı Suyûrî (462/1069) ve Hırakî'den (380/990 (ö?)) semâî vardır.³⁹⁸ Ebû Nasr b. Fadl b. el-Huseyn et-Taberânî³⁹⁹ Yûsuf b. Muhammed et-Tavzerî (513/1119) İfrîkîyyeli salih öğrencilerindendir. Bir süre Mısır, Şam ve Irak'ta ikamet etmiştir. Bağdat'ta Arapça ve Dil alanında dersler vermiştir. İsfahan'da kalmış ve (516/1122) yılında İsfahan'da vefat etmiştir. Kıraat, tefsir, lügat ve nahiv alanında birçok kitap te'lîf etmiştir.⁴⁰⁰ Kuran ilimleri hakkında te'lif ettiği *el-İstîlâ*' isimli bir eseri vardır. *Ta'likun Kebîr* isimli eseri ise, Mâlikî mezhebi hakkında 1000 soruya verilen cevaplardan oluşan bir eserdir.⁴⁰¹ *Mukaddime fi'n-Nahv* isimli eseri önemli bir çalışmadır.⁴⁰² İmam-ı Gazâlî ile aralarında çokça cedel ve münazara olmuştur.⁴⁰³ Lügat ve Nahiv âlimi olup⁴⁰⁴ Kur'an ilimlerinde ve diğer ilimlerde uzmandı.⁴⁰⁵

3.1.50. Abdülkerîm b. Abdillâh b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkillî (517/1123) عبد الكريم بن عبد الله بن محمد المقرئ الصقلي

عبدالله بن محمد المقرئ الصقلي

Ebu'l-Bâhâ hadîs ve kıraat ehliydendi. (440/1048) yılında Sicilya'da doğmuştur.⁴⁰⁶ (517/1123) yılının Şâ'ban ayında İskenderiye'de vefat etmiştir. Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen ibn el-Berr el-Lügavî (460/1067) Ebu Ali el-Hasen b. Reşîk eş-Şâir el-Ezdî el-Kayrevânî (456/1064) Ebû Bekr es-Sementârî el-Fakîh es-Sıkillî (464/1071), Abdülhak b. Muhamed b. Hârûn es-Sehmî (466/1073), Ebû Abdullâh b. Cümeyhîr (ö?) ve Muhammed b. Yûnus es-Sıkillî (451/1059) ile görüşmüştür.

³⁹⁷ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 150.

³⁹⁸ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002, C.I, s. 1173 .

³⁹⁹ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 150.

⁴⁰⁰ Abdülvehhâb, 1955: 93-94.

⁴⁰¹ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 102.

⁴⁰² Zehrânî, 1996: 408-409.

⁴⁰³ Zehrânî, 1993: 330.

⁴⁰⁴ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 156.

⁴⁰⁵ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 101.

⁴⁰⁶ Zehebî, 2003, c.XI, s.277.

Hocaları:

Adaya ziyarete gelmiş olan heyette bulunan; Ahmed b. Muhammed el-İşbîlî'den dersler almıştır.⁴⁰⁷ Kıraat derslerini Sicilya'nın önde gelen kıraat âlimlerinden almıştır: Ebû Muhammed Abdullâh b. Ferec el-Medîni (503/1109), Muhammed b. İbrâhîm b. eş-Şâmî (ö?) Ebû Bekr Muhammed b. Ali Ezdî, İbn Bintü'l-Arûk Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Fettâl'den (508/1114) almıştır.

Hadîs ilmini Abdülhak b. Muhammed b. Hârun es-Sehmî (466/1073) ve Atîk b. Alî b. Dâvud es-Sementârî'den (464/1071) aldığını söylemiştir.

Fıkıh derslerini Muhammed b. Yûnus (451/1059), Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Lahmî, Ömer b. Ebu't-Tayyib, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Meâfirî el-Kayrevânî el-Kâbisî'nin (403/1012)) ashabından müteabbid olarak bilinen babasından almıştır.

“الذي تفوته صلاة العصر كانما وتر اهله وماله” *“İkindi namazını kaçırın kişinin ehli ve malı yağmalanmış gibidir”*⁴⁰⁸ Hadîs-i Şerif’ini, Abdullâh b. Ömer’den rivâyet etmiştir.⁴⁰⁹ Ebû Bekr b. el-Ber (460/1067) ve Ebû Ali b. Reşîk (456/1064) ile görüştüğünü her ikisinin de Sicilya’da vefat ettiklerini söyler. Norman istilasından sonra adadan ayrılmıştır.⁴¹⁰

3.1.51. Muhammed b. Abdilazîz b. Ebi'l-Hayr b. Ali el-Ensârî (518/1124) محمد بن عبدالعزيز بن أبي الخير بن علي الانصاري

Ebu'l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüçîbî el-Bâci (474/1081), ed-Delâi, İbn Sa’dun (567/1172), Ebû Dâvud el-Mukrî’den (490/1096) semâi vardır. Rihle yaptı ve Abdülcelîl ed-Dibâci (461-470/1068-1077) ile karşılaştı onda usûl okudu bununla beraber hadîs ve kıraat ilimleri ile de ilgilendi. Ayrıca Sadeffî’den (514/1120) hadîs dinledi.⁴¹¹ Ebû Abdillâh Siraküza (Siracusa) ehlinden olup daha sonra Kurtuba’ya yerleşmiş ve 518/1124 senesinde orada vefat etmiştir⁴¹²

3.1.52. Atîk b. Muhammed b. el-Hâkim et-Temîmî es-Sıkkîlî (523/1128) عتيق بن محمد بن الحكيم التميمي الصقلي

Allah’ın salih kullarından olup, kendini ibadet ve zühde vermiş dünyadan yüz çevirmiş yalnızca ahirete yönelmiş zâhid, salih bir şeyhtir. Kendisi birçok kimse tarafından hayırla ve

⁴⁰⁷ Hâlid es-Sıkkîlî, 2012: 145.

⁴⁰⁸ Buhârî, “*Mevâkîtü’s-Salât*”, 14; Müslim, “*Mesâcid*”, 200.

⁴⁰⁹ Silefî, 1993: 189-190.

⁴¹⁰ Nevfel, 1965:46.

⁴¹¹ Kadı İyaz, 1982: 89.

⁴¹² Kadı İyaz, 1982: 88.

iyilikle vasfedilmiştir.⁴¹³ Ebû Bekr Muhammed b. Ali ibn el-Hasen b. el-Ber et-Temîmî el-Karevî'den (460/1067) semâî vardır. Kendisinin tasavvuf hakkında şöyle bir şiiri vardır:

ليس التصوف لبس الصوف ترقيه ولا بكاءك ان غنى المغنونا
ولا صراخ ولا رقص ولا طرب ولا ارتعاش كأن قد صرت مجنونا
بل التصوف ان تصفوا بلا كدر وتبع الحق والقرآن والدين
وان ترى خاشعا لله ذا وجل طول دهرك ما قد عشت مجنونا

“Tasavvuf, yün elbiseler giymek değildir,

Ağlaman, şarkıcılar gibi teganni etmen, bağırman, dans etmen, neşelenmen değildir,

Sanki delirmiş gibi titremek de değildir,⁴¹⁴

Tasavvuf, kederlenmeden temizlenmektir,

Her zaman için yaşadığın sürece mecnun misali; tevazu ile Allah’a saygı duyarak ürpermek, hakikate, gerçeğe ve dine tabi olmaktır.”⁴¹⁵

3.1.53.Ömer b. Yûsuf b. Muhammed el-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkillî (526/1131) عمر بن يوسف بن محمد الحزا القيسي الصقلي

Silefî (576/1180), *Mu’cemü’s-sefer*’de, onun zahidlerin meşhurlarından ve âbid kulların ileri gelenlerinden olduğunu Sicilya ehlinin gönlünde büyük bir yere sahip olduğunu kendisinin de ondan hadîs aldığını, doğumunun Ramazan ayında 430/1038 yılında olduğunu söyler.

Hocaları:

Muhammed b. Abdillâh el-Kannâd

Ebû Muhammed b. Abdillâh b. Ferec (503/1109)

Fakîh Abdülhak b. Muhammed İbn Hârûn (466/1073)

Ebû Bekr b. Abdillâh b. Yûnus (451/1059)

Atîk es-Sementârî (464/1071)

Abdülhamid İbn Muhammed el-Kayrevânî es-Sâîğ (478/1085)

Ali İbn Muhammed b. Ebi'l-Kasım el-Mâ'luf

Sefakus'ta سفاقس ise Ali b. Ebû Bekr er-Rebeî'de (478/1085) okudu.

Aynı zamanda kıraat âlimi olup Sicilya’da Abdülhak es-Sıkillî (466/1073) ve Muhammed b. Yûsuf’un fikhî üzere dersler vermiştir.⁴¹⁶ “Ebû Hafs, Peygamber s.a.v. hakkında yalan bir haber verme korkusuyla benden başka kimseye hadîs’ten bir şey okumaz, rivâyetten kaçınırdı kendisiyle olan uzun konuşmalarımızda onun bütün rivâyetlerinin Atîk

⁴¹³ Sem’ânî, 1977: VIII, 321-322; Bağdâdî, İbn Neccâr, *Zeylû târihi Bağdat*, trs ,C. II, s.132.

⁴¹⁴ Bağdâdî: trs, II, 191.

⁴¹⁵ Bağdâdî, trs. II, 191.

⁴¹⁶ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 151.

es-Semantârî'den (464/1071) semâ ve icâzet yoluyla olduğunu gördüm. Semâ ve icâzet olarak tüm rivâyetleri için bana icâzet verdi. 522/1128 senesinde onunla konuştuğumuzda, kendisinin Ramazan ayında (430/1038) senesinde Sicilya'da doğduğunu söyledi.” demiştir.⁴¹⁷ Ebû Hafs es-Sıkkî (526/1131), Ebu'l-Kâsım Zeydûn b. Ali es-Sebî'nin müellifi olduğu İslam hakkındaki meşhur kitaplarının müstahreci olan *el-Câmî li-Nüketi'l-Ahkâm* isimli kitabı icâzetle rivâyet etmiş, ondan da el-Vezîr Ebû Ca'fer Ahmed b. Saîd b. Hâlid el-Lahmî (ö?) vasıtası ile Kâdî İyâz'a gelene kadar yine icâzetle rivâyet olunmuştur.⁴¹⁸ 451/1059 senesinde hacca gitti, orada üç yıl kaldı ve sonrasında Sicilya'ya döndü daha sonra ise, Norman istilasını başlayınca adadan ayrılarak 472/1079 senesinde İskenderiye'ye yerleşti vefat edene kadar orada yaşamıştır.⁴¹⁹ Silefî onun 526/1131 senesinde Muharrem ayında vefat ettiğini söyler.⁴²⁰ Va'le kabristanına Ebû Bekr el-Hanîfî (204/819), Ebu'l-Abbâs b. Hattâb eş-Şâfî ve Ebû Ali el-Hadramî el-Mâlikî'nin kabirlerinin yakınına defnedilmiştir.⁴²¹

3.1.54. Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hayr es-Sıkkî (526/1131) عبد الرحمان بن يوسف بن حير الصقلي

İlerleyen yaşına rağmen, hadîs okumak için Ebû Tâhir es-Silefî'nin (576/1180) meclisine sık sık gelirdi. Silefî onun için “Salih, hayırla yoğrulmuş, yaşlı, Kur'an hafızı, çokça tilaveti olan, ilme ve ilim ehline muhabbet besleyen, hayırlı bir kimseydi” der.⁴²² Fitne günlerinde, kendisi de hayırlı işler yaparak insanlara örnek olmuş ve onları sükunete davet etmiştir. İkinci namazını eda ederken secde ruhumu teslim etmiştir.”⁴²³

3.1.55. Muhammed b. el-Müslim b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kuraşî el-Mahzûmî es-Sıkkî (530/1135) محمد بن المسلم بن محمد بن ابي بكر القرشي المخزومي الصقلي

İskenderiye'de yaşadı. Sicilyalı hocalarda ilim tahsil etmiştir. Ebu'l-Abbâs er-Râzî'den (478/1085) ve Ebû Bekr et-Turtûşî'den (520/1126) hadîs semâ etmiştir. Birçok alanda; Nahiv, Edeb vd. yetkin bir âlim olup daha çok usûl ve kelâm alanında kuvvetli çalışmalar yaparak bu alandaki âlimler arasında öne çıkmış, bu çalışmalarını ile insanlar ilminden faydalanmak için kendisine gelmişlerdir. Kâdî İyâz (544/1149) onun eserleri ve rivâyetleri için kendisine Mısır'dan yazarak icâzet verdiğini söylemiştir. Kelâm alanında Cüveynî'nin *el-Beyânü li-*

⁴¹⁷ Silefî, 1993: 235.

⁴¹⁸ Zehrânî, 1996: 216.

⁴¹⁹ Silefî, 1993: 236; Nevfel, 1965:46; Zehebî, 1995: I, 923-924.

⁴²⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra'i-kibar ale't-tabakâti ve'l- âsâr* 1995: I, 923-924.

⁴²¹ Silefî, 1993: 236.

⁴²² Zehrânî, 1993: 263.

⁴²³ Silefî, 1993: 175.

şerhi'l-bürhan ve Kitâbü'l-mihâd fî şerhi'l-irşâd isimli eserlerini tasnif etmiştir. *Kitâbü te'yîdi't-temhîd ve takyîdi't-tecrîd* diğer bir eseridir.⁴²⁴

3.1.56. Muhammed b. Atîk b. Ömer el-Hars es-Sıkkî (ö?) محمد بن عتيق بن عمر الحرس الصقلي

Ebu't-Tâhir Es-Silefî (576/1180), Ebû Abdillâh'dan hadîs rivâyetinde bulunmuş ve onun Sicilyalı hadîs âlimleri arasında olduğunu söylemiştir.⁴²⁵

3.1.57. Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-İmam el-Mâzerî (536/1141) محمد بن علي بن عمر التميمي الامام المازري

عمر التميمي الامام المازري

Mâzerî'nin Sicilya'da mı İfrîkıyye bölgesinde mi doğduğu ile ilgili tarihçilerin bir kaydı olmadığı gibi, Tabakât ve Terâcim kitaplarında da bu hususta bir bilgi yoktur. Uzun araştırmalar sonunda galip gelen zan, onun Sicilya'da değil, (443/1051) senesinde İfrîkıyye bölgesinde doğmuş olacağıdır. Babası Muhammed b. Ali (ö?), Norman istilasında adayı terk eden Sicilya göçmenlerindendir. Müslümanlar, Normanlar adayı istila etmeye başlayınca, İslam ülkelerine özellikle de yakınlığı sebebiyle İfrîkıyye'de Tunus'a göç etmişlerdir.⁴²⁶

Zehranî de kaynakların İmam-ı Mâzerî'nin doğumu ile ilgili bilgi vermediğini ancak İbn Hallikân'ın onun seksen üç yaşına kadar yaşadığını kaydettiğini söyler. Buna göre Mâzerî, Hicri: 453 Miladi: 1061 yılında Sicilya'da Mâzera şehrinde doğup sonrasında İfrîkıyye'de Mehdiye şehrinde yaşamıştır.⁴²⁷

İmâmı Mâzerî, doksan üç yaşına kadar ulaşabildiği insanlara nasihatle, takva ile, ilim ve amel ile dopdolu mutlu bir hayat yaşadı. Mehdiye'de 536/1141 senesinde (12 Ekim 1141) Rebiu'l-Evvel ayının sekizinde Cumartesi günü vefat etti. Naaşı Mehdiye'den Munastır şehrine bir gemiyle nakledildi.⁴²⁸

Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer , Ebû Bekr el-Mâlikî (464/1071), Abdülhamid b. Muhammed es-Sâîğ (478/1085) Lahmî'nin (478/1085) en meşhur öğrencisidir.⁴²⁹ Mezhep içi tercihleri ve Mâlikî fikhını, daha sistematik ve kapsamlı kaidelere dayandıran Lahmî'den etkilenen Mâzerî, felsefe, matematik, tabii ilimler tahsil etmiştir. Mâlikî mezhebinin önemli simalarından olan Kâdı 'Iyâz ve İbn Rüşd, kendisiyle buluşmadan icâzet almışlardır. Mâzerî, mezhep içinde müctehid olarak kabul edilmiş fetvâlarının çoğunu ise meşhur kavillere göre vermiştir. Mâlikî fıkıh birikimini doğru yansıtmı bakımından Lahmî

⁴²⁴ Kadı İyaz, 1982: 88; Mahlûf, 2003: I, 184.

⁴²⁵ Zehrânî, 1993: 266-267.

⁴²⁶ Abdülvehhâb, Hasen Hasenî, *el-İmâm el-Mâzerî* (thk. Abdullâh Ömer el-Bârûdî), Dâru'l-Kütübi's-Şarkıyye, Tunus, 1955, s. 50

⁴²⁷ Zehrânî, 1996: 295.

⁴²⁸ Abdülvehhâb, Hasen Hasenî, 1955: 95

⁴²⁹ Şevât Muhammed, 1986: 452.

(478/1085) ve İbn Rüşd (520/1126) ile birlikte en güvenilir üç müelliften biri kabul edilen Mâzerî, eş- Şeyh el-Fakîh olarak adlandırıldığı birkaç eser dışında, müteahhirûn Mâlikî literatüründe “İmâm” lakabıyla anılmaktadır. Mâzerî’nin en önemli eserleri *el-Müdevvene* üzerine yazdığı “*et-Tabsıra*” isimli ta’lik ve Irâk Mâlikilerinden Kâdî Abdülvehhâb’ın (422/1031) *et-Telkîn* isimli eserine yazdığı⁴³⁰ şerhtir. Mâzerî bu şerhiyle Kayrevan ekolü ile Irak ekolünü harmanlayan bir anlayışın temsilcisi olarak görülmüştür.⁴³¹ *Îzâhu’l-Mahsûl min Burhâni’l-usûl* (Şerhu’l-Burhân, *el-İmlâ’ ale’l-Burhân*)⁴³² İmâm-ı Mâzerî’nin Usûl ilmi hakkında yazdığı en önemli eserlerinden biridir.⁴³³ Eserin orjinelliğinin yanında anlaşılması zor bir üsluba sahip olması nedeniyle Mâzerî’nin bu şerhi, eserin daha kolay anlaşılır bir hale gelmesini sağlamıştır.⁴³⁴

Yine *el-Mu’lim bi-fevâidi kitâbi Müslim*⁴³⁵ adında, Müslim’in (261/875) *Sahih*’ine dair ilk şerh olma özelliğini taşıyan⁴³⁶ mükemmel bir şerh çalışması vardır.⁴³⁷ Bu çalışması ve diğer kitapları için, Ebu’l-Fadl el-Kâdî İyâz’a (544/1149) Mehdiye’den gönderdiği bir belgeyle icâzet vermiştir.⁴³⁸ “...Mâlikî fukahadan olan Mâzerî, hadîs ilimlerinin kaynaklarını ve fıkıh ilimlerini içine alan ve adına *el-Mu’lim bi-fevâidi Müslim* dediği şerhini imlâ ettirdi. Sonra Kâdî İyâz onu tamamladı ve adına *İkmâlu’l-mu’lim* dedi. Bu iki âlimi Muhyiddîn en-Nevevî (676/1277) takip etti. O bu iki kitapta bulunanları içine alan ve bunlara ziyade bulunan bir şerh hedefledi ve sonuçta doyurucu bir şerh ortaya çıktı.” Mehdiye’den icâzet verdiği diğer bir âlim ise, fakîh, muhaddis, tefsir âlimi İbnü’l-Feres olarak tanınan Ebû

⁴³⁰ Mâzerî’nin bu eserinde, Mâlikî mezhebi dışındaki diğer mezheplere ait görüş ve delilleri değerlendirerek onların bazı yaklaşımlarını onaylaması Kuzey Afrika literatüründe bir ilk olma özelliğini taşır. Bkz. Eyyüp Said Kaya, “*Mâzerî*”, Ankara, 2003, C. XXVIII, s. 193-194.

⁴³¹ Kesgin, Hafsa, *Ebu’l-Hasen el-Lahmî ve Mâlikî Mezhebi’ndeki Yeri*, İlahiyat Tetkikleri Dergisi, 2018: 227-228.

⁴³² İmâm-ı Mâzerinin, ders halkalarında okuttuğu İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî’ye ait; *el-Burhan fî usûli’l-Fıkıh* adlı eserine şerh tarzında yaptığı bir çalışma olan *Îzâhu’l-mahsûl*, aynı zamanda *el-Burhan* üzerine yapılan şerhleri de etkilemiş, Mâlikî mezhebinde bu hususta yapılan çalışmalara yeni bir tarz getirmiştir. Mâzerî bu şerhinde Cüveynî’yi, Mu’tazile’den etkilenecek Eş’arî düşünceye muhalif olduğunu, bu sebeple Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Mâlik’e karşı bazı haksız ifadelerde bulunduğunu söylemiştir. Bkz.Eyyüp Said Kaya, “*Mâzerî*”, Ankara, 2003,C. XXVIII, s. 194.

⁴³³ Abdü’l-Vehhâb, *el-İmâmü’l-Mâzerî*, Dârü’l-Kütübî’s-Şarkıyye,Tunus, 62

⁴³⁴ Çimen, Ali, *Mâzerî (ö.536/1141), Hayatı, Eserleri ve “El-Mu’lim” İsimli Eseri Özelinde Şerhçiliği*, Ankara, 2007, 30.

⁴³⁵ Mâzerî’nin ilk çalışmalarından biri olarak kabul edilen bu eser, fikhü’l-hadîs literatürünün en güzel örneklerinden olup, Müslim’in bilinen ilk şerhidir. Sonrasında kendisinin eksik bıraktığı bazı hususların tamamlanmasına yönelik bir çok eserin yazılmasına sebebiyet veren el-Mu’lim, müellifin Eş’arî yönünü de göstermek gibi bir özelliğe sahiptir.Bkz. Eyyüp Said Kaya, “*Mâzerî*” DİA, Ankara, 2003, C.XXVIII, s.194.

⁴³⁶ Kandemir, M. Yaşar, “*el-Câmiu’s-Sahîh*”, DİA, TDV Yay, İstanbul, 1993, C. VII, s. 127.

⁴³⁷ Medenî, Ahmed Tefvik, 1944: 226.

⁴³⁸ İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü’l-müzheb*, II, 252.

Abdillâh Muhammed b. Abdurrahîm b. Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî'dir (567/1171).⁴³⁹ Bu eser üzerine de Kâdî İyâz'ın *Kitâbü'l-ikmâl* adlı çalışması vardır.⁴⁴⁰

El-Keşf ve'l-inbâ ale'l-mütercem bi'l-İhyâ, (Günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.) Bu eserinde Mâzerî, İmâm-ı Gazzâlî'nin huccetü'l-İslâm olarak isimlendirilen, İslam ve ahlak felsefesindeki isabetli görüşleri bulunmasına, dînî ilimlerdeki yüksek makama sahip olmasına rağmen, zayıf hadîslerle amel etmesi, Meşşâî, Bâtınî ve tasavvuf düşüncesinin *İhyâ'ü ulûmiddîn* isimli kitabına yansması sebebiyle yaptığı eleştirilerden oluşmaktadır.⁴⁴¹ *el-İmlâ' 'alâ şey' min resâ'ili ihvâni's-safâ* isimli eserinin ise, zamanının emiri alîm, edîb Temîm b. Muîz'in (501/1107) isteğiyle yazdığı eser olabileceği düşünülmektedir. *En-Nüketü'l-kat'iyye fi'r-red ale'l-haşeviyye* isimli eseri, mezhebî görüşlerini açıkladığı bir kitaptır. Yine *el-Vâzih, fi kat'ı lisâni'n-Nâbih* adındaki kitabı, (Sicilyalı olduğu zannedilen) öncesinde Müslüman olup dinden dönen, İslam dini hakkında yalan beyanlarda bulunan bir kimsenin sözlerinden yola çıkarak, kalpleri tatmin eden cevaplarının bulunduğu bir eserdir. *Nazmu'l-ferâid fi ilmi'l-akâid* diğer bir eseridir. *Keşfü'l-kitâ an lemsi'l-hatâ* Mâzerî bu eserini, hassas fikhî meselelerle ilgili kendisine sorulan sorular ve bu sorulara verdiği cevaplardan oluşturmuştur.⁴⁴² Bir başka eser, *Kitâbün fi't-tib* olmakla beraber, her ne kadar tıp ilmine dair bir eseri günümüze ulaşmamış olsa da "*el-Mu'lim*" kitabında *Sahîh-i Müslim*'den bal ile tedavi hususunda hadîsler nakletmesi ve bu nakiller karşısında bu ilimle ilgilenen bazı kimseler tarafından yapılan itirazlara verdiği tatmin edici cevaplardan, kendisinin bu hususta gayet yetkin olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴³

3.1.58. Osmân b. el-Haccac eş-Şâkkî es-Sıkkî (544/1149) عثمان بن الحجاج الشاقي الصفلي

"Şakka" (Sciacca) Sicilya'ya ait bir şehirdir oraya nisbetle "Şakkî" denilmiştir. Muharrem ayında 544/1149 yılında vefat etti. Va'le Kabristan'ına defnedildi. Silefî (576/1180) onun kibar ve erdemli bir kişi olduğunu söyler.⁴⁴⁴ Norman istilasından sonra Sicilya'dan ayrıldı, İskenderiye'ye yerleşti. Ebû Ömer, Mâlikî fikhî üzere idi. Fıkıh hakkında birçok kitap yazdı fakat maalesef kaynaklar ne bu kitaplardan ne de isimlerinden bahsetmez.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Mâzerî, el-İmâm Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali, *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, ed-Dâru't-Tûnisiyye, Tunus, 1988, C. I, s. 72-73.

⁴⁴⁰ Amârî, 1857: 630.

⁴⁴¹ Bkz. Eyyüp Said Kaya, "*Mâzerî*", Ankara, 2003, C. XXVIII, s. 194-195.

⁴⁴² Bu eserin bir nüshasının, Tunus'ta Zeytûne Camisinin kütüphanesinde bulunduğu bilgisi vardır.

⁴⁴³ Mâzerî'nin diğer eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülvehhâb, Hasen Hasenî, *el-İmâm el-Mâzerî* (thk. Abdullâh Ömer el-Bârûdî), Dâru'l-Kütübî'sh-Sarkıyye, Tunus, 1955, s. 59-71.

⁴⁴⁴ Silefî, 1993: 247.

⁴⁴⁵ Halid es-Sıkkî, 2012; 152; Zehrânî, 1996: 347.

3.1.59. Muhammed b. Ebî Muhammed b. Zafer es-Sıkillî (565/1169) محمد بن ابي محمد بن ظفر الصقلي

Hadîs, tefsir, nahiv ve dil âlimidir.⁴⁴⁶ Normanlar döneminde Sicilya'nın önde gelen âlimlerindendir. Hayatı ilim peşinde eserler yazmakla ülkeler arasında seyahatle geçti. Sayılamayacak kadar çok eser bırakmıştır.⁴⁴⁷ “Burhanüddîn” ve “Huccetü'l-İslâm” olarak vasıflanmıştır. 497/1103 yılında Sicilya'da doğmuştur.⁴⁴⁸ Mısır'a gitti, İfrîkiyye'ye rihle yaptı. Tunus'ta Mehdiye'de kaldı. Sonra Sicilya'ya gitti fakat orada kalmayıp Mısır'a döndü. Halep (Suriye) şehrine rihle yaptı. Orada Ehl-i Sünnet ve Şia arasında fitne çıkana kadar İbn Asrûn medresesinde ikamet etti. Halep'ten Hama (Suriye) şehrine geçti, (565/1169) yılında vefat etti. Çok sayıda eseri vardır. Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdilgaffâr el-Mısırî'nin kendisinden rivâyeti vardır.⁴⁴⁹ Bazı eserleri: *Sülvânü'l-muâ' fî udvâni'l-etbâ*, bu eser, sabır, teselli, tevekkül, zühd ve rızâ olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. *Enbâ'ü nücebâ'i'l-ebnâ* (*Gurerü'd-dürer fî nücebâi'l-evlâd (fî nücebâ'i'l-ebnâ)*) ünlü şahısların biyografilerinden ve bazı edebî konulardan oluşan bir eserdir. *Hayrû'l-bişer bi-hayri'l-beşer* Peygamber'in s.a.v. nübüvvet alemlerinden bahseden bir eserdir. *İbhâmü'l-gavvâs fî ihâmi'l-havâs fî beyâni galati'l-Harîrî*, *Yenbû'u'l-hayât fî tezkîri'z-zikri'l-Hakîm* Kur'an'ı Kerim'in tefsiridir. *Şerhu (garîbi)'l-Makâmât*, Harîrî'nin eserinin şerhidir. *Zâdü'l-mülûk el-Muzafferî fî'l-mu'tekadât ve'l-ibâdât*.⁴⁵⁰ diğeri bir eseridir.

3.1.60. Ebu'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh es-Sıkillî (585?587?589/1189?1191?1193) ابو القاسم بن ابي عبدالله الصقلي

514/1120 senesinde İskenderiye'de doğdu. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed er-Râzî'den (525/1130) semâi vardır. Fıkhi, Mâlikî mezhebi üzerinedir. İbn Ravâc (648/1250) Abdurrahmân b. Yahyâ İbn Allâs el-Kasdîrî(ö?), Ali b. İsmâil b. Sükeyn (641/1243), Ali b. Ömer b. Rikâb kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.⁴⁵¹ Aslen Sicilyalı olup, Ebu'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh el-Hadramî es-Sıkillî olarak tanınır. Fıkhi yönü ağır basmakla beraber aynı zamanda hadîşçidir. Yûsuf b. Muhammed el-Urmevî'den (588/1192) rivâyette bulunmuştur. Mısır'da Ebû Muhammed b. Rifâa (561/1165) Mekke'de Hafız Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni'den (581/1185) semâi vardır. Hadîs rivâyetinde

⁴⁴⁶ Hâlid es-Sıkillî, 2012: 157.

⁴⁴⁷ Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 227.

⁴⁴⁸ Amârî, 1857: 665.; Zehebî, 2003: XII, 344.

⁴⁴⁹ Sâbit, Âdil Fethî, *Fî usûli'l-hikemi inde İbn Zafer el-Arabî es-Sıkillî alâ Machiavelli el-Îtâlî*, Dâru'l-Câmiati'l-Cedîde, İskenderiyye, 1998: 6.

⁴⁵⁰ Benli, Mehmet Sami, “*İbn Zafer*”, DİA, TDV Yay.İstanbul, 1999, C. XX, s. 454.

⁴⁵¹ Zehebî, 2003: XII, 883.

bulunmuş ders vermiştir.⁴⁵² İskenderiye kadılığı yapmıştır. El-Hâfız Ebu'l-Hasen el-Makdisî Hasen b. Mufaddâl (611/1214) ve başkaları kendisinden hadîs almışlardır.⁴⁵³

3.1.61.Hasen b. Abdilbâkî b. Ebi'l-Kâsım es-Sıkkîlî el-Medînî el-Mâlikî el-Attâr (İbn el-Bâcî) (598/1201) حسن بن عبد الباقي بن أبي القاسم الصقلي المديني المالكي العطار (ابن الباجي)

Müctehid ve muhaddistir. Birçok eser kaleme almıştır. (540/1145) senesinde doğmuştur. Ebû Tâhir es-Silefî (576/1180) Ahmed İbn el-Müsellem el-Lahmî (578/1182) Muhammed b. Ali er-Rahbî (497-577/1104-1182) İsmâil b. Kâsım ez-Zeyyât (ö?) Müncib b. Abdullâh el-Mürşidî'den (585/1189) semâ etmiştir ⁴⁵⁴.

3.1.62.Muhammed b. el-Hasen b. Ali er-Rebe'î el-Mâlikî el-Kirkentî (598/1201) محمد بن الحسن بن علي الربيعي المالكي الكركنتي

Kirkent "جرجنت" (Agrigento) şehrinde doğmuştur buraya nisbetle "Kirkentî" denilmiştir. Fıkıh ilmini burada almış Arap İslam bilimlerinde zenginleşmiş ve ilmini Kayrevan'da tamamlamıştır. Müslümanların faziletliilerinden ve insanların hayırlılarından. Müslümanların hâkimiyetlerinden sonra Sicilya'dan ayrılmış ve İskenderiye'ye yerleşmiştir.⁴⁵⁵ Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Abdilazîz el-Mayurkî'den (523/1128) rivâyeti vardır. İskenderiye'de vefat etmiştir.⁴⁵⁶ Mansur b. Selim (673/1275) onun Sicilya'da (537/1142) senesinde vefat ettiğini söyler.⁴⁵⁷

3.1.63.Îsâ b. Hammâd b. Abdirrahmân b. Ömer es-Sıkkîlî (599/1202?) عيسى بن حماد بن عبد الرحمن بن عمر القيسي الصقلي

511/1117 senesinde doğdu, üç yaşındayken Şam'a geldi. Ebu'l-Aşâir Muhammed b. Halîl b. Fâris el-Kaysî'den (549/1154) semâi vardır. Ahmed İbn Ebi'l-Hayr'a (ö?) icâzet vermiştir. Eş-Şihâb el-Kûsî (653/1255) (القُوسِي) ve başkalarının da kendisinden semâi vardır. Şam'da vefat etmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵² Zehebî, 2003: XII, 796.

⁴⁵³ Lahmî, İbnü'l-Müstevfî, el-Mübârek b. Ahmed b. el-İrbilî, *Târîhu İrbil*, Vizâratü's-sekâfeti ve'l-ilâm dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, Irak, 1980, s. 277.

⁴⁵⁴ Zehebî, 2003: XII, 1140.

⁴⁵⁵ Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 235.

⁴⁵⁶ Zehebî, 2003: XII, 1158.

⁴⁵⁷ Amârî, 1857: 664.

⁴⁵⁸ Zehebî, 2003: XII, 1178.

3.1.64.Hasen b. Ali b. İbrâhîm el-Kirkentî eş-Şâfi es-Sıkillî (623/1226) حسن بن علي بن ابراهيم الكركنتي الشافعي الصقلي

(536/1141) senesinde doğmuştur. Ebu'l-Fehm Abdurrahmân b. Ebi'l-Acâiz (580/1184) ve Abdürrezzak en-Neccâr'dan semâi vardır. Hibetüllah İbn Asakir'den (571/1176) de rivâyeti olduğu söylenmiştir. Ez-Zekî el-Birzâlî (636/1238) kendisinden hadîs rivâyet edenlerdendir.⁴⁵⁹

3.1.65.Süleyman b. Mahmûd b. Ebi'l-Huseyn b. Mahfûz el-Kuraşî es-Sıkillî (623/1226)

سليمان بن محمود بن ابي الحسين بن محفوظ القرشي الصقلي

Bazı hadîsleri Ebî Hişam İsa b. Ahmed ed-Dûşenî'den semâ etmiştir. Bağdat'ta yaşadı.⁴⁶⁰ (623/1226) yılında vefat etti.⁴⁶¹

3.1.66.Vehbân b. Abdilazîz b. Halîl es-Sıkillî (628/1230) وهبان بن عبدالعزيز بن خليل الصقلي

Şam'da Ebu'l-Ferec Yahyâ b. Mahmûd b. Sa'd es-Sekafî el-İsfehânî'den (583/1187) semâ etmiş ve rivâyette bulunmuştur. Salih bir kimseydi. (628/1230) yılında Şam'da vefat etmiştir.⁴⁶²

3.1.67.İbrâhîm b. Ali b. Muhammed b. el-Hasen b. Temim b. el-Huseyn es-Sıkillî el-Mahallî (632/1234) ابراهيم بن علي بن محمد بن الحسن بن تميم بن الحسين التميمي الصقلي المحلي

Silefi'den (576/1180) semâi vardır. Zekiyyüddîn Ebû Muhammed Abdülazim b. Abdülkavî b. Abdillâh b. Sellâme b. Sa'd Ez-Zekî el-Münzirî (656/1258) ve Mısır'dan başkalarının da kendisinden semâi vardır. Zehebî, Abdülkavî b. Abdilkerîm el-Menzerî'nin kendilerine ondan rivâyette bulunduğunu söyler.⁴⁶³

3.1.68.Ali b. Abdilkâfi b. Ali b. Mûsâ es-Sıkillî (645/1247) علي بن عبدالقافي بن علي بن موسى الصقلي

Huşûî, Kâsım, Ammâd el-İsfehânî, Ebu'l-Mufaddal İbn el-Hasîb'den (600/1203) semâi vardır. Kendisinden de "Firkâh" lakaplı Şâfiî fakîhi eş-Şeyh Tâcüddîn Abdurrahmân (690/1291) ve onun kardeşi, Muhammed İbn Hatîb Beytû'l-Âbâr (713/1313) el-Bedr Ahmed İbn es-Savvâf, ez-Zeyn İbrâhîm İbn eş-Şîrâzî'nin rivâyeti vardır.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Zehebî, 2003: XIII, 736; Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002, 736.

⁴⁶⁰ Azîz Ahmed, 1980: 50.

⁴⁶¹ Amârî, Michael, 1857: 659.

⁴⁶² Sâbûnî, *Kitâbü tekmileti ikmâli fi'l-ikmâl fi'l-ensâb ve'l-esmâ ve'l-elkâb*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, s. 134.

⁴⁶³ Zehebî, 2003, C. XIV, 131.

⁴⁶⁴ Zehebî, 2003: XIV, 505.

3.1.69. Muhammed b. Abdilkâfî b. Ali b. Mûsâ Şemsüddîn es-Sıkkîlî (649/1251) شمس الدين

محمد بن عبد الكافي بن علي بن موسى الصقلي

Bir müddet Dımaşk kadı nâibliği yapmıştır. 570/1174 senesinde doğdu. El-Emîr Üsâme b. Münkız'dan (584/1188) semâi vardır. En-Necm Ali ve er-Rızâ Abdülmelik kardeşleridir. Kendisinden de İbnü'l-Halvâniyye, Mecdüddîn ibnü'l-Adîm, el-Hâfız ed-Dimyâtî (705/1306), Ebu'l-Fadl İshâk el-Esedî ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır. Humus bölgesinin ileri gelen Şâfiî âlimlerinden olup burada kadılık yapmıştır.⁴⁶⁵

3.1.70. Muhammed b. Süleyman b. Ebi'l-Fadl b. Ebi'l-Fütûh b. Yûsuf b. Yûnus eş-Şemsüssedîd es-Sıkkîlî (660/1261) محمد بن سليمان بن ابي الفضل بن ابي الفتوح بن يوسف بن يونس الشمس

السديد الصقلي

Rivâyeti sahih, âli isnada sahip bir şeyhtir. İbn Sadaka el-Harrânî (584/1188), Hanbel er-Rusâfî (604/1207), Ebû Tâhir Huşûî (598/1201), İsmâil el-Cenzevî'den (588/1192) semâi vardır. Bağdat'ta İbn el-Ahdar'dan (611/1214)) semâi vardır. Kendisinden Dimyâtî (705/1306), İbn el-Habbâz (631/1233) İbn ez-Zerrâd, Ebu'l-Hasen Ali b. Muzaffer el-Edîb, el-Bahâ İbrâhîm İbn el-Makdisî, Muhammed İbn el-Muhîb rivâyette bulunmuşlardır.⁴⁶⁶

3.1.71. Ebû Bekr b. Ebî Abdillâh eş-Şâfiî Şerafüddîn b. es-Sıkkîlî (692/1292) ابو بكر بن أبي

عبدالله الشافعي شرف الدين بن الصقلي

Mısır'da doğmuştur. Mükrim b. Ebi's-Sakar (635/1237), Ebû Bekr Abdülazîz b. Bâkâ'dan semâi vardır. Mısır'da vefat etmiştir. Fıkıh ilminde mükemmel olup aynı zamanda hadîs âlimidir.⁴⁶⁷

3.1.72. Muhammed b. Ebî 'l-Kâsım b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. el-Hasen b. Muaz

es-Sıkkîlî (ö.?) محمد بن أبي القاسم بن عبد الله بن عبد الرحمن بن الحسن بن معاذ الصقلي

Altı yüz yirmili yıllarda doğmuştur. Ebu'l-Kâsım'ın "Ahberana" "اخبرنا" lafzı ile şu hadîsin kendisinden alındığı bilgisi vardır: Rasûlüllah s.a.v. yolculuğa çıktığı zaman

"وَعَثَاءَ السَّفَرِ وَكَأَبَةَ الْمُنْقَلَبِ وَمِنْ الْحُورِ بَعْدَ الْكُورِ وَعَوَةَ الْمَظْلُومِ وَسُوءَ الْمَنْظَرِ فِي الْإِهْلِ وَالْمَالِ" *"Allah'ım yolculuğun sıkıntılarından ve dönüşün sıkıntılarından, bolluktan sonra darlıktan, mazlumin bedduasından, çoluk çocukta ve malda kötü halden sana sığınırım"* derdi.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Zehebî, 2003: XIV, 627.

⁴⁶⁶ Zehebî, 2003: XIV, 940-941.

⁴⁶⁷ Amâri, 1857: 665.

⁴⁶⁸ Müslim, "İstiâze", 1343; İbn Mâce, 3888; Tirmizî, 3439; Zehebî, *el-Mu'cem el-muhtessu bi'l-muhaddisîn*, 1988, s. 273.

3.1.73. Ebû Abdillâh b. Takıyyiddîn Ebi'l-Hazm İbn Ebi'z-Zikr es-Sıkillî (699/1299)

ابوعبدالله بن تقي الدين ابي الحزم بن ابي الذكر الصقلي الدمشقي

214/829 senesinde Dımaşk'ta Recep ayında doğmuştur. Dımaşk'ta Ebu'l-Müneccâ İbnü'l-Lettiî (635/1237) ve Ebû Abdillâh b. ez-Zebîdî, Ebu't-Tâhir İsmâil b. Zafer (639/1241), Mükrim b. Ebu's-Sakar (635/1237) ve Ebu'l-Hasen b. el-Mukîr'den (Mukayr?) (643/1245) semâ etmiştir. Kahire'de vefat etmiştir.⁴⁶⁹ İbn Sabbâh (632/1234), İbn el-Lettî (635/1237), el-İrbilî (681/1282), İbn eş-Şirazî, Kerîme'den semâi vardır. İbn ez-Zebîdî'den *es-Sahîh*'i rivâyet etti. Müksir ve sahihu's-semâ idi. Çokça rihle yapmıştır. Kendisinden de Mısırlılar rivâyette bulunmuşlardır. Rebû'l-Ahîr ayının yirmi birinde Kahire'de vefat etmiştir. Muhyiddîn İbn Arâbî'den *et-Teysir* kitabını almıştır.⁴⁷⁰

3.1.74. Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Kuraşî es-Sıkillî (İbnü'l-Hacerî) (VII. Asır)

عبدالرحمان بن علي بن محمد القرشي الصقلي ابن الحجري

Şeyh, fakîh, nahiv ve lûgat âlimi üstad ve müderrisdir. İbnü'l-Hacerî olarak tanınmaktadır. İfrîkiyye şeyhlerinden Ebû Zeyd Abdurrahmân b. İsmâil İbnü'l-Haddâd et-Tûnusî (625/1227) ile görüşmüştür. Cezayir şehri Bicâye'de بجاية insanlar kendisinden ilim almışlardır. Bunlardan Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Va'lîsî'ye (638/1240) icâzet vermiştir.⁴⁷¹

3.1.75. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdirrezzâk Şerafüddîn es-Sıkillî (ö?) محمد بن ابي بكر بن

عبدالرزاق شرف الدين الصقلي

Hadîs ilmini, el-Müîn Ahmed, Ebu'l-Hak İbrâhîm (b.?) Ömer b. Müdîr b. Fâris'den almıştır. Mükemmel bir kıraat âlimiydi. Tahminen (621/1224) senesinde doğmuştur. Kahire'de vefat etmiştir.⁴⁷²

3.1.76. Muhammed b. Muhammed b. Fahriddîn Ebû Abdillâh b. es-Sıkillî (727/1326) محمد بن محمد بن فخر الدين ابو عبد الله بن الصقلي

بن محمد بن فخر الدين ابو عبد الله بن الصقلي

Hadîs semâ etmiş ve fıkıh ilmi almıştır. Dimyat valiliği yapmıştır. Mısır'da vefat etmiştir.⁴⁷³ Şâfiî fıkıhı hakkında kaleme aldığı *et-Tencîzü fî tashîhi't-ta'cîzi fî fûrû'l-fıkhi's-Şâfiyyi* adlı eserin sahibidir.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Amârî, 1857: 668.

⁴⁷⁰ Zehebî, 2003, C. XV, 936.

⁴⁷¹ Kibrînî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdullâh b. Muhammed, *Ünvânü'd-dirâye fî men urife min el-ulemâ fî'l-mietî's-sâbia bi-Bicâye*, Menşûrâtü Dâru'l-âfâk el-cedide, Beyrut, 1979, C.I, s. 222.

⁴⁷² Amârî, 1857: 663-664.

3.1.77. Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî es-Sıkillî (İbnü'l-Hâle) (ö?) محمد بن احمد الهاشمي (صقلي ابن الحالة)

İbnü'l-Hâle⁴⁷⁵ olarak tanınan âlim vesâik ve ferâiz ilminde âlim bir kimseydi.⁴⁷⁶

3.1.78. Ahmed b. Abdillâh b. Saîd (Şuayb) b. Muhammed b. Abdillâh Cemâlüddîn es-Sıkillî (ö?) احمد بن عبدالله بن سعيد (شعيب) بن محمد بن عبدالله جمال الدين الصقلي

590/1193 senesinde doğdu. Sehavî'den (643/1245) kıraat ilmini aldı, onun meclisinin Kârîsiydi. Kendisinden birçok hadîs semâ etti⁴⁷⁷ Ebû Muhammed el-Kâsım İbn Asâkir (600/1203), Tâcüddîn Ebu'l-Yümn Zeyd b. el-Hasen b. Zeyd el-Kindî el-Bağdâdî (613/1217), Ebu'l-Fütûh el-Bekrî, Ebu'l-Fadl el-Hemezânî'den semâi vardır. Faziletli bir imam, edîb, lûgat âlimi, şairdir. Bir süre Ebû Amr İbn Salâh (643/1245) ile arkadaşlık etmiştir.⁴⁷⁸ Muhammed b. Abdilazîz ed-Dimyâtî (705/1306) onun Ebu'l-Kâsım'dan duymuş olduğu hadîsleri rivâyet etti. El-Kâdî Takıyyüddîn el-Hanbelî (728/1328) Muhammed b. Abdilazîz ed-Dimyâtî (705/1306), Ebu'l-Fidâ İbnü'l-Habbâz kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Azîziye'de otururdu ve orada vefat etti. Hocası Sehâvî'nin kızıyla evlendi. Servet değerinde kitaplar bıraktı. Evini Mâlikî fıkıhçılara bıraktı. Birçok belge, para ve kitabı Beytü'l-Mal'a bıraktı.⁴⁷⁹ Eşi ve oğlu öldükten sonra bir daha evlenmedi.⁴⁸⁰

3.1.79. Şihâbüddîn Ahmed b. el-Aff Muhammed b. Ömer es-Sıkillî (725/1234) شهاب الدين احمد بن العفيف محمد بن عمر الصقلي

637/1239 senesinde doğmuştur. Hafız Ebû Amr Osmân b. es-Salâh'dan (643/1245) Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'ye (458/1066) ait olan *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinin beş cildini kendisinden semâ etmiştir. Alemüddîn Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Yûsuf el-İşbilî ed-Dımaşkî (Birzâlî) (739/1339) ve Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî'nin (Zehebî) (748/1348) kendisinden semâi vardır.⁴⁸¹ İbnü's-Salâh'dan son rivâyette bulunan kişidir.⁴⁸² Mescidü'r-Ra's'da sekiz sene üç ay imamlık yapmıştır.⁴⁸³

⁴⁷³ Amarî, 1857: 665.

⁴⁷⁴ Ömer Rıza, Kehhale, 1993, C. III, s. 680.

⁴⁷⁵ İhsan Abbâs, 1994: 181

⁴⁷⁶ Kiftî, 1970: 88.

⁴⁷⁷ Safedî, Salahüddîn Halîl b. Aybek b. Abdillâh, *Kitâbü'l-vâfi bi'l-vefeyât*, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2000, C. VII, s. 83.

⁴⁷⁸ Zehebî, 2003: 15, 97.

⁴⁷⁹ Zehebî, 2003: 15, 98.

⁴⁸⁰ Safedî, 2000: VII, 83.

⁴⁸¹ el-Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Ali Takıyyüddîn Ebu't-Tayyîb el-Hasenî, *Zeylû't-takyîd fî ruvâti's-Sünen ve'l-esânîd*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990, s. 392.

3.1.80.Ebû Bekr b. Ali b. Mekî el-Muhaddîs en-Nebîh Sirâcüddîn es-Sıkkîlî (725/1324)

ابو بكر بن علي بن مكي المحدث النبیه سراج الدين الصقلي

Zehebî (748/1348), İbnü'l-Kavvâs ve Ahmed b. Asâkir'den beraber hadîs dinlediklerini söyler. Sahabe hakkında içinde birçok isnad bulunan kitaplar topladı fakat bunları açıklamadı.⁴⁸⁴

3.1.81.Ahmed b. Muhammed b. Nehhâs Yahyâ es-Sıkkîlî (ö.?) ابو بكر احمد بن محمد بن نحاس

يحيى الصقلي

Kayrevan asıllı Ebû Muhammed künyeli “İbnü'l-Hannât” olarak tanınan Abdülkâdir b. Muhammed es-Sadeî el-Karevî (507/1113) kendisinden rivayette bulunmuştur.⁴⁸⁵ Yahyâ es-Sıkkîlî ve Abdülhak es-Sıkkîlî'den (466/1073) hadîs rivâyetinde bulunduğunu söyler.⁴⁸⁶

3.1.82.Ali b. Osmân b. el-Huseyn er-Rebeî es-Sıkkîlî (ö.?) علي بن عثمان بن الحسين الربعي الصقلي

İbn Beşkuvâl Kitabü's-Sıla'da Kurtuba'ya ticaret için geldiğini⁴⁸⁷ söyler. Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed Ali el-Gassânî'nin (498/1105) kendisinden *el-Lum'a fî usûli'l-Fıkh* adlı Ebû Abdillâh el-Hasen b. Hatim el-Ezdî'ye ait eseri, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kuraşî aracılığıyla rivâyet etmiştir.⁴⁸⁸

3.1.83.Abdülhak b. el-Hasen b. Abdillâh es-Sıkkîlî (ö.?) عبدالحق بن الحسن بن عبد الله الصقلي

Abdülhak doğru bir adamdı, beldesini Normanlar istila edince hicret etti. Hac yaptı sonrasında İskenderiye'ye yerleşti. Silefî'nin (576/1180) bildirdiğine göre ilim ve hadîs işitebilmek için ilim meclislerinde kendisinin yanında hazır bulunurdu. Zenginliği hiç belli olmadı vefat ettiğinde çok miktarda parası vardı fakat bırakacak varisi yoktu. Bu sebepten mirası Sultanın himayesinde Beytül Mal'a alındı.⁴⁸⁹

3.1.84.Ahmed b. Ali b. el-Hakem es-Sıkkîlî (ö.?) احمد بن علي بن الحكم الصقلي

Ebu'l Fadl, ilim ehlinden olup Mâlikî fıkhı üzere bir fakîhtir. İskenderiye'ye geldi, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâi* adlı kitabı yazdı ki daha önce İbn et-Tuyûrî Bağdat'ta Ebu'l-Hasen el-Fâli'den (448/1056) o da İbn Cerban en-Nihâvendî'den (410/1020) o da

⁴⁸² Nuaymî ed-Dımaşkî, Abdülkâdir b. Muhammed, *ed-Dirâsü fî târihi'l-medâris*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990, s. 17.

⁴⁸³ Nuaymî, Abdülkâdir b. Muhammed *ed-Dımaşkî*, 1990: 17.

⁴⁸⁴ Zehebî, 1988: I, 306.

⁴⁸⁵ Beşşar Avvad, *Tarihu'l-İslâm*, C. XI, s. 89.

⁴⁸⁶ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 572.

⁴⁸⁷ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 626.

⁴⁸⁸ İbn Beşkuvâl, 1989: 626; Amârî, 1857: 47; Zehrânî, 1996: 351-352.

⁴⁸⁹ Silefî, 1993: 200.

kitabın müellifi Kâdî Ebû Muhammed b. Hallâd er-Râmezhürmizî'den (360/971) almıştır. Sonra küçük çocuğu ile birlikte Irak'a gitti ve ondan haber alamaz olduk.⁴⁹⁰

3.1.85. Ahmed b. Muhammed b. el-Cezzâr (ö?) أحمد بن محمد بن الجزار

Sicilyalı olup beldesinin önde gelen âlimlerindendir. Fıkıh ve usûl ilminde tahkîk ehliydi.⁴⁹¹ Zehrânî, Kâdî İyâz'dan (544/1149) naklederek onun, beldesinin önde gelen meşhur ulemasından olduğunu söyler.⁴⁹² Usûl ve fıkıh ilminde, tahkîk ehlinde diyanet ve sıyânet sahibi bir kimse ve hayr ile şöhret bulmuş, fetva makamında eşsiz, beldesinin önde gelen âlimlerindendi.⁴⁹³ Ebu'l-Velid el-Bâcî (474/1) ve İbn Ammâr (479/1086) ile görüşmüştür.⁴⁹⁴ Sicilyalı müteahhırûn ulema ve Ebu'l-Velid el-Bâcî, İbn Ammâr ve Endülüs'ten başkaları da kendisinden fıkıh ilmi almıştır. Sicilya'da, ilmi riyasette Abdülhak es-Sıkkilî'nin (466/1073) akranıdır.⁴⁹⁵

3.1.86. Ömer b. Abdinnûr (ö?) عمر بن عبدالنور

İbnü'l-Hakkâr olarak tanınan Ebû Hafs Ömer b. Abdinnûr⁴⁹⁶ Sicilyalı faziletli ilim sahibi, muhakkîk, güzel konuşan, edîb, şâir, hüsnü kelam sahibi bir kimse olup Berâzî'nin (430/1038?) *Kitâbü's-şerh ve't-temâmât li-mesâ'ili'l-Müdevvene* isimli çalışması hakkında bir ihtisarı⁴⁹⁷ *el-Müdevvene* üzerine yapılmış yaklaşık üç yüz cüzden oluşan şerhi vardır.⁴⁹⁸ Döneminde Sicilyalı huffaz ve fukahâdan Ebu'l-Kâsım İbn el-Haddâd fetvâ veren kişilerdendi. Ebû Hafs, ona, elindeki nalını göstererek "Ya Eba'l-Kâsım bununla beni tokatla ama Allah'ın dini hakkında fetva verme" dediği hikâye edilir.⁴⁹⁹ Norman istilasında Sicilya'dan ayrılmayan âlimler arasındadır.⁵⁰⁰

3.1.87. İsâ b. Abdülmün'im es-Sıkkilî (ö?) عيسى بن عبد المنعم الصقلي⁵⁰¹

Şanı büyük huccet ve bürhan sahibi bir âlimdir.⁵⁰² Hakkında daha fazla bilgiye ulaşamadık.

⁴⁹⁰ İhsan Abbâs, 1994: 23; Silefî, 1993: 27.

⁴⁹¹ İhsan Abbâs, 1994: 26

⁴⁹² Zehrânî, 1996: 350.

⁴⁹³ el-Medresetü'l-Mâlikiyye bi-Sıkkilîyye târîhûhâ ve a'lamuhâ ve alâkâtuhâ bi'l-medreseti'l-Bağdâdiyye, Suad b. Yahya, <https://elibrary.mediun.edu.my/books/MAL06214.pdf>, 13.12.2020,02.03.

⁴⁹⁴ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002, s. 247.

⁴⁹⁵ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 75.

⁴⁹⁶ İhsan Abbâs, 1994: 155; Kâdî İyâz, 1983: VIII, 115.

⁴⁹⁷ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002: 882; Zehrânî, 1996: 350.

⁴⁹⁸ Kâdî İyâz. 1983: VIII, 115;

⁴⁹⁹ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 115.

⁵⁰⁰ Nevfel, 1965: 46.

⁵⁰¹ İhsan Abbâs, 1994: 159.

⁵⁰² Amârî, 1857: 586; Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 230.

3.1.88. Muhammed b. Nasr b. Hadrâm (ö?) محمد بن نصر بن حضرام

Kayrevan fukahâsından huccet ve cedel sahibi olup birçok içtihadı vardır. Sahnûn (240/854), ona çok saygı duyardı.⁵⁰³ Sahnûn'un hocası olduğu söylenir. Ölünceye kadar Sicilya'da kaldı.⁵⁰⁴

3.1.89. Saîd b. Yahyâ İbnü'l-Ferrâ es-Sıkillî (ö?) سعيد بن يحيى ابن الفراء الصقلي

Kaynaklar bazı Sicilyalı âlimlerin hadîs ilmi ile alakalı çalışmalarda önemli rol oynadıklarını söylemekle beraber, bu rol ile ilgili bize ayrıntılı bilgi vermemektedir. İsmi Sicilya'lı muhaddisler arasında geçmektedir.⁵⁰⁵ Mağrib ulemasından olup Sicilya'ya gelmiş ve orada vefat etmiştir.⁵⁰⁶ Sicilya'da olup Mutarrif, Ka'nebî (221/836) ve İbn Sahnûn'dan (256/ 870) semâ etmiştir.⁵⁰⁷

3.1.90. Ebû Mes'ûd Süleyman es-Sıkillî (ö?) ابو مسعود سليمان الصقلي

Bağdat'a yerleşmiştir. Sicilyalı Muhaddislerin küçüklerinden biri olarak vasıflanmıştır.⁵⁰⁸

3.1.91. Râik el-Fetâ es-Sıkillî (ö?) رائق الفتى الصقلي

Doğuya rihler yapmıştır. Orada Ebû Muhammed b. Abdullâh b. el-Hasen el-Mutarriz (427/1035) ve başkalarından rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdüsselam el-Hâfız ve Ebû Osmân Saîd İbn Yûsuf el-Kaleî rivayette bulunmuştur.⁵⁰⁹

3.1.92. Ebu'l-Hasen Ali b. Abdilcebbâr (ö.?) ابو الحسن علي بن عبد الجبار

"İbnü'l-Kehûnî" olarak tanınan Sicilyalı, asil bir adam, yazar ve fakîhtir.⁵¹⁰

3.1.93. Ahmed b. Ebi'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh el-Belevî es-Sıkillî (İbnü'l-Kassâr) (ö.?) احمد بن ابي القاسم بن ابي عبد الله البلوي الصقلي (ابن القصار)

İmam-ı Mâlik'in (179/795) *el-Muvatta'* adlı kitabını 562/1166 senesinde İskenderiye'de kendisi için yazdığı bilgisi mevcuttur.⁵¹¹ Sicilya'da bir dönem Hadîs derslerinin de *el-Muvatta'* ekseninde yapıldığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

⁵⁰³ Zehrânî, 1996: 140.

⁵⁰⁴ Huşenî, 1993: 198.

⁵⁰⁵ Azîz Ahmed, 1980: 50; Zehrânî, 1996: 287.

⁵⁰⁶ Şevât, Muhammed, 1986: 710; Zehrânî, 1996: 528.

⁵⁰⁷ Kâdî İyâz, *Terâcimü Ağlebiyye tercümetü min Medârik el-Kâdî İyâz*, thk. Muhammed et-Tâlibî, el-Câmiatü't-Tûnusiyye, Tunus, 1968, s. 204.

⁵⁰⁸ Zehrânî, 1996: 287.

⁵⁰⁹ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 294; Amârî, 1857, s.49.

⁵¹⁰ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 114.

3.1.94.İbn Fercûc⁵¹² es-Sıkkîlî (ö.?) ابن فرجوج الصقلي

Sicilyalı ilimle mevsuf bir kimsedir. Berâzî'nin (430/1039) *Temhid* isimli kitabını tertib ettiği, *el-Müdevvene*'ye göre yeniden düzenlediği bir te'lifi vardır.⁵¹³

3.1.95.Ahmed b. Muhammed el-Kilâî (ö?) احمد بن محمد الكلاعي

Sicilyalı bir fakîh olup asil kimselerdendir. Aynı zamanda edîb ve zarîf bir şairdir.⁵¹⁴ Norman istilasına rağmen adadan ayrılmamıştır.⁵¹⁵

3.1.96.İbn el-Kâbile (ö?) ابن القابلة

Sicilyalı fakîh bir âlimdir.⁵¹⁶ Norman istilasına rağmen adadan ayrılmayan âlimler arasındadır.⁵¹⁷

3.1.97.Ammâr b. el-Mansûr el-Kelbî (ö?) عمار بن المنصور الكلبى

Meşhur hadîs âlimlerindendir.⁵¹⁸ Şair olmasının yanı sıra⁵¹⁹ hadîs ve fıkıh çalışmalarında zamanının öne çıkan faziletli âlimlerindendir.⁵²⁰ Yine Michael Amarî *el-Mektebe*'de Ebû Muhammed hakkında; “el-Emîr Ebû Muhammed Ammar b. el-Mansûr el-Kelbî âlimlerin faziletliilerinden ve emirlerin emiri, fıkıh ve hadîs ilminde vizyon sahibidir” demiştir.⁵²¹ Sicilyalı Kelbî emirlerden biridir.⁵²²

3.1.98.Ebû Muhammed b. Samne es-Sıkkîlî (ö?) ابو محمد بن صمنة الصقلي

Michele Âmarî, başka bir kitaptaki Sicilyalı âlimler hakkında yapılan övgüyü naklederek Ebû Muhammed'in zarîf tabiatlı, verimli, güzel konuşan ve güzel müzakere yapan, dersi ve sohbeti güzel olan kendisinde şiir ilminden Şeriat ilimlerine kadar bir çok ilmi barındıran çok yönlü bir âlim olduğundan bahseder.⁵²³

⁵¹¹ A'zamî, Mustafa Muhammed, *Muvatta'u'l-İmam-ı Mâlik*, Abu Dabi, Müessesetü Zayed b. Sultân âl Nihyân li-l-A'mali'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 2004, C. I, s. 329-330.

⁵¹² Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî, 2002: 1412; Ferrûc veya İbn Müferrec (فرجوج او ابن مفرج) de olabilir bkz. Nevfel, 1965: 47.

⁵¹³ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002: 1412; Kâdî İyâz, 1983: VIII, 115; İhsan Abbâs, *Mu'cemü'l-ulemâ ve's-şuarâi's-sıkkalliyyîn*, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, s.16.

⁵¹⁴ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 115; Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002: 272.

⁵¹⁵ Nevfel, 1965: 46.

⁵¹⁶ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002, s. 1412; Kâdî İyâz, 1983: II, 115.

⁵¹⁷ Nevfel, 1965: 46.

⁵¹⁸ Azîz Ahmed, 1980: 50.

⁵¹⁹ İhsan Abbâs, 1994: 148.

⁵²⁰ Nevfel, 1965, 45 ; Medenî, Ahmed Tefvik, 1944: 233.

⁵²¹ Medenî, Ahmed Tefvik, 1944: 233; Amârî, 1857: 595.

⁵²² Medenî, Ahmed Tefvik, 1996: 285.

⁵²³ Amârî, 1857: 581.

3.1.99. Abdurrahmân b. Muhammed Bekr es-Sıkkîlî (ö?) عبدالرحمان بن محمد بكر الصقلي

Sûfiliğe de meyli olan Abdurrahmân b. Muhammed, İfrîkıyye'nin kuzeyine, Mısır ve Hicaz'a yolculuk yapmıştır.⁵²⁴ Mâlikî fakîhlerinden bazıları Sicilya'ya geldiler ve burada bazıları kitap yazdılar bunlardan biri de Yahyâ b. Ömer b. Yûsuf el-Endelûsî (289/901) dir. Yazdığı kitap, İfrîkıyye'de yayıldığı gibi Sicilya'da da yayıldı.⁵²⁵ Kaynaklarda ismi geçmesine rağmen hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan âlimler arasındadır.

3.1.100. Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf es-Serakûsî (ö?) عبدالرحمان بن محمد بن يوسف السرقوسي

Sicilya adasındaki Sirakûza (Siracusa) şehrine nisbetle “Serakûsî” denilmiştir.⁵²⁶ Fıkıh ilmini, Hırakî olarak bilinen Ebu'l-Kâsım Adurrahman b. Muhammed el-Levâtî'den ((380/990) almıştır.⁵²⁷ Ebu'l-Kâsım, Mısır'da hadîs dersleri verdi, orada birçok talebeleri vardı. Ebû Mûsâ İsâ b. Halîfe b. Mervân el-İskenderânî el-Lahmî, Ebû's-Seyyâr Gâdî b. Sened b. Ayyâş el-Gassânî (519/1126)⁵²⁸ talebelerinden bazılarıdır. Ebu'l-Kâsım, sadece fakîh değil aynı zamanda şair ve edîb bir kimseydi.⁵²⁹ Atıyye b. Ali b. Abdillâh el-Fihri de Mısır'daki öğrencilerindendir.⁵³⁰ Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed el-Levâtî'nin (380/990) de kendisinden semâî vardır.⁵³¹ Mısır'a yerleşti. Burada kıraat dersleri verdiği bir ders halkası vardı.⁵³²

3.1.101. Raşîd Ahmed b. Kâsım b. Zeyd es-Sıkkîlî (515/1121) رشيد احمد بن قاسم بن زيد الصقلي

Sicilyalı ulemanın büyüklerindendir.⁵³³ Norman istilasından sonra Sicilya'dan ayrılarak Mısır'a giderek oraya yerleşti. Mısır veziri Ebu'l-Kâsım Melik el-Efdâl (515/1121) döneminde el-Kâdî Kudât (Başkadı) olmuştur.⁵³⁴

3.1.102. Yahyâ b. Abdurrahmân b. Abdilmün'im es-Sıkkîlî (608/1211)

يحيى بن عبدالرحمان بن عبدالمعص الصقلي

Aslen Sicilyalı olup İsfahan'a gelişi ve beş yıl burada kalması sebebiyle “İsfahanî” olarak tanınan Şâfiî fıkıh âlimidir. Mes'ûd b. el-Hasen es-Sekafî (562/1166) ve Ebû Bekr b.

⁵²⁴ Azîz Ahmed, 1980: 50; Zehrânî, 1996: 287.

⁵²⁵ Zehrânî, 1996: 145.

⁵²⁶ Zehrânî, 1996: 352.

⁵²⁷ Zehrânî, 1993: 323.

⁵²⁸ Silefî, 1993: 323.

⁵²⁹ Zehrânî, 1996: 352.

⁵³⁰ Silefî, 1993: 310.

⁵³¹ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 77.

⁵³² Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 239.

⁵³³ Medenî, Ahmed Tevfik, 1944: 232.

⁵³⁴ Hâlid es-Sıkkîlî, 2012: 153; Zehrânî, 1996: 303.

Mâsade'den semâi vardır. İskenderiyye'de de Silefî'den semâ etmiştir. Ebbâr (658/1260) onun hakkında, doğru bir kimse olduğunu, usûl İlmi'nde ârif olup Endülüs'te yaşadığını ve orada kendisinden birçok kimsenin semâi olduğunu ayrıca Ebû Hanîfe ve İmam-ı Şâfiî arasındaki ihtilaflar hususunda kaleme aldığı *Ta'lika* isimli bir eseri bulunduğunu söyler.⁵³⁵

3.1.103.Ebû Abdillâh İbnü'l-Bennâ (ö?) ابو عبدالله ابن البناء

Sicilyalı olup fakîh ve zahid bir kimsedir.⁵³⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi bulunamamıştır.

3.1.104.Abdülmün'im b. el-Huseyn el-Cerşî el-Utkî es-Sıkkîlî (ö?) عبدالمنعم بن الحسين الجرشي العتقي الصقلي

Mümtaz bir Mâlikî fakîhidir. Ebû Mervan et-Tıbnî onun için onunla Sicilya'da tanıştığını ve kendisi Doğu'ya gitmeden önce onun Endülüs'e geldiğini ondan çok faydalı ve güzel bilgiler alarak kendisinden faydalandığını söyler.⁵³⁷

3.1.105.Muhammed b. İsâ b. Matar (ö?) محمد بن عيسى بن مطر

Yûsuf Hasan Nevfel *el-Arabu fî Sıkkîliyye*'de onun Doğu'ya yolculuk yaptığını ve hadîs kitapları olduğunu söyler.⁵³⁸

3.1.106.Ebu'l-Kâsım er-Rakûs (ö?) ابو القاسم الرقوس

Yûsuf Hasan Nevfel *el-Arabu fî Sıkkîliyye* adlı kitabında Normanlar adayı istila edince bu Fıkıh âliminin de adadan ayrılan âlimler arasında olduğunu söyler.⁵³⁹

3.1.107.Abdülmelik b. el-Hasen es-Sıkkîlî (ö?) عبدالملك بن الحسن الصقلي

Kâdî İyâz (544/1149), *Tertîbü'l-medârik*'te kendisinden hadîs rivâyet edildiğini söyler.⁵⁴⁰ Sebteli İbnü'l-Acüz olarak tanınan; Abdürrahim b. Ahmed el-Kettâmî'nin (413/1022) kendisinden semâi vardır.⁵⁴¹ “Abdülmelik b. el-Hasen, Sahîh'in Meşrik'ta rivâyet edilen nüshasının râvilerindendir. Hâtim b. Muhammed'in ifadesine göre Sahîh'in bu nüshasının senedi şöyledir: Abdülmelik b. el-Hasen es-Sıkkîlî ← Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm el-Kisâî ← İbn Süfyân ← Müslim.”⁵⁴²

⁵³⁵ İbn Hacer, VIII, 459

⁵³⁶ Kâdî İyâz, 1983: VII, 271.

⁵³⁷ Suâd b. Yahya, *el-Medresetü'l-Mâlikîyye bi-Sıkkîliyye târîhûhâ ve a'lamuhâ ve alâkâtuhâ bi'l-medreseti'l-Bağdâdiyye*, , <https://elibrary.mediun.edu.my/books/MAL06214.pdf>.

⁵³⁸ Nevfel, 1965, 45.

⁵³⁹ Nevfel, 1965: 46.

⁵⁴⁰ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 74.

⁵⁴¹ Zehrânî, 1996: 528.

⁵⁴² Doğanay, 2019: 180.

3.1.108.Ebû Muhammed es-Sıkkî İbn Sâhibî'l-Hums (ö.?) ابو محمد الصقلي ابن صاحب الخمس

Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed el-Meâfirî kendisinden hadîs rivâyet etmiştir⁵⁴³ ayrıca kendisinden övgüyle bahsetmiştir.⁵⁴⁴ Kâdî İyâz (544/1149), onun hakkında “Fakîh, mütekellim, usûl İlmi’nde imam bir kimse idi” der ve “Sicilya’da görüştüklerimin en büyüğü idi” diye ekler.⁵⁴⁵ Yine Kâdî İyâz “Şeyhimiz el-Kâdî Ebu'l-Kâsım b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Meâfirî, onunla Sicilya’da görüştü, onu övmüş ve bize ondan hadîs rivâyet etmiştir” der.⁵⁴⁶

3.1.109.Ebû Abdillâh el-Hadramî (ö.?) ابو عبدالله الحضرمي

Mısır’a hicret etmiş olan Sicilyalı âlimlerdendir. Mısır’da hadîs tedrisinde bulunmuştur.⁵⁴⁷ Kerrâm b. el-Kassâr (538/1143) kendisinden semâ etmiştir.⁵⁴⁸

3.1.110.Amr b. Sârevî (Sârû) el-Levâtî es-Sıkkî el-Fakîh (ö.?) عمرو بن سارو اللواتي الصقلي

Kâdî İyâz (544/1149) onun için “Sicilya’nın meşhurlarından ve fıkıh âlimlerindendi” der. Aynı zamanda şair ve edîbtir.⁵⁴⁹

3.1.111.Derrâc el-Fetâ es- Sıkkî (ö.?) دراج الفتى الصقلي

Kurtuba ehlinden olup, Ebû Ca’fer b. Avnillâh’dan rivâyette bulunmuştur. İlimle ilgilenen, münzevi bir hayat yaşayan, Hac ehli bir kimseydi.⁵⁵⁰

3.1.112.Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh es-Sıkkî (ö.?) أبو الحسن علي بن عبد الله الصقلي

Mâlik b. Enes’in (179/795) ashabından Endülüslü âlim (352/964) fakîh Serakustî’nin kendisinden semâi vardır.⁵⁵¹ Hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılammakla beraber, bu bilgi kendisinin hadîs ilmi ile meşgul olan bir âlim olduğu kanaatini oluşturmıştır.

3.1.113.Ömer b. Abdilmelik b. es-Sıkkî (ö.?) عمر بن عبد الملك بن الصقلي

Ebû Abdillâh b. Süâde (565/1169), Ebû Hafs’ın kendisine hadîs rivâyet ettiğini söylemiştir.⁵⁵² Birçok kaynakta adı geçmekle birlikte hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen Sicilyalı âlimlerdendir.

⁵⁴³ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ , 2002: 1437.

⁵⁴⁴ Zehrânî, 1996: 528.

⁵⁴⁵ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002, s. 1437.

⁵⁴⁶ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 75.

⁵⁴⁷ Zehrânî, 1996: 290.

⁵⁴⁸ Silefî, 1993: 344.

⁵⁴⁹ Kâdî Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, 2002: 878; Kâdî İyâz, 1983: VIII, 70

⁵⁵⁰ İbn Beşkuvâl, 1989: I, 292.; Amârî, 1857: 49.

⁵⁵¹ Sem’ânî, 1996: 805.

3.1.114.Şucâ' İbnü's-Sıkillî (ö?) شجاع ابن الصقلي

Mahmûd b. Ahmed b. Abdülmün'im b. Ahmed b. Mahmûd, İbnü's-Sıkillî'den semâ ettiğini söylemiştir.⁵⁵³ Hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

3.1.115.Abbâs b. Amr b. Hârûn el-Kinânî es-Sıkillî (ö?) عباس بن عمر وبن هارون الكناني الصقلي

Önce Kayrevan'a sonra Endülüs'e gitti. Mezhep ashabına cevap verme hususunda uzman iyi bir âlimdi. Ahmed ibn Saîd es-Sıkillî'den hadîs aldı.⁵⁵⁴

3.1.116.Muhammed b. et-Tayyîb es-Sıkillî (ö?) محمد بن الطيب الصقلي

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülvâhîd el-Med'û el-Kebîr b. Ahmed el-Kettânî'den rivâyette bulunan âlimler arasında ismi geçmektedir.⁵⁵⁵

3.1.117.Ali b. el-Huseyn b. Muhammed es-Sıkillî (ö?) علي بن الحسين بن محمد الصقلي

“Kim Kureyş'in aşağılanmasını isterse Allah c.c. onu küçük düşürür.”⁵⁵⁶ hadîsini rivayet etmiştir.⁵⁵⁷

3.1.118.Ahmed b. Muhammed el-Arabî es-Sıkillî (1186/1772) احمد بن محمد العربي الصقلي

Allame, müderris, seyyid, Abdülkâdir b. el-Arabî el-Ca'ferî el-Hâşimî es-Sicilmâsî'de, Muhtasaru Halîl, Tefsir ve Buharî okumuştur.⁵⁵⁸

3.1.119.Ahmed b. Muhammed es-Sıkillî (1214/1799) احمد بن محمد الصقلي

Allame ve fakîhtir. Vefat edene kadar Fas kadılığı yapmıştır.⁵⁵⁹ Hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

3.1.120.Muhammed b. Ahmed es-Sıkillî (1232/1816) محمد بن احمد الصقلي

Muhaddis bir âlimdir. İnsanların kendisine teveccüh gösterdiği bir kimsedir. 561/1166 yılında doğmuştur.⁵⁶⁰

⁵⁵² Merrâküşi, 1965: I, 36.

⁵⁵³ Dımaşkî, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî el-Basrî, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1993, C. I, s. 512.

⁵⁵⁴ Zebîdî, Tâcû'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs, s. 319.

⁵⁵⁵ Mahlûf, 2003: 576.

⁵⁵⁶ Tirmizî, “*Fadlu'l-Ensâr ve Kureyş*”, 3905.

⁵⁵⁷ Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Kitâbü'l-müselsilâti li-İbni'l-Cevzî*, s. 46.

⁵⁵⁸ Muhammed Muhıbbî, *Mevsûatü âlâm el-Mağrib, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî*, Beyrut, 1980, C. I, s. 2279.

⁵⁵⁹ Muhammed Muhıbbî, 1980: I, 2467.

⁵⁶⁰ Muhammed Muhıbbî, 1980: I, 2499.

3.1.121. Abdülhâdî b. Ahmed es-Sıkkîlî el-Huseynî (1311/1893) عبد الهادي بن احمد الصقلي الحسيني

Hac farızasını yerine getirmiş, allâme, muhaddis, hafız aynı zamanda Arapça, Siyer, Hadîs ilminde arif bir kimse idi. Fas'ta kadılık görevinde iken de sonrasında da insanların yanında büyük bir değeri vardı, fukarayı gözetir iyilik yapardı. Görevdeyken de Sultan yanında her istediğinin kabul görmesiyle bu durum, tam bir iyiliğe dönüştü. Bir süre sonra 1309 yılında Sultan ile arasına soğukluk girince insanlar onun ya azledileceğini ya da öldürüleceğini düşünmeye başladılar. Bunu hisseden Abdülhâdî, Hac farızasını yerine getirmek için izin istedi ve yıl sonunda Doğu'ya gitti. Oğlu Muhammed ve onunla beraber bazı akrabaları Hicaz'da vefat etti. (Allah c.c. hepsine rahmet etsin). Kendisi de Muharrem ayının 11'inde Cuma günü vefat etti.⁵⁶¹

3.1.122. Muhammed b. Muhammed Ahmed b. el-Arabî es-Sıkkîlî el-Huseynî (1316/1898) محمد بن محمد احمد بن العربي الصقلي الحسيني

Allame, müderris ve hatip bir kimseydi.⁵⁶² Hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılammıştır.

3.1.123. Muhammed b. Ahmed es-Sıkkîlî el-Huseynî eş-Şerîf (721/1322) محمد بن احمد الصقلي الحسيني الشريف

Zilhicce ayının 11'inde Perşembe günü vefat etmiştir. Seyyid olarak tanınan, ilmiyle amel eden, salih, sûfî, hayır ve iyilikle anılan bir kimsedir.⁵⁶³

3.1.124. İbrâhîm b. el-Mekkî es-Sıkkîlî (1328/1910) ابراهيم بن المكي الصقلي

Bazı mağrib şehirlerinde kadılık yapmış, allame ve güvenilir bir kimseydi.⁵⁶⁴ Hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılammıştır.

3.1.125. Ca'fer b. İbrâhîm b. el-Mekkî es-Sıkkîlî el-Huseynî (1361/1942) جعفر بن ابراهيم بن المكي الصقلي الحسيني

Fakîh güvenilir bir âlimdi.⁵⁶⁵ Kendisi hakkında ulaşabildiğimiz bilgi bu kadardır.

⁵⁶¹ Muhammed Muhibbî, 1980: I, 2795

⁵⁶² Muhammed Muhibbî, 1980: I, 2814.

⁵⁶³ Muhammed Muhibbî, 1980: I, 2836.

⁵⁶⁴ Muhammed Muhibbî, 1980: I, 2860.

⁵⁶⁵ Muhammed Muhibbî, 1980: I, 3166.

3.1.126. Abdülkebîr b. el-Mâhî b. İbrâhîm b. Muhammed b. eş-Şeyh Ahmed b. Muhammed es-Sıkkîlî el-Huseynî (1388/1968) عبدالكبير بن الماحي بن ابراهيم بن محمد بن الشيخ احمد بن محمد الصقلي

İlmini Fas'taki şeyhlerden almıştır.⁵⁶⁶ (Bakıyyetüsselef) salih, ilmiyle amil mübarek bir şeyhti. Çokça zikreden, huşu sahibi, kendini övüp ön plana çıkarmayan mütevazı bir kimseydi.

Hocaları:

Kurân ilmi ve diğer ilimler:

1-Şeyh Muhammed b. İltihâmî el-Vizânî

2-Şeyh Abdülmelik el-Ulvî ed-Darîr (1318/1900)

3-Şeyh Ca'fer el-Kettânî el-Husnî (1345/1926)

ve oğlu Muhammed el-Kettânî

4-Şeyh Halil el-Hâlidî

5-Şeyh Abdüsselam b. Muhammed el-Hevârî (1348/1929)

6-Şeyh Mehammed (fethalı) b. Muhammed Kenûn

7-Şeyh Abdüsselam b. Muhammed Benâni et-Tabîb

8-Şeyh Ahmed b. Muhammed İbn el-Hayyât ez-Zükârî el-Husnî

9-Şeyh İbrâhîm İbn et-Tâlib b. Eş-Şeyh Ömer İbn Sevde

10-Şeyh Mehammed (fethalı) b. Eş-Şeyh Kâsım el-Kâdirî

Medine'de ise:

1-Şeyh Tâhir el-Vitrî

2-Şeyh Ahmed el-Cezâirî Medine'i Münevvere Mâlikî Müftüsü

Şam'da:

1-Büyük Muhaddis Şeyh Bedruddîn (1368/1948)

2-Şeyh el-Emîn b. Sevde

3-Şeyh Tefvîk el-Eyyûbî

4-Şeyh Yûsuf en-Nebhânî

5-Şeyh Mehammed es-Senlûti'den almıştır.

Öncelikle geçimini sağlamak için ticaretle uğraşıyordu. Ne zaman ki Fas'a sömürgeciler iliştiler (1325/1907) yılında Hac niyetiyle Doğu'ya gitti. Medine'ye yerleşti. Hicaz'da fitne çıkınca Şam'a geçti. Çok uzun aradan sonra Mağrib'e döndü. Fas'a yerleşti ve vefat edene kadar orada yaşadı. İnsanlar kendisine yöneldiler ve ondan ilim aldılar.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Muhammed Muhıbbî, 1980: I, 3401.

⁵⁶⁷ Muhammed Muhıbbî, 1980: I, 3402.

3.2.Bazı Sicilyalı Muhaddis Âlimler Ve Eserleri

Sicilyalı âlimlerin bir çok eseri, ırkçı İtalyan göçmenlerin son dönemlerde Müslümanlara ait olan ne kadar eser varsa yakıp yıkmaları neticesinde maalesef önemli bir kısmı günümüze kadar gelememiştir. Çok az sayıda eser ise, muhtemelen Sicilya dışına da çıktığı ve başka İslam beldelerindeki ilim halkalarında da okutulduğu için günümüze ulaşabilmiştir. Aşağıda vereceğimiz eserlerin listesi herhangi bir tasnife tabi tutulmadan, yazarı, yanında kitap ismi ve bu kitaplar hakkında edinilen bilgiler, araştırmacılar açısından bir kolaylık olması için paylaşılmıştır.

3.2.1.Esed b. el-Furât (213/828):

-*el-Esediyye*. (Kaynaklarda üzerine yapılmış bazı ihtisarlar bulunan *el-Esediyye*'nin bugüne ulaşip ulaşmadığı hakkında kesin bilgi yoktur.⁵⁶⁸

3.2.2.Muhammed b. Süleyman b. Sâlim el-Kattân (İbnü'l-Kehhâle) (282-89/894-9019):

-*Süleymâniyye*.

3.2.3.Abdurrahmân el-Bekrî es-Sıkkî (380/990):

-*Câmiu âlâmi'd-diyâne*

-*eş-Şerh ve'l-beyân limâ eşkele min kelâmi Sehl b. Abdillâh et-Tusterî*

-*Sıfâtü'l-evliya ve merâtibü ahvaali'l-aşfiyâ*

-*Kerâmâtü'l-evliya ve'l-mutîîn min es-sahâbe ve't-tâbiîn ve men tebeahüm bi-ihsân*

-*Fîhi'd-Delâletü alâ Allâhi Teâlâ*

-*el-Envâr fî İlmi'l-Esrâr*

3.2.4.Ali b. el-Hasen el-Kazvîni es-Sıkkî (403/1012):

-*Sürûru'l-esrâr min kelâmi's-şüyûhi'l-ahyâr*

-*Ünsü'l-mürîdîn*

-*Fedâilü Muâviye*

-*Şifâü's-sudûr*

3.2.5.Berâzî (430/1038?):

-*et-Tehzîb fî'htisâri'l-Müdevvene* Muhammed el-Emîn Veledü Muhammed Sâlim b. eş-Şeyh tarafından 1999 yılında neşredilmiştir. (Fas, Zeytûniye ve Paris'te yazma nüshaları bulunmaktadır.⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Kallek, Cengiz, “*Esed b. Furât*”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1995, C. XI, s. 366-367.

-*Et-Temhîd li-mesâili 'l-Müdevvene*

-*İhtisâru 'l-Vâdîha*

-*Kitâbü 'ş-Şerh ve 't-Temâmât li-mesâili 'l-Müdevvene*, (Kayrevan Ulucami Kütüphanesinde bulunan parçaları için bk Hasan Hüsnî Abdülvehhâb (1387/1968).⁵⁷⁰

-*Kitâbü 'n-nevâdir ve 'z-ziyâdât*,

-*Kitâbü 'l-iktidâ bi-ehli 'l-Medîne*,

-*Kitâbü 'r-risâle*

3.2.6. Abdullâh b. Muhammed el-Mâlikî (444/1052?-438/1046?):

-*Riyâdu 'n-nüfûs*. Beyrut'ta 1994 yılında Dârü'l-garbi'l-İslâmî yayınevi tarafından neşredilmiştir.

3.2.7. Muhammed b. Abdillâh b. Yûnus es-Sıkkî (451/1049):

-*el-Câmiu limesâil 'l-Müdevvene* Bu kitap 2013 yılında Dârü'l-Fikr yayınevi tarafından neşredilmiştir.

3.2.8. Muhammed b. Sâbık es-Sıkkî (493/1099):

-*Ma 'nâ kelâmüllâhi ve 'r-red ale 'l-muhâlifîn*.

3.2.9. Hasen b. Raşîk el-Kayrevânî es-Sıkkî (463/1070):

-*Kitâbü 'l-umdeti fî ma 'rifeti sînâati 'ş-şi 'ri ve nakdihî ve uyûbihî* Bu eser, Beyrut'ta 1988 yılında Muhammed Karkazân tarafından neşredilmiştir.

-*Kitâbü ünâmûzec*,

-*Garibü 'l-evsaf ve latâifü 't-teşbîhât limâ inferade bihî 'l-muhaddisûn*.

-*el-Umde fî mehâsini 'ş-şi 'r ve âdâbih* Kahire'de 1963, Beyrut'ta 1974 yılında neşredilmiştir.

Ayrıca Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd tarafından neşredilmiştir

-*Kurâdatü 'z-zeheb fî nakdi eş 'âri 'l-Arab* Muhammed Emîn Hancî tarafından (Kahire 1346) ve Şâzelî Bû Yahyâ tarafından (Tunus 1972)'de neşredilmiştir. Bu eser edebî sanatlar ve şiir tenkidi ile ilgili bir kitaptır.⁵⁷¹

-*Şerhu 'l-Muvatta*,

-*Ünmûzecü 'z-zamân fî şuarâi 'l-Kayrevân*, yüz şair ve edîbin hayatını ele alan bir eserdir. Muhammed el-Arûsî el-Matvî ve Beşîr el-Bekkûş tarafından Tunus'ta 1986 yılında neşredilmiştir.

⁵⁶⁹ Şafâk, Ali, "Berâzi", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1992, C.V, s.476.

⁵⁷⁰ Çavuşoğlu, Ali Hakan, "El-Müdevvenetü'l-kübrâ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2006, C. XXXI, s. 472-473.

⁵⁷¹ Tüccar, Zülfikar, 1999, C. XX, s. 249.

-*Dîvân Abdurrahmân Yâgî* arafından Beyrut'ta 1989 yılında neşredilmiştir.

-*Tırâzü 'l-edeb*

-*el-Mümâdah ve 'l-müzâm*

-*er-Ravzatü 'l-mevşîyye fî şuarâi 'l-Mehdiyye*

-*Bülğatü 'l-işfâk fî zikri eyyâmi 'l-uşşâk*

-*Sırrü 's-sürûr*

-*Şerhu Kitâbi 'ş-Şüzûz fî 'l-lüga*

-*Mizânü 'l-amel fî 't-târîh*

-*eş-Şüzûz fî 'l-luga*

-*Ref' u 'l-işkâl ve def' u 'l-muhâl*

-*Neshu 'l-mûlah ve feshu 'l-lümah*

-*er-Risâletü 'l-menkûda*

-*Nakdü 'r-Risâleti 'ş-şu 'ûziyye ve 'l-kasîdeti 'd-da 'iyye*

-*Kat 'u 'l-enfâs*

-*Nechu 'l-matlab*

-*Sâcûrû 'l-kelb -Tezyîfi nakdi Kudâme*

-*Keşfü 'l-mesâvî*

-*et-Te vessü ' fî madâ 'iku 'l-kavl*

-*el-Hiletü ve 'l-ihtirâs*

-*İsbâtü 'l-münâzea*

-*Meâlimü 't-târîh*

-*el-Esmâ 'ü 'l-muarrabe*

-*Sıdku 'l-medâih*

-*er-Reyâhîn*

-*el-Maûne fî 'r-ruhas ve 'z-zarûrât*

-*Şuarâ 'ü 'l-küttâb*

-*Ervâhu 'l-kütüb*

-*Garîbü 'l-evsâf ve letâifü 't-tesbîhât*

-*el-İttisâl*

-*Tahrîru 'l-müvâzene*

-*el-Mennü ve 'l-fidâ*

-*Müttefeku 't-tashîf*⁵⁷²

⁵⁷² Tüccar, 1999: 248-249.

3.2.10. Abdülhak b. Muhammed es-Sehmî es-Sıkkî el-Mâlikî, (464/1072? (466/1074):

-*en-Nüket ve 'l-furûk li-mesâ'ili 'l-Müdevvene ve 'l-muhtelita* (el-Hizânetü'l-melekiyye bi'r-Rabât, nr. 261, 144 varak)⁵⁷³

-*Tehzîbü't-talîb ve fâidetü'r-râgıb ale 'l-Müdevvene,*

-*İstidrâkâtün alâ tehzîbi'l-Berâzi,*

-*Akâdetün Ruvîyet anhu,*

-*Süile Anhâ Ebe'l-Meâlî el-Cüveynî,*

-*Mesâil,*

-*Cüz'ün fî zabtı elfâzı 'l-Müdevvene*⁵⁷⁴

-Mesâilü li'-Şeyh Abdülhak ve ecvibetühâ li'l-İmâm Ebi'l-Meâlî el-Cüveynî (Dâru'l-Kütübî'l-Mısıryye, nr.11, (173-174 varak)⁵⁷⁵

3.2.11. Atfık b. Ali b. Dâvûd es-Sementârî (464/1071):

-*Ahbâru's-sâlihîn* adında büyük bir kitabı, fıkıh ve hadîs alanında da güzel bir te'lîfi vardır.

-On iki ciltlik *Delîlü 'l-Kâsîdîn* ve *Mu'cemü 'l-buldân* diğer eserleridir.

3.2.12. Ebû Bekr b. İkkâl es-Sıkkî (ö.?):

-*Fevâidü İbn İkkâl.*

3.2.13. İbn Mekkî es-Sıkkî (501/1107):

-*Teskîfü'l-lisân ve telkîhü'l-cenân.* İbn Mekkî, *Teskîfü'l-lisân ve telkîhu'l-cenân* Abdülazîz Matar tarafından Kahire'de 1995 yılında neşredilmiştir.

3.2.14. Ali b. Ca'fer b. Ali Muhammed b. Abdillâh b. Huseyn el-Ağlebî Ebu'l-Kâsım b. el-Katta' es-Sâdi (515/1121):

-*Tehzîbü 'l-Ef'âl.* Fiiller sözlüğüdür. (I-III, Haydarâbâd-Dekken 1360-1364/1941-1945).

-*Mecmû' min şî'ri 'l-Mütenebbî ve gavâmizuhû,* beyitler ve bu beyitlere dair açıklamalar bulunmaktadır. Umberto Rizzitano, "Un Commento di Ibn Al-Qatṭa' il siciliano", RSO, XXX (1955. , Muhsin Gayyâz, Şerhu'l-müşkil min şî'ri 'l-Mütenebbî" Bağdat, 1977.

-*ed-Dürretü 'l-hatîre fî 'l-muhtâr min şu'arâ 'i 'l-cezîre* (el-Cevheretü 'l-hatîre), İçinde 170 şairin biyografisi bulunmaktadır. Beşir el-Bekkûş tarafından Beyrut'ta 1958 yılında neşredilmiştir.

-*Ebnîyetü 'l-esmâ' ve 'l-ef'âl ve 'l-mesâdir* bir diğer eseridir.

⁵⁷³ Özen, Şükrü, "Furûk", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1996, C. XIII, s. 223-227.

⁵⁷⁴ Kâdî İyâz, 1983: VIII, 73.

⁵⁷⁵ Zehrânî, 1993: 295.

-*Hâşiye (Havâşin) alâ Kitâbi's-sihâh, Sihahu'l-luga* adlı esere yapılan haşiyedir.

-*Ferâidü'ş-şüzûr ve kalâidü'n-nühûr*, şiirlerden müteşekkil bir risaledir. (el-Mecmû', Bağdad 1977.)

-*Muhtaşar fî mühmelâti'd-devâ'ir elletî ehmeletha'l-Arab*, Aruz ile ilgili bir risaledir. (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye'de bir nüshası mevcuttur.

-*el-Bâri fî ilmi'l-arûz* Ahmed Muhammed Abdüddâim tarafından Kahire'de 1982 yılında Mekke'de 1985 yılında neşredilmiştir.

-*İhtisârü'z-zihâf el-Bâri fî ilmi'l-arûz*,

-*eş-Şâfi' fî ('ilmi)'l-kavâfi*,

-*Müntehabât, (Eugenio Griffîn, Palermo 1910)*

-*Şerhu ebyâti'l-mu'âyât*,

-*Şerhu'l-Emsile*,

-*Ümehu'l-mülâh fî şuarâ'i'l-Endelüs*,

-*el-Mülehu'l-'asriyye*,

-*el-Esvât*,

-*Kitâbü's-Seyf*,

-*et-Tivâl ve esmâühüm ve sıfâtühüm*,

-*el-Kısâr ve esmâühüm ve sıfâtühüm*,

-*el-Keşf an mesâvii'l-hamr, en-Nikâh*,

-*el-Meşyü ve's-seyr eserlerinden bazılarıdır.*⁵⁷⁶

3.2.15. Abdurrahmân b. Atık b. Halef İbn Fahhâm es-Sıkillî el-Kuraşî (516/1122):

-*Kitâbü müfredâti Ya'kûb*.

-*et-Tecrîd li-bu'yeti'l-mürîd fî'l-kirââti's-seb'a*

3.2.16. Muhammed b. Ebi'l-Ferec el-Mâzerî el-Kettânî el-Mâlikî es-Sıkillî (ez-Zekî) (516?517/1122?1123):

-*el-İstîlâ'*

-*Ta'likun Kebîr*

-*Mukaddime b. Nahv*

3.2.17. Muhammed b. el-Müslim b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mahzûmî es-Sıkillî (530/1135):

-*el-Beyânü li-şerhi'l-bürhan*.

⁵⁷⁶ Günel, Fuat, 2000, 105-106.

-*Kitâbü te'yîdi't-temhîd ve takyîdi't-tecrîd.*

-*Kitâbü'l-mihâd fî şerhi'l-irşâd*

3.2.18. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkîlî el-Mâzerî (536/1141):

-*el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* Muhammed eş-Şâzelî Neyfer tarafından Tunus'ta 1988 yılında neşredilmiştir.

-*Îzâhu'l-mahsûl min burhâni'l-usûl* Ammâr et-Tâlibî tarafından Beyrut'ta 2001 yılında neşredilmiştir.

-*Nazmu'l-Ferâid fî ilmi'l-akâid*, İtikadi hususlar ve usûlü hakkında dikkatli bir incelemedir. (Ulaşılabilen nüshası yoktur.)⁵⁷⁷

-*Şerku't-Telkîn: Kitâbü's-Salât ve mukaddimâtihâ* (nşr. M. Muhtâr es-Selâmî), Beyrut 1997.

-*Ta'lik alâ Müdevveneti Sahnûn*, (Bir örneği Karaviyyîn Üniversitesi Kütüphanesinde mevcuttur.)

-*el-Keşf ve'l-inbâ ale'l-mütercem bi'l-İhyâ* (Günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.)

-*el-İmlâ' alâ şey' min resâ'ili ihvâni's-safâ*

-*en-Nüketü'l-kat'ıyye fî'r-red ale'l-haşeviyye*

-*el-Vâzih fî kat'ı lisâni'n-nâbih*

-*Keşfü'l-kutâ an lemsi'l-hatâ* Bu eserin bir nüshasının, Tunus'ta Zeytûne Camisinin kütüphanesinde bulunduğu bilgisi vardır.

-*Kitâbü'n fî't-tib*

-*el-Keşf (en-Nuket) ve'l-inbâ ani'l-mütercem bi'l-İhyâ*

3.2.19. Muhammed b. Ebî Muhammed b. Zafer es-Sıkkîlî (565/1169):

-*Sülvânü'l-mutâ' fî udvâni'l-etbâ'* Muhammed Ahmed Demec tarafından Beyrut'ta 1995 yılında neşredilmiştir.

-*Hâşiyetü İbn Zafer alâ dürreti'l-gavvâs* Ahmed Tâhâ Hasaneyn Sultan, Hâvâşî İbn Berrî ve İbn Zafer alâ dürreti'l-gavvâs içinde Beyrut'ta 1990 yılında neşredilmiştir.

-*Enbâü nücebâi'l-ebnâ (Gurerü'd-dürer fî nücebâ'i'l-evlâd [fî nücebâ'i'l-ebnâ*, Kahire'de basılmıştır (1315, 1322). İbrâhîm Yûnus tarafından tahkik edilmiş ve 1991 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.

-*Hayrû'l-bişer bi-hayri'l-beşer*, Kahire'de yayımlanmış (1280), Kahire'de 1990 yılında Abdülhafız Fergalî ve Ali el-Karanî tarafından tahkikli neşri gerçekleştirilmiştir.

⁵⁷⁷ Abdülvehhâb, Hasen Hüsni, 1955, 62-63.

-*İbhâmü'l-gavvâs fî ihâmi'l-havâş fî beyâni galati'l-Harîrî*, Kahire'de 1417/1996 yılında yayımlanmıştır.

-*Yenbû'u'l-hayât fî tezkîri'z-Zikri'l-Hakîm*, Farklı nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.

-*Şerhu (garîbi)'l-Makâmât*, bk. Brockelmann, GAL Suppl., I, 487.

-*Zâdü'l-mülûk el-Muzafferî fî'l-mu'tekadât ve'l-ibâdât*.⁵⁷⁸

3.2.20.Ömer b. Abdinnûr (ö?):

-Berâzî'nin eseri *Kitâbü's-şerh ve't-temâmât li-mesâ'ili'l-Müdevvene* üzerine bir ihtisar çalışması vardır.

-*el-Müdevvene* hakkında 300 parça halinde geniş bir şerhin sahibidir.

3.2.21.İbn Fercûc es-Sıkkî (Ferrûc, Müferrec)

Berâzî'nin (430/1038) *el-Müdevvene*'sine *Temhîdü mesâ'ili'l-Müdevvene* isminde bir çalışması vardır.

3.3.En Çok Öne Çıktıkları Alan İtibarıyla Sicilyalı Âlimler

Birkaç alanda uzmanlaşmış bulunan Sicilyalı Muhaddis âlimlerin isimleri, konuya ilgi duyan okuyucular için, daha tanınır oldukları diğer alanlar da göz önünde bulundurularak listeler halinde paylaşılmıştır.

3.3.1. Hadis Alanında Öne Çıkan Âlimler

1-Esed b. el-Furât b. Sinân el-Kayrevânî (213/828)

2-Abdullâh b. Sehl el-Kıbrîyani (248/863)

3-Muhammed b. Amr b. Amr b. el-Abbâs el-Kıllevrî (253/867)

4-Musâ b. el-Hasen b. Abdillâh b. Yezîd es-Sıkkî (272/886)

5-Muhammed b. Süleyman b. Sâlim el-Kattân (İbnü'l-Kehhale)(282-89/894-901)

6-Sâlim b. Süleymân el-Kindî (289/902)

7-Sâid b. Şa'ban b. Kurrâ el-Endelûsî (295/908)

8-Meymûn b. Amr b. el-Mâ'lûb el-Mâlikî (310/928)

9-Lokman b. Yûsuf el-Gassânî (319/931)

10-Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Subeyh el-Harrât (334/946)

11-Abbâs b. Amr b. Hârun es-Sıkkî el-Verrâk (379/927)

12-Ebu'l-Hasen b. Ahmed b. Selmân Allân es-Sıkkî (ö?)

⁵⁷⁸ Benli, 1999: 454.

- 13-Muhammed b. İbrâhîm b. Mûsâ es-Sıkillî (412/1022)
- 14-Sâid b. el-Hasen b. Îsâ er-Rebeî Ebu'l-Alâ es-Sıkillî (417/1026)
- 15-Ebu'l-Kâsım es-Sıkillî (427/1035)
- 16-Abdullâh b. Muhammed el-Mâlikî (444/1052/-438/1046)
- 17-Abdülcelîl b. Mahlûf es-Sıkillî (459/1066)
- 18-Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn el-Fakîh es-Sıkillî (466/1073)
- 19-Ali b. el-Müferrec (el-Ferec) b. Abdîrrahman es-Sıkillî (470/1077)
- 20-Mûsâ b. Ali b. Muhammed b. Ali es-Sıkillî (470/1077)
- 21-Muhammed İbn Abdillâh b. Yûnus et-Temîmî es-Sıkillî (451/1059)
- 22-Muhammed b. Ali el-Hasen b. Abdilber es-Sıkillî (459/1066)
- 23-Ebû Bekr b. el-Abbâs el-Farazî es-Sıkillî (ö?)
- 24-Atîk b. Ali b. Dâvûd es-Sementârî (464/1071)
- 25-Gâlib b. Abdillâh b. Ebi'l-Yumn b. Muhammed es-Sıkillî (465/1072)
- 26-Ebû Bekr b. İkâl es-Sıkillî (ö?)
- 27-Ahmed b. Ömer b. Atiyye Ebu'l-Huseyn es-Sıkillî (504?505/1110?11119)
- 28-Mus'ab b. Muhammed b. Ebi'l-Furât el-Kuraşî el-Abdarî es-Sıkillî (506/1112)
- 29-Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hayr es-Sıkillî (526/1131)
- 30-Muhammed b. Atîk b. Ömer el-Hars es-Sıkillî (ö?)
- 31-Abdülkerîm b. Abdillâh b. Muhammed el-Mukrî es-Sıkillî (517/1123)
- 32-Muhammed b. Abdillâh es-Sıkillî (518/1124)
- 33-Muhammed b. Abdilazîz b. Ebi'l-Hayr b. Ali el-Ensârî es-Sıkillî (518/1124)
- 34-Atîk b. Muhammed b. el-Hâkim et-Temîmî es-Sıkillî (523/1128)
- 35-Ömer b. Yûsuf b. Muhammed el-Hazzâ el-Kaysî es-Sıkillî (526/1131)
- 36-Ali b. Ca'fer b. Ali Muhammed b. Abdillâh b. Huseyn el-Ağlebî Ebu'l-Kâsım b. el-Katta' es-Sâdî (515/1121)
- 37-Ca'fer b. İsmâil b. Halef b. Saîd b. İmrân el-Mâlikî es-Sıkillî (4551063/1122)
- 38-Ebu'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh es-Sıkillî (585?587?589/1189?1191?1193)
- 39-Ebu'l-Hasen b. Abdülbâkî b. Ebi'l-Kâsım es-Sıkillî el-Medînî el-Mâlikî el-Attâr (İbn el-Bâci)(598/1201)
- 40-Îsâ b. Hammâd b. Abdîrrahmân b. Ömer el-Kaysî Ebû Mûsâ es-Sıkillî (599/1202)
- 41-El-Hasen b. Ali b. İbrâhîm el-Kirkentî eş-Şâfî es-Sıkillî (623/1226)
- 42-Süleymân b. Mahmûd b. Ebi'l-Huseyn b. Mahfûz el-Kuraşî es-Sıkillî (623/1226)
- 43-Muhammed b. Ebî Muhammed b. Zafer es-Sıkillî (565/1169)
- 44-Vehbân b. Abdilazîz b. Halîl es-Sıkillî (628/1230)

- 45.İbrahim b. Ali b. Muhammed b. el-Hasen b. Temim b. el-Huseyn es-Sıkillî el-Mahallî (632/71234)
- 46-Ali b. Abdilkâfî b. Ali b. Mûsâ es-Sıkillî (645/1247)
- 47-Muhammed b. Abdilkâfî b. Ali b. Mûsâ Şemsüddîn es-Sıkillî (649/1251)
- 48-Muhammed b. Süleyman b. Ebi'l-Fadl b. Ebi'l-Fütûh b. Yûsuf b. Yûnus eş-Şemsüssedîd es-Sıkillî (660/1261)
- 49-Muhammed b. Ebi'l-Kâsım b. Abdillâh b. Abdirrahman b. el-Hasen b. Muaz es-Sıkillî (ö?)
- 50-Ebû Abdillâh b. Takıyyiddîn Ebi'l-Hazm İbn Ebi'z-Zikr es-Sıkillî (699/1299)
- 51-Ahmed b. Abdillâh b. Saîd (Şuayb⁹ b. Muhammed b. Abdillâh el-İmâm Cemâlüddîn es-Sıkillî (ö?)
- 52-Şihâbüddîn Ahmed b. el-Afif Muhammed b. Ömer es-Sıkillî (725/1324)
- 53-Ebû Bekr b. Ali b. Mekkî el-Muhaddis en-Nebîh Sirâcüddîn es-Sıkillî (725/1324)
- 54-Ahmed b. Muhammed b. Nehhâs Yahyâ es-Sıkillî (ö?)
- 55-Abdülhak b. el-Hasen b. Abdillâh es-Sıkillî (ö?)
- 56-Ahmed b. Ali b. el-Hakem es-Sıkillî (ö?)
- 57-Saîd b. Yahyâ İbnü'l-Ferrâ es-Sıkillî (ö?)
- 58-Ebû Mes'ûd Süleymân es-Sıkillî (ö?)
- 59-Râik (Râyik) el-Fetâ es-Sıkillî (ö?)
- 60-İbn Fercûc (ö?)
- 61-Ammâr b. el-Mansûr el-Kelbî (ö?)
- 62-Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf es-Serakûsî(ö?)
- 63-Raşîd Ahmed b. Kâsım b. Zeyd es-Sıkillî (515/1121)
- 64-Muhammed b. İsâ b. Matar (ö.?)
- 65-Abdülmelik b. el-Hasen es-Sıkillî (ö.?)
- 66-Ebû Muhammed es-Sıkillî İbn Sâhibi'l-Hums (ö.?)
- 67-Ebû Abdillâh el-Hadramî (ö.?)
- 68-Derrâc el-Fetâ es-Sıkillî (ö.?)
- 69-Ömer b. Abdülmelik b. ez-Zeyyât es-Sıkillî (ö?)
- 70-Şucâ İbnü'Sıkillî (ö.?)
- 71-Muhammed b. Ahmed es-Sıkillî (1232/1816)
- 72-Abbâs b. Amr b. Hârûn el-Kinânî es-Sıkillî (ö.?)
- 73-Muhammed b. et-Tayyîb es-Sıkillî (ö.?)
- 74-Ali b. el-Huseyn b. Muhammed es-Sıkillî (ö.?)
- 75-Ahmed b. Muhammed el-Arabî es-Sıkillî (1186/1772)

76-Abdülhâdî b. Ahmed es-Sıkillî el-Huseynî (1311/1893)

77-Abdülkebîr b. el-Mâhî b. İbrâhîm b. Muhammed b. eş-Şeyh Ahmed b. Muhammed es-Sıkillî el-Huseynî (1388/1968)

3.3.2.Fıkıh Alanında Öne Çıkan Âlimler

1-Abdullâh İbn Hamdûn (Hamdeviyye) el-Kelbî es-Sıkillî (270/884)

2-Diâme b. Muhammed (297/909)

3- Muhammed b. Muhammed Halid el-Kaysî et-Tuveyrî (317/930)

4- Sâbit el-Fakîh es-Sıkillî (ö?)

5- Halef b. Ebi'l-Kâsım el-Ezdî el-Berâziî (Berâdeî) (430/1038)

6- Atık b. Abdilcebbâr er-Rebeî İmâmüddîn es-Sıkillî (ö?)

7- Ahmed b. Abdirrahman (İbnü'l-Hasâirî) es-Sıkillî (ö?)

8-Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Kuraşî İbn Sıkillî (ö?)

9-Muhammed b. Sâbık es-Sıkillî (493/1099)

10-Muhammed b. Abdillâh es-Sıkillî el-Gıratî (508/1149)

11-Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-İmâm el-Mâzerî (536/1141)

12-Osmân b. el-Haccâc eş-Şakkî es-Sıkillî (544/1149)

13-Muhammed b. el-Hasen b. Ali Ebî Bekr el-Mâlikî el-Kirkentî (598/1120)

14-Ebû Bekr b. Ebî Abdillâh eş-Şâfiî Şerafüddîn b. es-Sıkillî (692/1292)

15-Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Kuraşî es-Sıkillî (İbnü'l-Hacerî) (VII. Asır)

16-Muhammed b. Muhammed b. Fahriddîn Ebû Abdillâh b. es-Sıkillî (727/1326)

17-Muhammed b. Ahmed Ebû Abdillâh el-Hâşimî es-Sıkillî (İbnü'l-Hâle, ö?)

18-Ali b. Osmân b. el-Huseyn er-Rebeî es-Sıkillî (ö?)

19-Ahmed b. Muhammed b. el-Cezzâr (ö?)

20-Ömer b. Abdinnûr (ö?)

21-İsâ b. Abdilmün'im es-Sıkillî (ö?)

22-Muhammed b. Nasr b. Hadrâm (ö?)

23-Ali b. Abdilcebbâr (ö?)

24-Ahmed b. Ebi'l-Kâsım b. Ebî Abdillâh el-Belevî es-Sıkillî (İbnü'l-Kassâr, ö?)

25-Ahmed b. Muhammed el-Kilâî (ö?)

26-İbn el-Kâbile (ö?)

27-Ebû Muhammed b. Samne es-Sıkillî (ö?)

28-Yahyâ b. Abdurrahmân b. Abdilmün'im es-Sıkillî (608/1211)

29-Ebû Abdillâh İbnü'l-Bennâ (ö.?)

- 30-Abdŭlmŭn'ım b. el-Huseyn el-Cerŭi el-Utkŭ es-Sıkıllŭ (ö.?)
- 31-Ebu'l-Kâsım er-Rakŭs (ö.?)
- 32-Amr b. Sârevî (Sârŭ?) Ebŭ Hafs el-Levâtî es-Sıkıllŭ el-Fakîh (ö.?)
- 33-Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh es-Sıkıllŭ (ö.?)
- 34-Ahmed b. Muhammed el-Arabî es-Sıkıllŭ (1186/1772)
- 35-Ahmed b. Muhammed es-Sıkıllŭ (1214/1799)
- 36-Muhammed b. Muhammed Ahmed b. el-Arabî es-Sıkıllŭ el-Huseynî (1316/1898)
- 37-İbrâhîm b. el-Mekkî es-Sıkıllŭ (1328/1910)
- 38-Ca'fer b. İbrâhîm b. el-Mekkî es-Sıkıllŭ el-Huseynî (1361/1942)

3.3.3.Kıraat Alanında Öne Çıkan Âlimler

- 1-Abdurrahmân b. Atık b. Halef İbn Fahhâm es-Sıkıllŭ el-Kuraŭî (516/1122).
- 2-Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdirrezzâk Ŗerafüddîn es-Sıkıllŭ (ö?)

3.3.4.Kelâm Alanında Öne Çıkan Âlimler

- 1-Muhammed b. el-Mŭslim b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kuraŭî el-Mahzŭmî es-Sıkıllŭ (530/1135)

3.3.5.Tasavvuf Alanında Öne Çıkan Âlimler

- 1-Abdurrahmân el-Bekrî es-Sıkıllŭ (380/990)
- 2-Abdurrahmân b. Muhammed b. Bekr es-Sıkıllŭ (ö.?)
- 3-Muhammed b. Ahmed es-Sıkıllŭ el-Huseynî eŖ-Ŗerîf (721/1322)

3.3.6. Dil Alanında Öne Çıkan Âlimler

- 1.Muhammed b. Horasan en-Nahvî es-Sıkıllŭ (386/996)
- 2-Hasen b. Ali en-Nahvî es-Sıkıllŭ (391/1000)
- 3-Ömer b. Halef b. Mekkî es-Sıkıllŭ el-Himyerî (501/1107)
- 4-Muhammed b. Ebi'l-Ferec el-Mâzeri el-Kattâni es-Sıkıllŭ (ez-Zekî) (516?517/1122?1123)

3.3.7.Belâgat Ve Ŗiir Alanında Öne Çıkan Âlimler

- 1-Hasen b. RaŖîk el-Kayrevânî es-Sıkıllŭ (463/1070)
- 2-Mecber b. Muhammed b. Abdilazîz es-Sıkıllŭ (515/1121)

3.4.Sicilyalı Âlimler Tarafından Farklı Alanlarda Verilen Eserler Ve Faydalandıkları Bazı Kaynaklar

Bu başlık altında, konuya ilgi duyan araştırmacılara bir kolaylık sağlayabilmek adına, araştırmamız esnasında gördüğümüz farklı branşlardaki Sicilyalı âlimlerin bazı eserlerine ve kendi alanlarında ders halkalarında faydalandıkları bazı kaynaklara yer verilecektir.

3.4.1 Tefsir, Kıraat

-Abdullâh es-Sıkıllî (Hucetüddîn):

-*Hayru 'l-beşer bi-hayri 'ş-şer*

-*Kitâbü 'l-yemnu*

-*Nücebâü 'l-eimme*⁵⁷⁹

3.4.2.Tasavvuf

-Ebû Muhammed b. Ebî Zeyd:

- *el-Keşfü ve Kitâbü 'l-İstizhâr*

-Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdillâh el-Bekrî es-Sıkıllî (Kayrevan'da ders halkası bulunan bu alanda birçok kitap sahibi bir âlimdir.) Bazı eserleri:

-*Kitâbün li 'l-Burhane alâ vücûdillâh*

-*Kitâbü Envâru 's-Sıkıllî*

-*Eş-Şerhu ve 'l-Beyân*

-*Sıfatü 'l-evliyâ ve merâtibü ahvâli 'l-asfiyâ gibi.*

3.4.3.Tarih

Abdülcebâr b. Abdillâh b. Asba'(516/1122):

-*Uyûnu 'İmâme ve nevâziru 's-siyâse*⁵⁸⁰

3.4.4.Şiir

Sicilyalı birçok âlim şiirle ilgilenmiştir denilebilir. Raşîk el-Kayrevânî es-Sıkıllî (463/1070) bu alanda önde gelen âlimlerdendir.⁵⁸¹ İbn Hamdîs (527/1133)⁵⁸² Normanlı idarecilerin, şâir ve edîblere olan ilgisi ve cömertliğine rağmen Sicilya'ya dönmeyen âlimlerdendir. “Eğer vatanım özgür olsaydı elbette ona dönerdim” anlamına gelen şiirinden

⁵⁷⁹ Nevfel, 1965: 44.

⁵⁸⁰ Ömer Rıza, Kehhâle, 1993: V, s. 80.

⁵⁸¹ Geniş bilgi için bkz. İhsan Abbâs. (1994). *Mu'cemü'l-ulemâ ve's-şuarâ es-Sıkılliyîn*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.

⁵⁸² Moreno, 1968: 46.

anlaşıldığı kadarıyla vatanının esaret altında olmasına dayanamadığından Sicilya'ya dönmediği anlaşılmaktadır.⁵⁸³ *Dîvânü İbn Hamdîs*, C. Schiaparelli tarafından Roma'da 1897 yılında neşredilmiştir.⁵⁸⁴

Yine Osmân b. Ali b. Ömer es-Sirakûzî (576/1180) de şiir ve kıraat ilmi ilgilenen bir âlimdir. Eserleri:

-*Mehâricu 'l-hurûf*

-*Muhtâru 'l-umde*

-*Şerhu 'l-İzâh fî 'n-nahv*

-*Kitâbü 'l-hüdâ*⁵⁸⁵

3.4.5.Dil

İbn Mekkî es-Sıkkî (501/1108) bu alanda başta gelen âlimlerdendir. Âlimler ve halk arasında yaygın olan telaffuz hatalarını tashih ettiği *Teskîfü 'l-lisân ve telkîhu 'l-cenân* isimli eseri bu alanda yapılmış önemli bir çalışmadır.⁵⁸⁶

3.4.6.Coğrafya

-Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İdrîsî, (560/1165)

- *Nüzhetü 'l-müşâtâk fî ihtirâkı 'l-âfâk*,

-*Ünsü 'l-mühec ve ravzu 'l-fürec* Bu eser, Fuat Sezgin tarafından Frankfurt'ta 1984 yılında neşredilmiştir.

-*Ravzu 'l-üns ve nüzhetü 'n-nefs*

-*el-Câmi li-sıfatı eştâtî 'n-nebât ve durubi envâi 'l-müfredât mine 'l-eşcâr ve 's-simâr ve 'l-haşâiş (Kitâbü edviyeti 'l-müfredâ , Kitâbü 'l-müfredât)*⁵⁸⁷

3.4.7.Tıp

Kitâbü Ali b. Sînâ, (Uzun yıllar boyunca tıp alanındaki derslerde ilk sırada kullanılan bir kitap olup Akciğer iltihabı ve Tüberküloz enfeksiyonu hakkında gözlemlere dayanan kıymetli mülahazalar içeren Latinceye tercüme edilmiş olan bir kitaptır.(İlk defa Roma'da 1953 yılında basılmıştır.)

⁵⁸³ Moreno, 1968: 49.

⁵⁸⁴ Toprak, M. Faruk, "*İbn Hamdîs*", DİA, TDV Yay, İstanbul, 1999, C. XX, s.21.

⁵⁸⁵ Altan, İbrahim, *İslâm Tarihinde Sicilya Adasının Yeri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993, s. 131.

⁵⁸⁶ Bu alanda yapılan diğer çalışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. Sezgin, Fuat, *Târîhu 't-turâsi 'l-Arabî*, (GAS) Çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, İdâretü's-Sekâfeti ve'n-Neşr, Riyâd, 1991,

⁵⁸⁷ Şeşen, Ramazan, "*İdrîsî, Şerîf*", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yay., İstanbul, 2000, C. XXI, s. 494-495; Nevfel, 1965: 54.

-Ali İbn el-Abbâs'ın eseri, Ferec b. Sâlim'in "el-Yahûdî" tercüme ettiği eser: Ebû Bekr er-Râzî, *el-Hâvî fî t-Tıb*, Haydarâbâd, 1955.⁵⁸⁸ Bu alanda Müslüman bilim adamlarına ait birçok eser Latince'ye aktararak Avrupa'ya kazandırılmıştır. Nevfel, *Târîhu 't-tıb el-Arabî* kitabında üç yüzden fazla eserin, Arapça'dan Latinceye aktarıldığı bilgisini vermektedir.⁵⁸⁹

3.4.8.Eczacılık

Eczacılık alanında ilk çalışmaları yapan ve bu konuda eserler yazan ilk bilim adamı Müslümanlardır. Müslümanların Tıp, Hayvan Bilim ve Eczacılık vb. alanlarda ortaya koyduğu ve Batı'nın kendi namına sahiplendiği o kadar çok eser vardır ki, burada bunların isimlerini paylaşmak mümkün değildir. Fakat merhum Fuat Sezgin'in, bu eşsiz eserleri ve diğer alanlardaki çalışmaların biraraya toplandığı kıymetli bir çalışmanın bilgisi dipnotta paylaşılmıştır.⁵⁹⁰

3.4.9.Kimya

Yine bu alanda da Müslümanların önemli birçok çalışması olduğu gibi, bugünün Avrupa'sında kullanılan kimya alanına ait birçok terim de: Alkali (القلويات), Kasdir (القسدير) gibi Arapça kökenlidir.⁵⁹¹

3.4.10.Matematik, Astronomi, Geometri

Astronomi: Fransız bir araştırmacı "Yunan'da iki veya üç gözlemci sayabilirsin ama Müslümanlardan bu hususta yetişmiş birçok gözlemci vardır" der.⁵⁹² Sicilya'da özellikle bu alanlarda yapılan çalışmalar, hem İslam hâkimiyetinde hem de Normanlı idareciler zamanında desteklenmiştir.

3.5.Sicilya'da Ders Halkalarında Okutulan Bazı Kitaplar Ve Yazarları

Sicilya'da ders halkalarında okutulan birçok kitap, o dönemde diğer İslam beldelerinde revaçta olan örneğin, *el-Muvatta'*, *el-Müdevvene* gibi önemli eserlerdir. Bunların yanında bu eserler üzerine yapılmış birçok çalışma da adada okutulması tercih edilen eserlerdendir. (Bu kısımda vereceğimiz eserler Sicilyalı Muhaddis âlimlerin eserleri dışında Sicilya'da derslerde okutulan kitaplardır.)

⁵⁸⁸ Kahya, Esin, "El-Hâvî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yay, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 533.

⁵⁸⁹ Bu eserlere dair geniş bilgi için bkz. Nevfel, 1965: 58-63.

⁵⁹⁰ Sezgin, Fuat, *Târîhu 't-turâsi 'l-Arabî*, (GAS) Çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, İdâretu's-Sekâfeti ve'n-Neşr, Riyâd, 1991, C. III.

⁵⁹¹ Nevfel, 1965: 61.

⁵⁹² Bu hususta geniş bilgi için bkz. Nevfel, 1965:69.

3.5.1.İmâm-ı Mâlik (179/796)

-el-Muvatta'

3.5.2.Sahnûn (240/854)

-el-Müdevvenetü'l-kübrâ

3.5.3.Müslim (261/875): el-Câmiu's-Sahîh

3.5.4.Kâsım b. Sabit es-Serakustî (302/914-15):

-Garîbü'l-hadîs (ed-Delâil fî garîbi'l-hadîs) (Günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir.)

3.5.5.Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Abdirrahmân et-Temîmî el-Kasrî (322/933):

-Tecdîdü'l-îmân ve şerâiu'l-İslâm

3.5.6.Ebû Muhammed İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî (386/996):

-er-Risâle

-Kitâbü'n-nevâdir ve 'z-ziyâdât,

-Muhtasaru'l-Müdevvene,

-Kitâbü'l-iktidâ bi-ehli'l-Medîne,

3.5.7.Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Meâfirî el-Kâbisî (403/1012):

-Kitâbü'l-mümehhid fî'l-fıkh.

-Kitâbü'l-münkız min şibhi't-te'vil.

-Kitâbü'l-münebbih li'l-fetin min kavâili'l-fiten.

-Mülahasanu'l-Muvatta'

3.5.8.Ebu'l-Kâsım Halef b. Behlûl el-Berîlî:

-et-takrîb

3.5.9.Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Lahmî (478/1085):

-et-Tabsıra (Ta'lik ale'l-Müdevvene).⁵⁹³

3.5.10.El-Hasen b. Hâtım el-Ezdî (ö?):

-el-Lüm'a fî usûli'l-fıkh

-Kitâbü ahkâmü'd-diyâne.

⁵⁹³ Özey, Hilal, *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri*, İKSAD Publications, Ankara, 2019, s. 90.

3.5.11.Mus'ab b. Muhammed b. Ebi'l-Furât Ebu'l-Arab el-Kuraşî el-Abdarî es-Sıkîlî (506/1112):

Edebü'l-kâtib

SONUÇ

Bu çalışma, Sicilya’da hadîs ilminin nasıl bir ortamda vücut bulduğu, geliştiği ve “Sıkıllî” (Sicilyalı) nisbesine sahip hadîs âlimlerinin isimlerinin tesbit edilmesi amaçlanarak yapılmıştır. Müslümanların Sicilya’yı fethi ile beraber ilk ve son olarak adaya İslamiyet girmiştir. İlâ-yi kelimetullah’ı şiar edinmiş olan Müslümanların, fetihten sonra fethettikleri topraklarda, bu uğurda canla başla çalıştıkları tarihsel bir gerçektir.

Sicilya bulunduğu konum itibarıyla sadece Müslümanlar için değil, birçok devlet için son derece önemli bir konumdaydı. Çünkü Sicilya’nın fethi demek, Akdeniz’e hâkim olmak bunun neticesinde de deniz yollarının güvenliğinin sağlanmasıyla, diğer saldırgan devletlerden gelecek saldırılara karşı korunaklı bir üsse sahip olmak demektir. Müslümanlar için ise, Sicilyanın fethinin ayrı bir önemi daha vardı o da, Sicilya’nın fethi ile Bizans’tan gelecek saldırılara karşı Mağrib şehirlerinin güvenliklerinin üst düzeyde sağlanması demektir. (36/656) yılında Halife Osmân b. Affân zamanında Muaviye b. Ebî Süfyân devrinde defalarca fetih için harekete geçilmiş olsa da bu girişimlerin hiçbirisi sonuca ulaşmamış sadece yüksek miktarda ganimet elde edilmiştir. Sicilya’da Müslümanların devri, Ağlebîlerin adayı (212/827)’de fethetmeleri ile başlamıştır. Ağlebî Emiri Ebû Muhammed Ziyâdetüllâh b. İbrâhîm b. el-Ağleb b. Sâlim et-Temîmî’nin (223/838) Sûse limanından uğurladığı Esed b. el-Furât (213/828) komutasında 10 bin asker ve 100 gemiden oluşan donanmayla adanın ilk şehri fethedilmiştir. Esed b. el-Furât, fetih devam ederken (213/828) yılında şehit olmuş, adanın tamamen fethi ise, (289/902) yılında tamamlanmıştır.

Adanın fethinde, orduya katılan Kayrevanlı ve diğer İslam ülkelerinden fakîhlerin, muhaddislerin, âlimlerin çok büyük payı vardır. Ordu komutanı Esed b. el-Furât (213/828) da Kayrevan kadısı mümtaz bir fakîh (Hanefî ve Mâlikî mezhebinin bilgilerine son derece hâkim) ve muhaddis olup hem idare tarafından hem halk tarafından hatırı sayılır, aynı zamanda Kayrevan’da dönemin idarecisinin danışmanlığını yapan bir âlimdir. Dolayısıyla kendisinin seksenli yaşlarda cihad gayesiyle bu fetih hareketinin başında bulunması, Müslümanlar açısından onların fetih isteklerini artırmış, bu sayede fetih ordusuna katılmışlar hem de fethin ilerleyen günlerinde, oldukça büyük sıkıntılara maruz kalan askerlerin manevi gücünü artırmış, bu zorlu süreçte onların motivasyonlarını diri tutmuştur.

Sicilya’nın hem siyasi hem ilmî açıdan ilk dönemleri Kayrevan’dan bağımsız olmamıştır. Ordu içinde bulunan birçok âlimin Kayrevanlı olmaları, Kayrevan’da yaygın olan mezhebin Mâlikî mezhebi olması sebebiyle, Sicilya’da da aynı mezhepsel etki devam etmiştir.

Fâtımîlerin Sicilya'da idareyi ele aldıkları dönemde ise, adada İsmâîlî mezhebinin varlığı hissedilmiş olsa da her tür siyasi baskıya rağmen Mâlikî mezhep âlimlerinin gayretli çalışmaları, verdikleri kıymetli eserler sayesinde, bu dönemde idare tarafından yapılan güçlü baskıya rağmen Mâlikî mezhebi varlığını korumuş, Fâtımî idaresinden sonra da güçlenerek devam etmiştir.

Fetih hareketine katılarak hem de adada ilk çalışmaları yaparak bu ilmî birikimin ortaya çıkmasında öncelikle emeği geçenler Kayrevan ulemasıdır. Kaynaklar, Esed b. el-Furât'ın (213/828) fetih için Sicilya'ya geldiği zaman, farklı alanlarda uzman olan sayı bakımından oldukça fazla âlimin de ordu içinde beraberinde olduğu belirtilir. Sicilya'nın fethi sadece bir ülkenin ele geçirilmesi değil aynı zamanda fetih ruhuna uygun olarak, daha önce İslam ile tanışmamış olan bu adada ilâ-yi kelimâtullâh'ı yayma gayesi ve bunun sonucunda Sicilya'daki ilmî çalışmaların temellerinin atılmasıdır.

Köklü bir İslamî tarihe sahip olmadığından belli bir dönem, Sicilya'ya özel fikhî bir oluşum mevcut değildi. Hicri beşinci asırda Sicilya'ya has fikhî bir medrese kuran Atîk es-Sementârî (464/1071), İbn Yûnus es-Sıkkilî (451/1049), Abdülhak es-Sıkkilî (466/1073) gibi âlimleri yetiştiren: Ebû Bekr el-Hasâirî es-Sıkkilî (ö?) ve Ebû Bekr b. el-Abbâs (ö?), fikhî meselelerde kendilerine müracaat edilen, alanlarında yetkin güvenilir âlimlerdi. Ebû Bekr el-Farazî el-Hasâirî ve Ebû Bekr b. el-Abbâs es-Sıkkilî'nin yetiştirmiş olduğu bu mümtaz şahsiyetler ise, sadece Sicilya'da değil Sicilya dışında da isimleri duyulmuş eserleri baştacı edilmiş, ilim deryası âlimlerdir.

Bu âlimlerin yetiştirmiş olduğu birçok âlim ise, ilmi anlamda hem Sicilya'ya katkıda bulunmuş hem de Mekke, Endülüs, Mısır, Kayrevan ve diğer İslam beldelerine rihleler yaparak karşılıklı istifadelerde bulunmuşlar ya da buralara yerleşerek ilmî faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla Sicilya'daki ilmî hayatın gelişiminde Mısır ve Endülüs'ün de en az Kayrevan kadar etkisi olmakla beraber Sicilya'da yetişmiş bulunan âlimlerin de ilmî anlamda bu ismi geçen yerlere önemli etkileri olmuştur.

Sahnûn (240/854) ve talebelerinin Kayrevan'da etkin olmaları ve bu sayede Mâlikî mezhebini yayma gayretleri neticesinde burada hâkim mezheb, Mâlikî mezhebi olmuştur. Kayrevan'daki âlimlerin Mâlikî mezhebini yayma gayretleri, fetihten sonra Sicilya'da da devam etmiştir. Sicilyadaki hâkim mezhebin Mâlikî mezhebi olması ilmî hayatın şekillenmesinde de belirleyici olmuştur bu sebeple Sicilyalı âlimler, adada, derslerin ve müzakerelerin etrafında döndüğü *el-Muvatta'* ve *el-Müdevvene* üzerine yapılmış çalışmalar (şerh, haşiye, ihtisar gibi) kaleme almışlardır. Özellikle hadîs dersleri, İmam-ı Mâlik'in (178/795) eseri *el-Muvatta'* etrafında gerçekleşiyordu. *el-Muvatta'* ve *el-Müdevvene* kadar

olmasa da İmam-ı Müslim'in (261/875) *Sahih*'i de adada okutulan kitaplardandır. Sicilya için de diğer islam beldeleri için de önemli bir isim olan İmam-ı Mâzeri'nin (536/1141) meşhur eseri *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* kitabı, bu tür okumalardan öğrencilerinin aldıkları notlar neticesinde oluşmuş bir eserdir.

Kayrevan'daki ilmî hayat, idare tarafından her alanda destekleniyordu. Konumuz açıdan bakarsak şer-î ilimlerde öncelikle Kur'an ilimleri sonrasında ise fıkıh ve hadîs ilimleri ekseninde devam ediyordu. Sicilya'nın fethedildiği dönemdeki Kayrevan'da, İmam-ı Mâlik'in (178/795) *el-Muvatta'* adlı eseri, Esed b. el-Furât'ın (213/828) *el-Esediyye* kitabı sonrasında da Sahnûn'un (240/854) *el-Müdevvene* isimli eseri etrafında yapılan çalışmalar önemlidir. Sicilya'da da ilmî hayat, birçok Kayrevanlı'nın adada yerleşmesinin de etkisiyle hemen hemen aynı minvalde devam etmiştir. Süleyman b. Sâlim el-Kattân'a (281/894) ait *es-Süleymaniyye* adlı kitap, Abdülhak es-Sıkıllî'nin (466/1073) eseri *Tehzibü't-tâlib ve faidetü'r-râgıb*, Berâziî'nin (430/1038) *el-Müdevvene*'nin ihtisarı *Tehzib* adlı kitabı, ilim isteklileri tarafından çokça rağbet gören birçok islam beldesinde olduğu gibi Sicilya'da da ders halkalarında okutulan kitaplardandır. V. Asrın başlarında Abdülhak es-Sıkıllî'nin satın alabilmek için evinden bazı eşyalarını satmak zorunda kaldığı, Mâlikî fikhı hakkında *el-Müdevvene* üzerine ihtisar olarak yapılmış olan Ebu'l-Kâsım Halef b. Behlûl el-Berîlî'nin (444/1053) *et-Takrîb* adlı çalışmasının ise ayrı bir önemi vardır. Çünkü Sicilya'da uzunca bir dönem bu eser, ders halkalarında hocalar ve öğrenciler için olmazsa olmaz bir kaynak olmuştur.

İlmî hayatın gerçekleştiği ortam, idarenin teşvikleri ve destekleri sayesinde oldukça rahat bir ortam olmuştur. Tüm İslam aleminde olduğu gibi Sicilya'da da ilmî hayat mescitlerde başlıyordu. Sicilya'da İbn Havkal'in verdiği bilgiye göre sadece Palermo'da üç yüz mescit ve buralarda görevli öğretmenler vardı. Bu durum, idare ve ada halkı tarafından ilmin desteklendiğini gösteren bir durumdur.

Her ne kadar kaynaklarda haklarında detaylı bilgi bulunmasa da, elimizdeki kısıtlı bilgilere göre Sicilya'daki ribâtların ilmî hayata yaptığı katkılar da az değildir. Bazı evlerin ise mescitler kadar etkili olduğu ilim yuvası olan bu evlerde yetişen birçok âlim olduğu bilgisi vardır. Ammâr b. Mânsûr el-Kelbî böyle bir evde yetişmiş âlimlerden biridir.

Sicilya'daki ilmî birikimin ortaya çıkmasında sadece Sicilyalı âlimler değil, karşılıklı verilen ilmî icâzetler, karşılıklı yapılan rihleler ve kendisi gelmesi de birçok âlimin kitaplarının Sicilya'ya girmesiyle neredeyse tüm İslam alemindeki âlimlerin katkısı olmuştur. Yanı sıra Abdülhak es-Sıkıllî (466/1073) gibi Sicilyalı bir âlimin sadece Sicilya'da değil, diğer İslam beldelerinde de ismi duyulmuş, Sicilya'ya gelerek kendisinden istifade eden âlimler olduğu gibi, Sicilya'ya gelemeyen bazı âlimler onun eserleri sayesinde onun ilminden

istifade etmişlerdir. *Kitâbü'n-Nüket ve'l-Fürûk li-Mesâili'l-Müdevveneti ve'l-Muhtelita* bu eserlerden birine örnek olarak verilebilir.

Bu araştırmada Sicilya'yı hadîs alanında etkileyen yüz yirmi altı isme ulaştık fakat bunların içinden özellikle komutanı olduğu fetih ordusunda bulunan âlimler vasıtasıyla ve Sicilya'nın ilk şehrini fethi ile Sicilya'ya İslam dininin girmesine, bunun sonucunda hadîs ilminin ve diğer ilimlerin adaya taşınmasına, bu ilimlerin Sicilya'da yerleşip kök salarak gelişmesine vesile olan Sicilya fatihi Esed b. el-Furât (213/828), en başta ismini söyleyebileceğimiz bir âlimdir.

Her ne kadar kendisi Sicilya'da bulunmamış olsa da, hem hadîs ve fıkıh derslerinin bir dönem başlıca ders kitabı kabul edilen *el-Müdevvene* adlı eseriyle hem de yetiştirmiş olduğu sayısı yedi yüzü bulan öğrencileri vasıtasıyla, aynı zamanda Esed b. el-Furât'ın öğrencisi olmasıyla Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Sahnûn) (240/854) ismini söylemeden geçemeyeceğimiz, Sicilya'daki ilmî hayatın temellerinin atılmasında emeği bulunan ve eseri *el-Müdevvene* ile Sicilya'daki ve tüm İslam beldelerindeki birçok âlimi etkileyen bir şahsiyettir.

Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Amr b. el-Abbâs el-Killevrî ki (253/867) Sicilya'nın önde gelen hadisçilerinden olmakla beraber, faaliyetlerinin hicri III. asrın başlarında olduğuna bakılırsa Sicilya'nın mütekaddimûn ulemasından kabul edilen bir âlimdir.

Bilgisine ulaştığımız kıymetli isimlerden biri de Sicilya kadısı ve müderrisi, aynı zamanda *Süleymâniyye* adlı kitabın yazarı, Mâlikî fikhı hakkında yazan Sicilyalı ilk yazar olması gibi bir özelliğe sahip Sâlim b. Süleyman (289/902) el-Kindî'dir.

Lügat âlimi, hadîs ilminde uzman, ricâl alanında arif bir kimse olan Ebû Saîd Lokmân b. Yûsuf el-Gassânî (319/931) Sicilya'da hadîs ilmi hususunda önemli diğer bir isimdir.

Sicilya ve Sicilya dışındaki beldelerde ders halkalarında münazaraların, kitabı *Tehzib* etrafında yapıldığı bir âlim Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım el-Ezdî el-Berâziî (Berâdeî) (430/1038?) Sicilya'da hadîs ve fıkıh derslerinin belli bir program dahilinde yapılışında önemli bir isimdir.

Kıraat ilminde otorite kabul edilen, hadîs-i şerifler ve kıraat ilmine dair eserleri bulunan Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Atîk b. Halef İbn Fakhâm es-Sıkkî el-Kuraşî (516/1122) Sicilya'da ve aynı zamanda eserleriyle İslam dünyasında iz bırakan âlimlerdendir.

Fevâidü İbn İkâl isminde bir kitap yazarak bu eserinde altı sahih kitabı karşılaştırarak Sicilya'da hadîs ilmine katkı sağlayan Sicilyalı âlimlerden biri de Ebû Bekr b. İkâl es-Sıkkî'dir. (ö?)

Yine Atfık es-Sementârî (464/1071), İbn Yûnus (451/1049) ve Abdülhak es-Sıkıllî (466/1073) ve bu âlimlerin hocası olan el-Kâdî Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdirrahmân İbnü'l-Hasâirî es-Sıkıllî (ö?), Kayrevan'dan bağımsız Sicilya'ya has yeni bir fikhî oluşumun mimarları olmaları ve dolayısıyla, Sicilya'daki hadîs ilminin okutulacağı medresenin kurucuları aynı zamanda hadîs derslerinin muntazam bir şekilde yürütülmesini sağlayan muallimler olarak tesbit ettiğimiz isimlerdir diyebiliriz.

Ebû Abdillâh el-Mâzerî (536/1141), kitabı *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* ve diğer kitapları için Kâdî İyâz'a ve Sicilya dışından birçok âlime icâzet veren, hem Sicilya'daki hem de birçok İslam beldesindeki ilmî çalışmalara önemli katkılarda bulunan diğer bir isimdir.

Neredeyse üç asır boyunca Sicilya'da sırasıyla Ağlebîler (212/827), Fâtimiler (296/909) ve Kelbîler (335/ 947) olmak üzere üç Arap hanedanı hüküm sürmüştür. Sicilya'nın Norman hâkimiyetine girmesiyle birlikte, adada kalmayı tercih eden âlimler olduğu gibi, birçok Müslüman, içinde bulundukları durumun belirsizliği sebebiyle Sicilya'dan tamamen ayrılmıştır. İlginç olan ise, (484/1091) yılında Normanlar (Vikingler) adayı tamamen işgal ettiklerinde savaşçı ve barbar bir topluluk olarak tanınmalarına rağmen, kendilerinden beklendiği şekilde bir yıkım yapmamışlar, tam tersine hazır buldukları İslam medeniyetine sahip çıkarak Müslüman bilim adamlarının çalışmalarını desteklenmişler ve bu durumun neticesinde ilmî hayat neredeyse kesintisiz olarak devam etmiştir. Dönem dönem başka İslam beldelerinde olan siyasi kargaşalar sebebiyle Sicilya'ya göç eden âlimler olduğu gibi Sicilya'dan başka beldelere göçler de olmuştur. Bu da karşılıklı etkileşimin sebebi olmuş, görünürde şer olan bu durumlar, ilmî açıdan Müslümanlar lehine faydaya dönüşmüştür.

Bazı dönemlerde yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle Müslümanlar dönem dönem sıkıntılar yaşamış olmakla beraber, Hristiyan bir yönetim idaresinde neredeyse bir asra yakın çeşitli uluslardan oluşan halkın beraberce huzur içinde yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Sonrasında adada yaşamaya başlayan İtalyan göçmenlerin ırkçı tutumları sebebiyle adada Müslümanlara karşı gösterilen hoşgörü zamanla sona ermiş ve Müslümanlar özgürlüklerini kaybetmişlerdir. Müslümanlar, adanın yeni yerleşimcileri olan bu gözü dönmüş ırkçılar eliyle dinlerini değiştirmeleri hususunda zorlanmışlar ve direnen birçok Müslüman kıyıma uğramıştır.

Bu hususta Sicilya'ya dair söyleyebileceğimiz son şey, 1990 yılında yapılan araştırma sonucuna göre, o yıllarda Sicilya'da yaşayan 30.000 civarı Müslüman bulunmaktadır. Kirkent (Agrigento), Belrem (Palermo), Katanya (Catania), Ragusa (Ragusa) gibi şehirlerde ikamet etmektedirler. Palermo'da Tunus tarafından inşa edilen ve yönetimi Tunus üzerinde olan bir cami bulunmaktadır. Yine bu araştırmaya göre, köklü İslam medeniyetinin izleri hala

incelenmekte olup Palermo Üniversitesinde bulunan Doğu Araştırmaları Merkezi bu bu çalışmaları titizlikle yürütmektedirler.

KAYNAKÇA

- Abdülhak es-Sıkıllî. (2009). *Kitâbü'n-nüketi ve'l-fürûk li-mesâili'l-Müdevveneti ve'l-Muhteletati*. Beyrut: Dâru ibn Hazm.
- Abdülvehhâb. (1955). el-İmâm el-Mâzerî. (thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî) Tunus: Dâru'l-Kütübi's-Şarkıyye.
- Abdülvehhâb. (1972). *Kitâbü âdâbi'l-muallimîn*. Tunus: Matbaatü'l-Menar.
- Acar Abdullah. (2019). Sicilya'da Hanefilik. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1).
- Akyol, Edip, *İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkileri İle İlgili Bazı Değerlendirmeler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstem, 2006, (7) 117-134.
- Altan İbrahim. (1993). İslâm Tarihinde Sicilya Adası'nın Yeri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amârî Michael. (1857). *el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Sıkılliyye*. Beyrut: Dâru Sadr.
- Avcı Necati. (2011). Esed İbnu'l-Furât Harranlı Bir Din Adamı ve Komutan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(52:1), 79-96.
- Aydınlı Abdullah. (1987). *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş. A.Ş.
- A'zamî. (2004). *Muvatta'u'l-İmam-ı Mâlik* (Cilt I). Abu Dabi: Müessesetü Zayed b. Sultân âl Nihyân li-l-A'mali'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye.
- Azimli Mehmet. (2009). Sicilya'daki İslam Medeniyeti'nin Avrupa'ya Etkileri. (9(2)), 63-82. doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.3344048>
- Azîz Ahmed. (1979). *Târîhu Sıkılliyyeti'l-İslâmiyye*. (ter. Emin Tefvik Tayyibî,) Trablus, Libya.
- Azîz Ahmed. (1980). *Târîhu Sıkılliyyeti'l-İslâmiyye*. Tunus: Dâru'l-Arabî.
- Bağdâdî İbn en-Neccar. (tarih yok). *Zeylû târihi Bağdad*. (thk. M. A. Yahyâ) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bakkal, A. (2006). *Harran Okulu* (Cilt 51). (thk. M. S. Rızvanoğlu) İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Benli Mehmet Sami. (1999). *İbn Zafer*. İstanbul: TDV Yay.
- Beraziî. (2002). *Et-Tehzib fi'htisâri'l-Müdevvene*. (thk. eş-Şeyh el-Ezrâk) Dabi, el-İmârâtü'l-Arabiyyetü'l-Mütttehîde: Dâru'l-Buhûsü li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâü't-Türâs.
- Beşkuvâl, E. (1990). *es-Silatü li-İbn el-Beşkuvâl*. (thk. İbrahim el-Ebyârî) Beyrut-Kahire, Mısır-Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri-Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî.

- Buhârî. (Tarih yok). Sahihu'l-Buhârî. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Canik Gülmiş Vesile. (2010). *Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Celîle, Nâci el-Haşimî. (1999). *er-Ribâtâtü'l-bahriyye bi İfrîkıyye fî'l-asri'l-vasît*. Tunus, : el-Vizâratü'l-ûlâ Kitâbetü'd-Devleti li'l-Bahsi'l-ilmiiyi ve't-Teknolûciya Merkezi'd-Dirâsâti ve'l-buhûsi'l-iktisâdiyyeti ve'l-ictimâiyye.
- Celîle, Nâci el-Haşimî. (1980). Suverun min'el-hadâratil-Arabiyyeti fî Sıkkıliyye fî ahdi'l-Kelbiyyîn. *al-Mavrid*, 6-42.
- Cevzî. (tarih yok). *Kitabü'l-müselsilâti li İbni'l-Cevzî*.
- Çakan İsmail Lütfi. (2011). *Hadis Edebiyatı Çeşitleri - Özellikleri - Faydalanma Usulleri* (Dokuzuncu Baskı b.). İstanbul: İFAV.
- Çavuşoğlu Ali Hakan. (2006). *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. İstanbul: TDV Yay.
- Çimen Ali. (2007). Mâzerî (ö.536/1141) Hayatı, Eserleri ve “El-Mu’lim” İsimli Eseri Özelinde Şerhçiliği. Ankara.
- Demiralay Mehmet. (2018). IX ve XIII. Yüzyılları Arası Sicilya Adasında İslam Kültür ve Medeniyetinin İzleri. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*(12), 227-249.
- Demircioğlu Semin Ceyda. (2011). *XX. Yüzyıl'dan Bir Osmanlı Seyahatnamesi: Asmaî'nin Sicilya Hatırası* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Dımaşkî Ebu'l-Fidâ. (1993). *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*. (thk. Ahmed Ömer Hâşim) Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Dimyâtî. (2009). *Kitâbü'n-nüket ve'l-furûk li-mesâili'l-Müdevvene ve'l-Muhtelita*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Doğanay, S. (2019). *Sicilya'da Hadis*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Duran, Faik Sabri. (2006). *Büyük Atlas*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Ebû Halîl Şevkî. (1998). *Fethu Sıkkıliyyeti bi-kıyedeti'l-fakîhi el-mücâhidi Esed b. el-Furât*. Beyrut, Lübnan: Daru'l-Fikr el-Muâsır.
- Ebu'l-Arab. (tarih yok). Lübnan: Dâru'l-Kitab.
- el-Fâsî. (1988). *el-Akdü's-semîn fî târihi'l-beledi'l-emîn*. (thk. M. A. Atâ) Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- el-Fâsî. (1990). *Zeylû't-takyîdi fî ruvâti's-sünen ve'l-esânîd*. (thk. K. Yûsuf) Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

- Ensârî Ebû Zeyd. (1968). *Meâlimü'l-îmân fi ma'rifeti ehli'l-Kayrevan*. Kahire.
- Erkoçoğlu, F. (2016, Haziran). Toplantı/Gezi. *Sicilya Notları*. İlahiyat Araştırmaları Dergisi.
- Evsî. (1965). *Es-Seferu'l-hâmis min kitâbi'z-zeyl ve't-tekmileti li-kitâbi'l-mevsûl*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe.
- Evsî. (2012). *Ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbi el-mevsûl ve's-sıla*. (thk. Avvâd Beşşâr) Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Faruk, T. M. (1999). *İbn Hamdîs* (Cilt XX). İstanbul: TDV Yayınları.
- Günel Fuat. (2000). *İbnü'l-Katta' es-Sıkillî*. (Cilt XXI). İstanbul: TDV Yayınları.
- Habergetiren Ömer Faruk. (2012). Fatih Bir Fakih: Ebû Abdillâh Esed b. Furât b. Sinan Hayatı ve Fıkıh İlmindeki Yeri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*(27), 127 (27),257-277.
- Hâlid es-Sıkillî. (2012). *el-hadâratü'l-İslâmiyye fî cezîrati Sıkilliyye hılâle fetratı'l-hukmi'n-Nurmânî*. Fas: Ribât.
- Hatiboğlu İbrahim. (2008). *Ricâlü'l-Hadîs*. (Cilt XXXV). İstanbul: TDV.
- Himyerî Ebû Abdillâh. (1974). *er-Ravzü'l-mi'tar fî haberi'l-aktâr*. (thk. İ. Abbas)
- Hizmetli, M. (2011). Sicilya tarihinin Kaynakları Bir Bibliyografa Denemesi. *İstem*(17), 99-122.
- Humeydî Ebû Abdillâh. (2008). *Cezvetü'l-muktebis fî zikri vulâti'l-Endelüs*. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Huşenî. (1993). *Tabakâtü ulemâi İfrîkiyye thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb*. Kahire.
- İşıltan, Fikret, (1997) “Sicilya”, İA, (Cilt X).
- İbn Asâkir, (1995). *Târîhu medîneti Dımaşk*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.
- İbn Asâkir. (1996). *Târîhu Medîneti Dımaşk*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Asâkir. (1998). *Târîhu medîneti Dımeşk*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Beşkuvâl. (1989). *es-Sıla*. (thk. İbrahim el-Ebyârî) Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî, Daru'l-Kütübî'l-Lübnânî.
- İbn Cübeyr. (1217). *Rihletü İbn Cübeyr*. Beyrut: Dâru Sadr.
- İbn Ferhûn. (tarih yok). *ed-Dibâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yani ulemâi'l-mezheb* (Cilt I-II). (Ebu'n-Nur, Kahire, Mısır: Dâru't-Türâs.
- İbn Hacer el-Askalânî. (2002). *Lisânü'l-mîzân*. Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye.
- İbn Hallikân Ebu'l-Abbâs. (1994). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân thk. İhsan Abbâs*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Havkal. (1872). *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*. Leiden.

- İbn Hurdazbih Ebu'l-Kâsım. (1889). *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*. Londra.
- İbn Mâce. (Tarih yok). Sünenü İbn Mâce. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr. (1984). *Muhtasaru târihi Dimeşk* (Cilt I-XXXI). Dimeşk, Suriye: Dâru'l-Fikr.
- İbn Mekkî es-Sıkkîlî. (1990). *Teskîfû'l-lisân ve telkîhü'l-cenân*. (thk. M. A. Ata') Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Farazî. (2008). *Târîhu ulemâi'l-Endülü's* (thk. Beşşar Avvâd). Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- İbnü'l-Mukrî. (1998). *Mu'cemü li-İbni'l-Mukri*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İdrîsî es-Sıkkîlî. (2002). *Nüzhetü'l-müşâtâk fî İhtirâkı'l-âfâk* (Cilt I). Kahire, Mısır: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- İhsan Abbâs. (1975). *el-Arabu Fî Sıkkîliyye*. Beyrut, Lübnan: Dâru's-Sekâfe.
- İhsan Abbâs. (1994). *Mu'cemü'l-ulemâ ve's-şuarâ es-Sıkkîliyyîn*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- İmâm-ı Mâlik. (1985). *el-Muvatta'*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İsmail Paşa (Bağdatlı). (tarih yok). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî.
- İşbilî. (2007). *el-Mesâlikü fî şerhi Muvatta' Mâlik*. (thk. Y. el-Karadâvî) Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Kâdi Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ. (2002). *Cemheratü teracim el-fukahâ el-Mâlikiyye*. (thk. Kâsım Ali Saîd) Dabi: el-İmârâtü'l-Arabiyyetü'l-Müttehidetü.
- Kâdî İyâz. (1968). *Terâcimü Ağlebiyye tercüme min medârik el-Kâdî İyâz*. (M. et-Tâlibî, Çev.) Tunus: el-Câmiatü't-Tûnusiyye.
- Kâdî İyâz. (1983). *Tertibü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şûnü'l-İhlâmiyye.
- Kâdî İyâz, (1982) *el-Gunye* thk: Cerrâr, Mâhir. Züheyr.
- Kâdi İyâz, (1998). *Tertîbü'medârik veTakrîbü'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Kahya, Esin. (1997). “El-Hâvî”. (Cilt XVI). İstanbul, TDV Yay.
- Kallek Cengiz. (1995). *Esed b. Furât*. (Cilt XI). İstanbul: TDV Yay.
- Kandemir M. Yaşar. (1993). *el-Câmiu's-Sahîh*. (Cilt VII). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karadağ Bekir. (2019, Haziran). Hicrî Beşinci Asra Kadar Kuzey Afrika'da Hanefîlik. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 75-100.
- Karagözoğlu Mustafa Macit. (2020). *İlelü'l-Hadîs*. (Cilt XXII). Ankara: TDV.
- Kaya Eyyüp Said. (2003). *Mâzerî* (Cilt XXVIII). Ankara.
- Kazvinî Ebu'l-Kâsım. (1987). *et-Tedvîn fî ahhâri Kazvîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Kehhâle Ömer Rızâ. (1993). *Mu'cemü'l-Müellifin terâcimü musannifî'l-kütübî'l-Arabiyye* (Cilt IV). Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Kesgin Hafsa. (2018, Aralık). Ebû'l-Hasan el-Lahmî ve Mâlikî Mezhebi'ndeki Yeri. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 219-241.
- Kıbrînî Ebu'l-Abbâs. (1979). *Ünvânü'd-dirâye fî men urife min'el-ulemâ fî'l-mieti's-sâbia bi-Bicâye*. Beyrut: Menşûrâtü Dâru'l-Âfak el-Cedîde.
- Kıftî Ebu'l-Hasen. (1970). *el-Muhammedûn min eş-şuarâi ve eş'âruhim*.
- Koçyiğit Talât. (2011). *Hadîs Usûlû*, (10 b.). Ankara: TDV Yayınları.
- Komasyon. (2014). *Hadislerle İslam*. Ankara: DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı.
- Kudât Mustafa Ahmed. (tarih yok). *Medresetü'l-ma'rib el-aksâ fî'l-fikhî'l-Mâlikî ve mezâhiru istimdâdihâ min el-medreseti'l-ûlâ*.
- Lahmî. (1980). *Târîhu İrbil*. Irak: Vizâratü's-Sekâfeti ve'l-İ'lâm Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr.
- Lahmî. (2011). *Kitâbü't-Tabsıra li'l-Lahmî*. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şûûnî'l-İslâmiyye.
- Mahlûf. (2003). *Şeceratü'n-nûr ez-zekiyye fî tabakâtî'l-Mâlikiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Makdisî. (1991). *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*. Kahire, Mısır: Madbouli.
- Makrîzî. (1991). *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebîr*. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Mâlikî Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. (1994). *Riyâdu'n-nüfûs*. (thk. el-Bekkûş) Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Mâzerî Ebû Abdillâh. (1988). *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye.
- Medenî Ahmed Tevfik. (tarih yok). *el-Müslimûne fî cezîrati Sıkkiliyye ve cenûbi îtâliye*. Tunus: Mektebetü'l-İstikâme.
- Merrâküşî Ahmed b. Muhammed. (2013). *el-Beyânü'l-Mağrib fî İhtisâri ahbari mülûki Endülûs ve'l-Mağrib*. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Mes'ûdî Ebu'l-Hasen. (1996). *Ahbâru'z-zamân ve men ebâdehü'l-hidsân ve acâibü'l-büldân ve'l-gâmir bi'l-mâi ve'l-imrân*. Beyrut: Dâru'l-Endülûs.
- Moreno Martino Mario. (1968). *el-Müslimûne fî Sıkkiliyye* (2 b.). Beyrut: el-Câmiatü'l-Lübnâniyye Kısmü'd-Dirâseti't-Târîhiyye.
- Moreno Martino Mario. (2007) Sicilya'da Müslümanlar (çev. Abdülhalik Bakır-Aydın Çelik) (Cilt V). Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi. 165-232.
- Muhammed Mahfûz. (1994). *Terâcimü'l-müellifin et-Tûnisiyyîn*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Muhammed Muhıbbî. (1996). *Mevsûatü âlam el-Mağrib*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.

- Müslim b. Haccâc. (2006). *Sahihu Müslim*. Riyad: Dâru Tayyibe.
- Nevfel Yusuf Hasan. (1965). *el-Arabu fî Sıkilliyyeti ve âsâruhüm fî neşri's-sekâfeti'l-İslâmiyye*. Kahire, Mısır: Meclisü'l-Âlâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye.
- Neysâbûrî. (1977). *Mârifetü ulûmi'l-hadis*. (thk. M. Huseyn) Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nuaymî. (1990). *ed-Dârisü fî târihi'l-medâris*. (thk. İ. Şemsüddîn,) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Özay Hilal. (2019). *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Yazım Türleri*. Ankara: İksad Publications.
- Özen Şükrü. (1996). *Furûk*. (Cilt XIII). İstanbul: TDV Yay.
- Öz Mustafa. (2012). *Ubeydullah el-Mehdî*, (Cilt XLII). İstanbul: TDV Yay.
- Öztoprak Mustafa. (2012). Endülüs'te Hadis İlmi'nin Gelişim Aşamaları. *Marife*, 183-197.
- Öztoprak Mustafa. (2015). *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Harrât el-İşbili*. Sinop: Gece Kitaplığı.
- Pîrî Reis. (1988-1991) *Kitab-ı Bahriye*, (Cilt I-IV) Ankara: ed. Ertuğrul Z. Ökte Kültür ve Turizm Bakanlığı-Tarih Araştırmaları Vakfı.
- Poyraz Mevlüt. (2015). *Sicilya Adası ve Güney İtalya'nın Müslümanlar tarafından Fethi (Basılmamış Doktora Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.
- Raşâ el-Hatîb. (2009). Sûretül'-âhar fî edebî'r-rıhle (Sıkilliyyetü nemûzecen İbn Havkal ve İbn Cübeyr). *Mecelletü'l-Arab*, 5-7.
- Sâbit Âdil Fethî. (1998). *Fî usûli'l-hıkemi inde İbn Zafer el-Arabî es-Sıkillî alâ Machiavelli el-İtâlî*. İskenderiyye: Dâru'l-Câmiati'l-Cedîde.
- Sâbûnî. (tarih yok). *Kitâbü tekmileti ikmâli'l-ikmâl fi'lensâb ve'l-esmâ ve'l-elkâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Safedî Salahuddîn Halîl b. Aybek. (2000). *Kitâbü'l-vâfî bi'l-vefeyât*. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî.
- Saîd Kâsım Ali. (2002). *Cemheratü terâcim el-fukahâi 'l-Mâlikiyye*. Dabi: Dâru'l-Buhûsi li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs.
- Sarıcaoğlu Fikret. (2002) *Kitab-ı Bahriyye*, (Cilt XXVI). Ankara TDV Yayınları, Ankara: TDV Yayınları.
- Sem'ânî. (1996). *Kitâbü'l-müntehabi min mu'cemi şüyûhu's-Sem'ânî*. Riyad: Dâru Âlimi'l-Kütüb.
- Sem'ânî, E. S.-K. (1977). *el-Ensâb li Sem'ânî*. (thk. el-Muallimî) Haydarâbâd, Hindistan: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye.

- Sezgin, Fuat. (1991). *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*. Riyâd: İdâretu's-Sekâfeti ve'n-Neşr.
- Silefi, E. T. (1993). *Mu'cemü's-sefer*. (thk. A. Ö. el-Bârûdî) Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Şafak Ali. (1992). *Berâziî*. (Cilt V). İstanbul: TDV yay.
- Şahin Seyhun. (2012). *Normanlar Döneminde Sicilya Adası (11-12. Yüzyıllar)* (Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Şakiroğlu Mahmut. (2009). *Sicilya* (Cilt XXXVII). İstanbul: TDV yayınları.
- Şeşen Ramazan. (2000). *İdrîsî Şerîf*. (Cilt XXI). İstanbul: TDV Yayınları.
- Şevât. (1986). *Medresetü'l-hadîsi fi'l-Kayrevan*. Riyad: Ed-Dâru'l-Âlemiyyeti li'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Şirâzî Ebû İshâk. (1970). *et-Tabakatü'l-Fukahâ*. (thk.İ. Abbâs,) Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî.
- Tayyibî Emin Tefvîk. (1990). *Dirâsâtün fi târihi Sıkkıyyeti'l-İslâmiyye*. Mektebü'l-Cemâhîr.
- Tirmizî, (1996). *Sünenü't-Tirmizî*, Thk. Beşşâr Avvâd, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Tokuş Ömer. (2014). Fâtımîler İle Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler. *Tarih Dergisi*(59), 27-55.
- Toprak M. Faruk. (1999). “İbn Hamdîs” (Cilt XX). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tüccar Zülfikar. (1999). *İbn Reşîk el-Kayrevânî*. (C. XX). İstanbul: TDV Yayınları.
- Türâbî. (1997). *el-Kâdî İyâz ve cühûdühû fi ilmi'l-hadîs*. Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm.
- Türcan Zışan. (2008, 12 31). *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*. Ankara.
- Türcan Zışan. (2009). Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 101-134.
- Uğur Mücteba. (2018). *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları.
- Uğur Mücteba. (2020). *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları.
- Ülkekul, Cevat. (2015). *Piri Reisîn Kalemi ve Türk Kartograflarının Çizgileriyle Sicilya Adası*. İstanbul: Dönence.
- Yâkût el-Hamevî. (tarih yok). *Mu'cemü'l-buldân*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Yaltkaya Şerafeddin. (2013). *İbn Seb'in Sicilya Cevapları*. İstanbul: Büyüyen Ay.
- Yiğit İsmail. (2008). *Ribât* (Cilt XXXV.). İstanbul: TDV Yay.
- Yıldız İlhan. (2020, Nisan). Fuat Sezgin'e Göre İslam Düşüncesi ve Batı Medeniyeti Üzerindeki Etkileri. *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal of Institute of Social Sciences*, 11(1), 13-44.
- Yıldız Yusuf. (2017, Mayıs). 15. Yüzyıl'a Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(40), 67-88.
- Yücel, Ahmet. (2009). “Sika” (Cilt XXXVII). İstanbul: TDV Yayınları.
- Zebîdî. (tarih yok). *Tâcü'l-rrûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Dâru'l-Hidâye.

Zehebî. (1985). *Siyerü â'lâmi'n-nübelâ*.

Zehebî. (1988). *el-Mu'cem el-muhtessu bi'l-muhaddisîn*. Taif: Mektebetü's-Sadîk.

Zehebî. (1988). *Kitâbü'l-mu'cem el-muhtessu bi'l-muhaddisîn*. Taif.

Zehebî, Ş. M. (1994). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lam*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Izzî.

Zehebî. (1995). *Ma'rifetü'l-kurra'i-Kibar ale't-tabakâti ve'l- âsâr*. (T. Altıkulaç, Çev.) İstanbul: TDV İSAM.

Zehebî, Ş. E. (2003). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. (thk. B. A. Ma'ruf) Beyrut, Lübnan: Dâru'-Garbi'l-İslâmî.

Zehrânî Ali b. Muhammed b. Saîd. (1996). *el-Hayâtü'l-İlmiyyetü fî Sıkkıliyyeti 'l-İslâmiyye*. Mekke'i Mükerrreme.

Zehrânî Ali b. Muhammed b. Saîd. (1993). *el-Hayâtü'l-İlmiyyetü fî Sıkkıliyyeti'l-İslâmiyye*. Mekke-i Mükerrreme.

Zirikli. (2002). *el-A'lam*. Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.

İnternet Kaynakları

Âsaru Müslimî Sıkkıliyye. Al Jazeera Documentary:
<https://www.youtube.com/watch?v=lMuzhHugoAM> (erişim tarihi: Mayıs 2021)

Azb, M. Z. (tarih yok). *el-İmâmu Sahnûn*. Kahire, Trablus, Londra: Dâru'l-Fercânî. Mayıs 2021 tarihinde

[file:///C:/Users/user/Downloads/NoorBook.com%20%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%B3%D8%AD%D9%86%D9%88%D9%86%203%20%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/NoorBook.com%20%20%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85%20%D8%B3%D8%AD%D9%86%D9%88%D9%86%203%20%20(1).pdf). adresinden alındı.

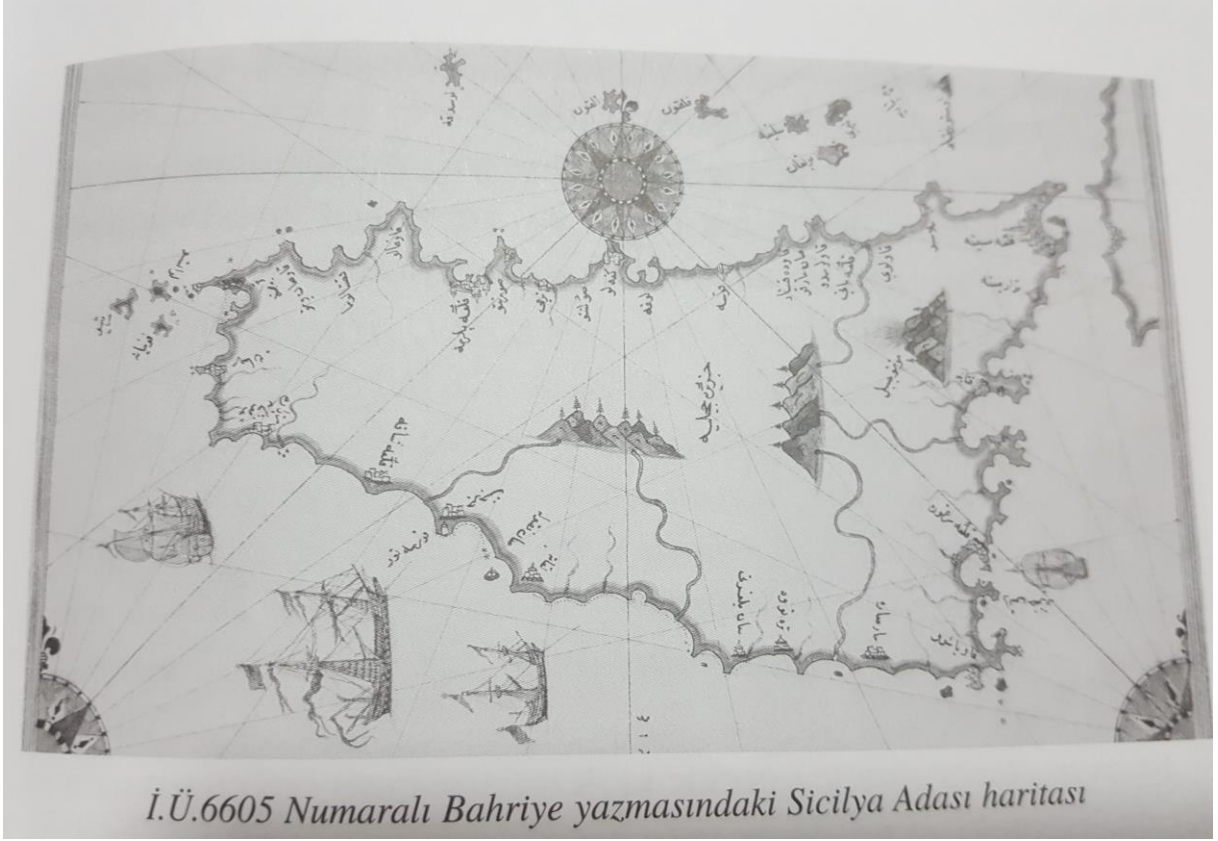
Câmiatü Dimeşk-Külliyetü'l-Edeb Vizâratü't-Ta'lîmî'l-İlmî. (1981, Nisan). *Vekâi' ve muhâdarâtün el-mü'temeru el-âlemî li-târîhi el-hadâratî el-Arabiyyeti el-İslâmiyye*. Ocak Çarşamba, 2021 tarihinde Beyrut Arab University: <http://librarycatalog.bau.edu.lb/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=54674/> adresinden alındı

Danyal, F.-T. (tarih yok). *Meşîhatü Danyal*. <https://al-maktaba.org/book/21681/24#p7> , (erişim tarihi: 13 Aralık 2020)

Dönmez Recai, (17 Eylül 2017). *Sicilya'nın Renkleri, Sesleri ve Türküleri*, 12.07.2021 tarihinde <https://recaidonmez.com/2017/09/17/sicilyanin-renkleri-sesleri-ve-turkuleri> adresinden alındı.

- Ekinci, E. B. (2015, Kasım Pazartesi). Sicilya'da Müslüman İzleri. Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci: <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=645&sicilya%E2%80%99da-m%C3%BCsl%C3%BCman-izleri/> adresinden alındı.
- İbn Fahhâm es-Sıkkîlî. (2002). Kitâbü't-tecrîd li-büğyyeti'l-mürîd fi'l-kırââtî's-Seb'. (Z. İ. ed - Dûrî, Umman: Dâru'l-Ammâr. Eylül 19, 2020 tarihinde Musavvirâtü Abdurrahman en-Necdî: www.Moswarat.com. adresinden alındı.
- Kudât Mustafa Ahmed. (2021). Medresetü'l-Mağrib el-aksâ fi'l-fıkhî'l-Mâlikî ve mezâhiru istimdâdühê min el-medreseti'l-ûlâ. <https://elibrary.mediu.edu.my/books/MAL06945.pdf>. Ocak Pazar, 2021 tarihinde <https://elibrary.mediu.edu.my/books/MAL06945.pdf>. adresinden alındı.
- Mültekâ Ehli'l-Hadîs. (2010). Mültekâ ehli'l-hadîs. Aralık 10, 2020 tarihinde <https://al-maktaba.org/book/31618>: <http://www.ahlalhdeth.com>. adresinden alındı.
- Sağlam Seçil. (Tarih yok).Tüm Duyuları Canlandıran Sicilya. 12.07.2021 tarihinde <http://www.brandlifemag.com/tum-duyulari-canlandiran-sicilya/> adresinden alındı.
- Suad b. Yahyâ. (2020, Aralık 13). el-Medresetü'l-Mâlikiyye bi Sıkkîliyye târîhûhâ ve a'lamuhâ ve alâkâtuhâ bi'l-medreseti'l-Bağdâdiyye,. <https://elibrary.mediu.edu.my/books/MAL06214.pdf>. adresinden alındı.
- Türkmânî Danyal. (tarih yok). Meşihatü Danyal. <https://al-maktaba.org/book/21681>. Aralık 13, 2020 tarihinde <https://al-maktaba.org/book/21681/24#p7> adresinden alındı.
- Vekâi' ve muhâdarâtün el-mü'temeru el-âlemî li-târîhi el-hadâratî el-Arabiyyeti el-İslâmiyye bi münâsebeti'l-İhtilâfati bihulûli'l-karni'l-hâmisi aşri'l-hicrî, Vizâratü't-ta'limi'l-ilmî Câmîatü Dımaşk Külliyyeti'l-Âdâb, 1981,19.05.2021 tarihinde <http://librarycatalog.bau.edu.lb/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=54674> adresinden alınmıştır.
- Yıldız, Ş. (tarih yok). Avrupa'da İlk Çeviri Hareketleri. Türkiye. Aralık 12, 2020 tarihinde <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YILDIZ-%c5%9eevket-AVRUPA%E2%80%99DA-%c4%b0LK-%c3%87EV%c4%b0R%c4%b0-HAREKETLER%c4%b0.pdf> adresinden alındı.
- Zeyd eş-Şerîf. (2015, Şubat 7). el-Cezîretü's-Sıkkîliyyetü ve mezâhiru'l-hareketi'l-ilmîyyeti bihâ. Eylül Salı, 2020 tarihinde el-Alûkah es-Sekâfiyye: <https://www.alukah.net/culture/0/82223/> .adresinden alındı.

EK 1- HARİTALAR

Harita 1. Piri Reis'e ait Sicilya Adası Haritası

Kaynak: Ülkekul Cevat, 2015: 33

Harita 2. Sicilya'nın diğer ülkelere göre konumu,

Kaynak: Duran, Faik Sabri, *Büyük Atlas*, İstanbul, 2006, s. 33.

EK 2- FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Sicilya'dan bir kare

Kaynak: <https://recaidonmez.com/2017/09/17/sicilyanin-renkleri-sesleri-ve-turkuleri/> Recai Dönmez, 17 Eylül 2017 *Sicilya'nın Renkleri, Sesleri ve Türküleri*

Fotoğraf 2. Siracusa, Esed b. el-Furât'ın, kuşatması esnasında vefat ettiği şehir

Kaynak: <http://www.brandlifemag.com/tum-duyulari-canlandiran-sicilya/> (Sağlam, Seçil)

Fotoğraf 3. Bir Sicilya şehri Erice

Kaynak: <http://www.brandlifemag.com/tum-duyulari-canlandiran-sicilya/> (Sağlam, Seçil)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı	Nurcihan DUMAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Açıköğretim Lisesi
Lisans Diploması	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Tez Konusu	Sicilya’da Hadîs İlmi ve Sicilyalı Muhaddisler
Yabancı Diller	Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı